משרד המשפטים
MINISTRY OF JUSTICE | وزارة العدل

הסיוע המשפטי
LEGAL AID
المساعدة القضائية

דוח
סיכום פעילות
2021

דו"ח סיכום
פעילות 2021

דבר שר המשפטים

מאז חקיקת חוק הסיוע המשפטי התשל"ב-1972, עולה ומתחדדת מידי שנה חיוניותו של הסיוע המשפטי במשרד המשפטים. פעילות היחידה הכרחית לכל מערכת משפט אזרחית במדינה דמוקרטית. הסיוע המשפטי הניתן מתפרש כמעט על כל תחומי המשפט האזרחי והוא נדבך משמעותי ממחויבותו של משרד המשפטים לקדם זכויות אזרח יסודיות - שוויון בפני הערכאות המשפטיות, נגישות לצדק והליך הוגן.

בשנה האחרונה עיגן משרד המשפטים את צמצום פער הנגישות למשפט בישראל כיעד אסטרטגי מרכזי של המשרד על יחידותיו. במסגרת זו החל המשרד במהלכים למיפוי פער הנגישות למשפט ולשירותים משפטיים בישראל באמצעות סקרי צרכים משפטיים, שולחנות עגולים עם נציגי ציבור ומגזר שלישי ועוד. על בסיס המיפוי יגבש המשרד צעדים לצמצום משמעותי של הפער בשנים הקרובות, על מנת לאפשר לציבור בישראל להגיע לפתרון של בעיות משפטיות באופן יעיל, זול, מהיר והוגן. הסיוע המשפטי הוא נדבך מרכזי בהבטחת הנגישות לצדק ומתן האפשרות לכל אדם לעמוד על זכויותיו ולממשן. זהו כלי חשוב בהבטחת אמון הציבור במערכות המשפט ובמערכות השלטון בכלל.

אני מברך על פרסום הדוח השנתי, ומודה לעובדי ולעובדות הסיוע המשפטי, ולעורכי הדין הפועלים מטעם הסיוע המשפטי על השותפות ועל פועלם.

יריב לוין
סגן ראש הממשלה ושר המשפטים

דבר מנכ"ל משרד המשפטים

הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מעניק שירותים משפטיים לעשרות אלפי אנשים מדי שנה – אנשים בעלי מוחלשות כלכלית וחברתית – ובכך מבטיח את קיומו של עקרון השוויון בין הצדדים המתדיינים ואת קיומו של הליך משפטי הוגן. הסיוע המשפטי מקדם את מימוש זכות הגישה לערכאות ועשיית הצדק למי שידם אינה משגת לשכור לעצמם ייצוג פרטי, או המתקשים לעמוד בכוחות עצמם על זכויותיהם, בכל גווני החברה הישראלית.

במהלך שנת העבודה 2021, המשיך הסיוע המשפטי בתנופת עשייה לקידום איכות הייצוג, לפיתוח מומחיות מקצועית בייצוג לקוחות בעלי מאפיינים מיוחדים, לשיפור השירות לפונים בבקשה לסיוע, לשיפור תהליכי עבודה ולהסרת חסמים בירוקרטיים. זאת לצד מעורבות גדולה בהליכי חקיקה, כך שקול לקוחות הסיוע המשפטי, המתקבל מן המידע הנאסף מהטיפול בתיקים המרובים מידי שנה, נשמע יותר ויותר בעיצוב המדיניות בהסדרי חוק בנושאים מגוונים. גיוון הקולות מאפשר הגעה לתוצאות טובות ומדויקות יותר של הסדרי החוק המוצעים.

בדו"ח מתוארת גם העמקת מנגנוני שיתוף הפעולה המבורכים עם משרדי ממשלה נוספים, מגזר שלישי, ואקדמיה ועוד, המעצימים את השפעתו של הסיוע המשפטי מתוך מחויבות אמיתית לפעול למען לקוחות הסיוע ולמיצוי זכויותיהם. כך, לדוגמא, מתווה חדלות פירעון לשורדות ושורדי זנות המשלב כוחות בין הסיוע המשפטי, הממונה על חדלות פירעון והקואליציה למאבק בזנות, הוא דוגמה לשילוב ידיים לצורך שיקום אוכלוסיות שהגיעו למצב נואש. המתווה מבטא הן את חשיבות פיתוח המומחיות ורכישת ידע לצורך סיוע לציבור, והן את כוחו של סיוע משפטי בדרך לשינוי נתיב חיים.

בהזדמנות זו אני מבקש לברך את מערך ייצוג הקטינים בסיוע המשפטי אשר זכה להכרה בינלאומית בהיותו מודל ייצוג שמדינות שונות באירופה מבקשות ללמוד וליצור אצלן ונכלל כ- Best Practice של ארגון ה OECD. כן אברך את מערך ייצוג קשישים ואנשים עם מוגבלויות בסיוע המשפטי שהוביל יחד עם שותפים נוספים במשרד, תכנית להנגשת שירותים משפטיים לאנשים עם מוגבלות, שזכתה לאחרונה בפרס הבינלאומי של ארגון ה-ZERO PROJECT בקטגוריית פרויקטים פורצי דרך בשירות הציבורי עבור אנשים עם מוגבלות לשנת 2021.

ברצוני להודות לעובדי ועובדות הסיוע המשפטי ולעורכי ולעורכות הדין המייצגים מטעמו, על עבודתם המקצועית והמסורה למען הנזקקים לשירותיהם ולמען קידום הצדק והשוויון בחברה הישראלית.

איתמר דוננפלד
מנכ"ל משרד המשפטים

דבר הממונה על הסיוע המשפטי

"מערך הסיוע המשפטי הוא מהיסודות החברתיים החשובים ביותר שלנו כמדינה, בהיותו שיקוף לא רק של ערכי היהדות והדמוקרטיה אלא גם של ערכי המוסר, החסד והאנושיות הבסיסיים ביותר. כל חברה, ועל אחת כמה וכמה כל מדינה, נמדדת ביכולת שלה לעמוד לצד אלה הזקוקים לכך, ובוודאי בשעה שהם עלולים להיפגע באופן כזה או אחר ממוסדותיה" (מתוך מכתבו של כבוד נשיא המדינה מר יצחק הרצוג לסיוע המשפטי, יולי 2022).

דוח הסיוע המשפטי לשנת העבודה 2021 חושף פעילות משפטית-חברתית אינטנסיבית וענפה, שנעשית בתחומים משפטיים רבים ומגוונים.

הדוח הנוכחי מציין **יובל להקמת הסיוע המשפטי** על פי חוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972. לצד תיאור הפעילות השוטפת בשנת 2021 מתוארת בו גם התפתחות הסיוע המשפטי במהלך השנים עם הוספת עוד ועוד תחומי ייצוג לאחריותו של הסיוע באמצעות חקיקה והחלטות ממשלה. מנהלי הסיוע המשפטי לדורותיהם התבקשו לתאר מגמות מיוחדות של פעילות בתקופת כהונתם, והתיאור הכולל מאפשר התבוננות מרתקת בתהליכי הגדילה וההתפתחות של הסיוע המשפטי.

במהלך השנים התפתחה בכל אחד מהתחומים המשפטיים מומחיות, לעיתים מומחיות בלעדית שאין כמותה במגזר הפרטי ואף לא בחברה האזרחית, בייצוג לקוחות עם מאפיינים מיוחדים: ילדים ונוער, קשישים, אנשים עם מוגבלויות פיזיות ומנטליות, אנשים קשי יום ומוכי עוני, נפגעי עבירות ועוד. באמצעות **ייצוג מותאם לקוח**, המעוצב בהכשרות עומק ייעודיות לעורכי הדין ובליווי מקצועי בתיקים, מסוגלים לקוחות הסיוע המשפטי להשמיע את קולם ועמדתם בהליך, בין באמצעות באי כוחם ובין באופן ישיר ומותאם, והם יכולים לקחת חלק פעיל ולסייע בהגנה על זכויותיהם. הדוח מתאר הישגים משפטיים רבים וחשובים של מתן סעדים משני חיים ללקוחות המתמודדים עם אתגרים שונים. חלק מהחלטות אלה מהוות גם הלכות תקדימיות או מנחות ומשנות תודעה בהגנה על זכויות חוקתיות בתחומי חיים שונים, כפי שמובא בדוח.

אולם הישגיו של הסיוע המשפטי לא מתמצים במתן סעדים קונקרטיים עבור לקוחות מסויימים; הסיוע המשפטי, בכובעו הציבורי-חוקתי, פועל ללא לאות למען קידום מדיניות ציבורית ראויה בתחומים שונים ובשמירה על זכויותיהם של קבוצות ומגזרים מהם מגיעים לקוחות הסיוע המשפטי. תפקיד ציבורי זה בא לידי ביטוי במעורבות וביוזמות בהליכי חקיקה; בשותפות בוועדות ציבוריות; בשיתופי פעולה עם גורמים מקצועיים במגזר הציבורי, הפרטי ובחברה האזרחית; בהצפת בעיות רוחביות והנחתן על סדר היום הציבורי בפרסומים שונים; במחקר ובשותפות עם האקדמיה, ועוד, כפי שמפורט בדוח.

כמו כן, הדוח הנוכחי לא מתאר רק הישגים בתיקים ובמדיניות, אלא גם משקף גישה ערכית ואנושית מאד המאפיינת את כלל עובדי הסיוע המשפטי- עובדי מנהלה, משפטנים ומנהלים בצוות הפנימי, וכן עורכות ועורכי דין בצוות החיצוני.

הסיוע המשפטי לא מטפל בתיקים, אלא מייצג אנשים.

ייצוג אנשים ונשים מאוכלוסיות מוחלשות דורש לא רק התמודדות עם סיטואציות משפטיות מורכבות וכן עקביות ונחישות במאבק המשפטי גם מול גופים רבי עוצמה, אלא אף יכולת ליצור בזמן קצר יחסי אמון עם הלקוחות ורתימתם לסיוע לקידום ההליך. זו אינה מלאכה פשוטה שכן פעמים רבות מדובר באנשים שחייהם חיי דלות

ומצוקה, והם חוו קושי ואכזבות רבות בממשקים עם גופים שונים. מחשבה, מאמץ ומעשים רבים מושקעים כדי להעניק ללקוחות לא רק סיוע משפטי במובנו המילולי, אלא גם מענה הוליסטי למכלול בעיות שעמן הם מתמודדים; בעיות שחלקן הן המחולל של הבעיה המשפטי וחלקן – התוצר של הבעיה המשפטית. **הייצוג ההוליסטי** הניתן בסיוע המשפטי במיצוי זכויות רחב, באמצעות תיווך שירותי רווחה ושירותים אחרים עבור הלקוחות, וכן באמצעות מהלכים שונים מעולמות השירות המנגישים באופן מיטבי את שירותיו של הסיוע המשפטי, מאפשר אפוא מענה מעמיק וארוך טווח לבעיות שעימן מתמודדים הלקוחות, מסייע בהיחלצות מחיי מצוקה, ולא אחת אף מהווה חוויה מתקנת ומחזקת אמון ברשויות הציבוריות.

כך מאפשר הסיוע המשפטי ללקוחותיו נגישות לצדק ומקדם שוויון לכל בפני הערכאות.

כמו בשנת 2020 גם בשנת 2021, בתוך משבר הקורונה, הצליח הסיוע המשפטי לשמור על רציפות תפקודית ואף להמשיך לקדם את איכות הייצוג ואת השירות הניתן ללקוחות, כפי שמתואר בהרחבה בדו"ח. יתרה מזאת, משבר הקורונה העמיק את האתגרים האישים שעימם מתמודדים מרבית מלקוחות הסיוע, ומערך הייצוג נדרש לפעול בעצימות גבוהה, בהיקפי עבודה מוגברים ובדחיפות מרבית חרף האילוצים.

הדוח מתאר בהרחבה פעילות מקצועית ענפה שנושאת פירות רבים עבור לקוחות הסיוע המשפטי ועבור החברה הישראלית.

כך, למשל, מתוארת הפעילות בתחום החובות, ובה, בין היתר, פרויקטים של הסדרת חובות לצעירים, לדורשי עבודה, לחייבים במגזר הבדואי ועוד; מתווה חדלות פירעון לשורדות ושורדי זנות; פעולות לקידום שיקום כלכלי של חייבים ושילובם מחדש במרקם החיים הכלכליים לאור יישום חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, ועוד. מתוארת הפעילות הנרחבת בתחום הדיור הציבורי; תביעות שהתקבלו בגין אפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים; הליכים בבית הדין לעבודה בעניינים הנובעים מחוק הביטוח הלאומי; הליכים מתחום המעמד האישי והמשפחה, לרבות פרויקטים הוליסטיים בתחום האלימות במשפחה; פעילות שהובילה לעליה בגביית מזונות מחייבים השוהים בחו"ל; ייצוג ניצולי שואה לרבות הגעה לפגישות בבתי הלקוחות; ייצוג אנשים המאושפזים בכפיה בבתי חולים פסיכיאטריים-שמספרם עלה בעקבות משבר הקורונה, בהליכי ערר ובערעורים על החלטות הוועדות הפסיכיאטריות; ייצוג קטינים בהליכים אזרחיים, בהליכי מעמד אישי, בהליכי אשפוז ונפגעי עבירות מין; ייצוג הורים בהליכים בבית המשפט לנוער ובתיקי אימוץ; ייצוג במערך זקנה וכשרות משפטית, ייצוג נפגעי סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות, סיוע משפטי לבני משפחה שיקיריהם נרצחו, סיוע משפטי לנפגעי עבירות מין, ופרויקט ייחודי סיוע חיילי צה"ל המתמודדים עם בעיות ת"ש שונות. והרשימה איננה ממצה.

כל זאת נעשה במקצועיות רבה ובמסירות בששת המחוזות של הסיוע המשפטי ובהנהלה, גם בשעות לא שגרתיות ובימי שבתון, לצורך טיפול וליווי הליכים דחופים שלעיתים הם נעשים לצורך הצלת חיי אדם- פשוטו כמשמעו. על זאת תודה והוקרה לכל עובדי הסיוע, אנשי ונשות המנהלה שבלעדיהם לא היה יכול לפעול המערך המורכב, עוה"ד לרבות הממונים המחוזיים והממונים ארציים, המתמחים, הסטודנטים ובנות השירות, וכמובן לעורכי הדין החיצוניים העומדים בנחישות ובמקצועיות בחזית המאבקים המשפטיים למען הלקוחות.

תודה לעורכות הדוח המפורט והבהיר, עו"ד אביטל בגין, ממונה ארצית על מדיניות ציבורית וכיום מנהלת מחוז ירושלים בפועל; לעו"ד הדס גבריאל זני, ממונה ארצית על ייצוג נפגעי עבירות המתה; למר יוסי אלבז מהנהלת הסיוע על ריכוז הנתונים, ולגב' אורטל גברילוב מהנהלת הסיוע על הפקת הדוח.

תודה רבה ליחידות המטה של משרד המשפטים ולעומדים בראשן, על הענקה מקצועית ושוטפת של המעטפת להפעלת מערך הייצוג המורכב של הסיוע המשפטי.

תודה רבה גם לסגן רוה"מ ושר המשפטים יריב לוין ולמנכ"ל המשרד מר איתמר דוננפלד על הגיבוי והתמיכה בפעילות הסיוע המשפטי, לקידום הסיוע לאנשים מאוכלוסיות נזקקות בציבור. כמו כן, אני מבקשת להודות לעומדים בראש המשרד בשנת 2021 אליה מתייחס הדוח, חה"כ גדעון סער שכיהן כסגן רוה"מ ושר המשפטים, ולמנכ"ל המשרד דאז מר ערן דוידי, על הגיבוי של פעילות סיוע המשפטי.

הסיוע המשפטי יכול להביט בסיפוק רב על 50 שנות עשיה מאומצת ועל פירותיה המשובחים.

לא בכדי ניתנו בשנה האחרונה **הכרה והוקרה בינלאומית** לשני מערכי ייצוג של הסיוע המשפטי. בשנת 2021 זכתה התכנית המשרדית לפיתוח ארגז כלים משפטיים לאנשים עם מוגבלות בפרס היוקרתי בארה"ב על שותפות יוצאת דופן **מטעם ה-NJHSA** (ארגון הגג של עמותות וגופים המספקים שירותי רווחה לקהילות יהודיות בארצות הברית, קנדה וישראל), וכן זכתה בפרס בינ"ל של **ארגון ה ZERO PROJECT** בקטגוריית פורצי דרך בשירות הציבורי עבור אנשים עם מוגבלות. בנוסף, מערך ייצוג הקטינים של הסיוע המשפטי התבקש לקחת חלק בוועדת מומחים בינלאומית בפניה מארגון הגג של מייצגי קטינים בבריטניה **Child Law Network**, בבקשה מהסיוע המשפטי לשתף ידע מקצועי מההכשרה הייחודית למייצגי קטינים "עו"ד משלי" שנבנתה על ידי מערך ייצוג קטינים בשיתוף עם מכון חרוב.

אך באלה לא די, כי הדרך עודנה נפקחת לאורך. ולאורכה של הדרך נמשכים אתגרי העוני, עליה בשיעורי הזיקנה ואתגריה, עליה במספר נפגעי העבירות ועוד. וכגודל המצוקות כך גודל הבעיות המשפטיות. למענם ולמען חברה שוויונית וחומלת יותר בישראל, ימשיך הסיוע המשפטי לפעול במסירות, למצוא פתרונות מיוחדים לבעיות מיוחדות, וימשיך לשמש קול רם וברור עבור לקוחותיו בפני הערכאות ובפני קובעי המדיניות מקבלי ההחלטות.

נוחי פוליטיס
ראש הסיוע המשפטי

תוכן עניינים

1. אודות הסיוע המשפטי **10**

תחומי פעילות הסיוע המשפטי 12

היקף הסיוע המשפטי 15

מבנה ארגוני 15

מערך הייצוג החיצוני בסיוע המשפטי והפיקוח עליו 16

אירועים מרכזיים בהתפתחות חוק הסיוע המשפטי 19

2. שירות והנגשה בסיוע המשפטי **20**

עבודת המוקד הטלפוני של הסיוע המשפטי 21

פרויקט נגישות לצדק 22

3. שיתופי פעולה **26**

שיתוף פעולה עם אגף הנצחה ומורשת במשרד הביטחון 27

סיוע משפטי לחיילים בצבא הגנה לישראל 27

שיתוף פעולה להסדרת חובות לדורשי עבודה 29

ארגוני מגזר שלישי 29

הכשרות בנושא אלימות עם ו 29

הכשרת דור העתיד - הנחיה אקדמית של סטודנטים למשפטים במוסדות אקדמיים 30

4. היקף הפעילות-אפיון ונתונים **32**

אפיון לקוחות הסיוע המשפטי 46

טיפול בפניות הציבור 48

5. משאבי אנוש **50**

ההון האנושי בחלוקה לסקטורים 51

6. התחום האזרחי והמנהלי **54**

6.1 חובות 55

6.2 התחום המנהלי 60

6.3 נושאים נוספים המטופלים במסגרת התחום האזרחי 64

7. ביטוח לאומי **70**

8. מעמד אישי **74**

8.1 סיוע בגביית מזונות מחייבים השוהים בחו"ל 80

9. תחומים ייחודיים בסיוע המשפטי **86**

9.1 סיוע משפטי לניצולי שואה וללוחמים בנאצים 87

9.2 מאושפזים בכפייה 92

9.3 ייצוג קטינים – "עו"ד משלי" 98

9.4 ייצוג הורים בהליכי נוער 105

9.5 ייצוג בהליכי אימוץ 111

9.6 ייצוג זקנים וכשרות משפטית 115

9.7 ייצוג נפגעי עבירות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות 121

9.8 סיוע משפטי למשפחות שיקיריהן נרצחו ולמשפחות שכולות 124

9.9 סיוע משפטי לנפגעי ונפגעות עבירות מין 131

1 אודות הסיוע המשפטי

הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מעניק ייעוץ, סיוע וייצוג משפטי בשלל תחומי המשפט האזרחי ובקשת רחבה של ערכאות משפטיות שונות. הכל בהתאם לחוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972 ותקנות הסיוע המשפטי, התשל"ג-1973 (להלן: "חוק הסיוע המשפטי" ו"תקנות הסיוע המשפטי").

הסיוע המשפטי פועל על מנת לאפשר לאנשים מעוטי יכולת כלכלית או מוחלשים חברתית להתמודד עם המערכת המשפטית המורכבת, ולממש את הזכויות המגיעות להם לפי כל דין באמצעות קבלת ייצוג, סיוע וייעוץ משפטי.

בהענקת ייצוג משפטי ללקוחותיו, מגשים הסיוע המשפטי את ייעודו העיקרי כבעל תפקיד חוקתי מן המעלה הראשונה - שמירה על עקרון השוויון בין הצדדים המתדיינים והבטחת קיומו של הליך משפטי הוגן. בעשייתו היומיומית למען לקוחותיו, הסיוע המשפטי ממשם את זכותו של כל אדם לנגישות לצדק, ובתוך כך - זכותו לפנות לערכאות המשפטיות ולקבל סעד משפטי, וכדבריו של כב' השופט חשין ז"ל: **"זכות הגישה לבית המשפט, אין היא זכות יסוד במובנו הרגיל של המושג זכות יסוד. שייכת היא למסדר נורמות אחר בשיטת המשפט. ניתן לומר - וכך אומר אני - כי נעלה היא על זכות יסוד. לא עוד, אלא שקיומה הינו תנאי הכרחי וחיוני לקיומן של שאר זכויות-היסוד"**.[1]

הסיוע המשפטי ערוך לייצוג בקנה מידה רחב היקף. בחמש השנים האחרונות, נפתחו בסיוע המשפטי, למעלה מ-95,000 תיקים חדשים בממוצע בשנה, וניתן בהם ייצוג משפטי במאות אלפי הליכים משפטיים בשנה. בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי 103,281 תיקים חדשים.

הסיוע המשפטי הוא גוף דואלי: מצד אחד הוא אורגן של משרד המשפטים, ובמסגרת זו הוא פועל כגוף מנהלי, הקובע אם אדם יהיה זכאי מבחינה משפטית וכלכלית לקבל סיוע משפטי; מצד שני, הסיוע המשפטי פועל כמשרד עורכי דין המייצג את לקוחותיו מול גורמים פרטיים, מול המדינה ומול גופים ציבוריים אחרים. לאור תפקידו הכפול, נדרש הסיוע המשפטי לשלב בין היותו אורגן של משרד המשפטים לבין הקפדה על עצמאותו בהחלטותיו המקצועיות, ורואה לנגד עיניו, בראש ובראשונה, את חובת הנאמנות והמסירות ללקוח.

הסיוע המשפטי הוא מהגופים הגדולים ביותר הפועלים בזירה החברתית, וניתן לראותו כמשרד עורכי הדין החברתי הגדול בישראל. לסיוע המשפטי היכולת והמחויבות להשמיע את קולן של האוכלוסיות המוחלשות ולהוביל שינויים חברתיים באמצעות ייצוג בערכאות המשפטיות תוך קידום שלושת עמודי התווך בעבודת הסיוע המשפטי - אדם, חברה ומשפט. הייצוג מאפשר להשמיע את קולו של הלקוח בערכאות המשפטיות השונות, באופן בלתי אמצעי הן בשאלה הפרטנית של הלקוח הן בסוגיות עקרוניות הכרוכות בעניינו, שלהן השלכות רוחב על אזרחים רבים הנמנים עם האוכלוסיות האמורות.

חוק הסיוע המשפטי והתקנות שהותקנו מכוחו, קובעים את הקריטריונים לקבלת סיוע משפטי. הקריטריונים הם עניינים (הנושא שבו מתבקש הסיוע), כלכליים (הכנסות ורכוש) ומשפטיים (סיכוי משפטי להליך). לאחר המצאת המסמכים הנדרשים ובחינת הבקשה, מתקבלת החלטה בדבר מתן ייצוג ללקוח או מתן ייעוץ והדרכה משפטיים.

1 ע"א 733/95 **ארפל אלומיניום בע"מ נ' קליל תעשיות בע"מ**, פ"ד נא(3) 629, מול פסקה ב (1997).

לחלופין, אם לא עמדה הבקשה לסיוע המשפטי באחת משלוש הבחינות לעיל, יינתן סירוב למתן סיוע משפטי, בליווי הנמקה מפורטת. על החלטת סירוב, רשאי מבקש הסיוע לערער בפני בית המשפט המחוזי.

הסיוע המשפטי יכול שיינתן לכל הצדדים בהליכים, בין אם הלקוחות הם התובעים ובין אם הם הנתבעים, והפיקוח על תיקי הצדדים השונים יהיה, כמובן, נפרד. הסיוע המשפטי ניתן ללא תשלום, למעט תשלום אגרת השתתפות סמלית, אשר גובהה נגזר ממצבו הכלכלי של מבקש הסיוע.

מעבר לעצם מתן הייצוג, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהבטחת איכות הייצוג הניתן ללקוחותיו, ומפעיל לשם כך מנגנונים שונים לניהול, לבקרה ולשיפור השירות המשפטי הניתן ללקוחותיו.

כמו כן, על מנת לקדם את הזכות לנגישות לצדק והזכות להליך הוגן, מקדיש הסיוע המשפטי תשומות גם לפעולות יידוע אודות שירותיו בקרב האוכלוסיות הזכאיות להם, שכן במקרים רבים מי שזכאי לקבל ייצוג לא מודע כלל לזכאותו זו. נוסף לכך, פועל הסיוע המשפטי לשיפור השירות והנגשת ההליכים לקבלת הסיוע המשפטי, לפישוט מערך הטפסים ולקיצור הבירוקרטיה הכרוכה בהליך לבחינת הבקשות לסיוע משפטי.

נוכח היקפי הייצוג הגבוהים בסוגיות משפטיות רבות, באפשרותו של הסיוע המשפטי לזהות ממעוף הציפור תופעות רוחביות וליקויים רב מערכתיים בנושאים השונים שבטיפולו הטעונים תיקון, שיפור או הסדרה. לכן, לעיתים מייצג הסיוע המשפטי את לקוחותיו בהליכים שיש להם השפעה על תהליכי רוחב ועיצוב מדיניות. מתוך התיקים השונים שבטיפולו, הסיוע המשפטי מצביע גם על הצורך בשינויי מדיניות ומעורב בהליכי חקיקה, בקידום מדיניות ציבורית או בגיבוש ותיקון נהלים ברשויות המוסמכות.

בדוח שלהלן תפורט בהרחבה פעילות הסיוע המשפטי, בשנת 2021. בדוח זה נרחיב על העשייה רבת ההיקף, על היוזמות השונות ועל שיתופי הפעולה הייחודיים בכל אחד מתחומי הטיפול של הסיוע המשפטי.

כל אלה מציבים את הסיוע המשפטי כגוף מייצג משמעותי, היוזם הליכים ותהליכים משפטיים-חברתיים עבור האוכלוסיות הנזקקות לכך, ומעניק קול ומקום לאלו שקולם כמעט ואינו נשמע.

תחומי פעילות הסיוע המשפטי

את פעילות הסיוע המשפטי ניתן לחלק לשלושה תחומים עיקריים. האחד, כולל מתן סיוע משפטי **לאוכלוסיות בעלות מאפיינים ייחודיים**, בנסיבות שבהן יש פגיעה קשה בליבת זכויות האדם ובהליכים שבין האדם לבין הרשות. במקרים כאלה לא נבחנת כלל זכאותו הכלכלית של מבקש הסיוע (כך למשל בנוגע לקורבנות סחר ועבדות, לנפגעי עבירות המתה, למאושפזים בכפייה ועוד כפי שניתן לראות בתרשים 1). השני, כולל מתן סיוע משפטי בתחומים שבהם **יש פגיעה משמעותית בזכויות אדם**, לצד קיומו של מבחן זכאות כלכלי (כגון כשרות משפטית, ייצוג קטינים והורים בהליכי נזקקות, דיור ציבורי). השלישי - שהוא הרוב המספרי של תיקי הסיוע המשפטי - הוא מתן סיוע משפטי **למי שמחמת עוניו (מוחלשות כלכלית), אינו יכול לשכור שירותי עורך דין**, בכלל תחומי המשפט האזרחי.

בשנים האחרונות הלכה והתרחבה פעילות הסיוע המשפטי בתחום הראשון, עם הרחבה של זכות הייצוג שהעניק המחוקק לקבוצות אוכלוסייה ייחודיות חדשות בעוד שרף הזכאות הכלכלית נותר ללא שינוי.

התחומים הראשון והשני, הנוגעים לקבוצות יעד בעלות מאפיינים ייחודיים או תחום משפטי צר, מחייבים את הסיוע המשפטי לבצע התאמות באופן מתן השירות המשפטי בכל שלביו לצרכים הייחודיים של האוכלוסייה, לרבות בהיבטי הנגשה, הכשרות ייחודיות, שיתופי פעולה עם ארגונים חברתיים ובחלק מהמקרים – בנייתה של תת-פרופסיה ייחודית בתחום עריכת הדין, הנלמדת ומיושמת באופן בלעדי באמצעות הסיוע המשפטי. כך למשל, בתחומי הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, ייצוג קטינים וייצוג מאושפזים בכפייה. הסיוע המשפטי גם רואה לעצמו מחויבות לפעול, ככל שניתן, בשיתוף פעולה מול גופים ציבוריים, לשם קידום האינטרסים של הלקוחות על מנת לייתר הליכי התדיינות שלא לצורך (למשל מול הביטוח הלאומי, הרשות לזכויות ניצולי שואה וגופים נוספים).

התחום השלישי – סיוע משפטי בכלל תחומי המשפטי על רקע מצבם הכלכלי של הלקוחות, מצריך מהסיוע המשפטי סוג הערכות מקצועית וארגונית שונה, על מנת לאפשר מתן ייצוג מקצועי, נאמן ומסור ללקוחות הסיוע המשפטי בהיקפי ייצוג גדולים. יש לציין כי בחלק מתחומים אלה, לקוחות הסיוע נמצאים לעיתים בשני צדדי המתרס. כך למשל, בהליכי מעמד אישי ובתביעות אזרחיות שונות (כגון תביעות נזיקין), לעיתים מייצג הסיוע המשפטי את שני הצדדים לסכסוך, דבר המחייב עמידה דקדקנית על זכויות הסודיות והחיסיון של הלקוחות, ונאמנות מקצועית בהתאם. גם בתחומי הליבה נדרש פיתוח פרופסיה ייחודית, הנגזרת לא מהנושא המשפטי כשלעצמו, אלא מחיבורו לעוני. מקומו של העני במגעו עם המשפט בתחומים אלה, מחייב לעיתים התאמות והבנות המשפיעות על המטריה המשפטית.

כך או כך, הסיוע המשפטי שניתן בכל התחומים מונחה על ידי שני עקרונות על – חובת הנאמנות ללקוח הפרטני וקידום זכות הנגישות לצדק ללקוחות הסיוע המשפטי, זאת במטרה לממש ולהגן על זכויותיהם ולהבטיח את השוויון בפני הערכאות המשפטיות.

בתרשים שלהלן יוצגו הנושאים ותתי הנושאים המרכזיים שבהם ניתן סיוע משפטי בהתאם לחוק הסיוע המשפטי ותקנותיו:

נושאים ותתי הנושאים בהם ניתן סיוע משפטי בהתאם לחוק הסיוע המשפטי ולתקנותיו

ענייני משפחה ומעמד אישי: גירושין, מזונות, משמורת והסדרי ראייה, תביעות רכוש, ירושה	**סיוע בגביית מזונות** כשהמבקש שוהה בישראל והחייב בחו"ל או להיפך	**הגנה על קורבנות אלימות:** צווי הגנה, צווים למניעת הטרדה מאיימת	**אפוטרופסות, כשרות משפטית וייצוג זקנים**
ענייני מעמד אזרחי: תביעות לפי חוק השבות, חוק האזרחות וחוק מרשם האוכלוסין	**חובות:** הוצאה לפועל, פשיטת רגל, הפטרים	**תחום החיובים:** נזיקין, זכויות דיור והגנה מפני פינוי, חוזים והגנת הצרכן	**ענייני עבודה,** לרבות זכויות פנסיה וביטוח
זכויות לאנשים עם מוגבלויות	**עניינים מנהליים,** לרבות: ארנונה, רישוי עסקים, חינוך ובריאות	**ניתוקי חשמל ומים**	**זכויות לדיור ציבורי**
זכויות חיילים משוחררים וייצוג בערעורים על החלטות קצין תגמולים	**הגנה על עובדים** שנפגעו בשל חשיפת שחיתויות*	**ייצוג בהתאם לחוק** איסור אפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א – 2000	**תביעות** נגד המוסד לביטוח לאומי
ייצוג הורים בהליכי אימוץ ובבתי משפט לנוער	**ייצוג קטינים** בהתאם להחלטות בתי משפט לנוער, בתי משפט למשפחה, בתי דין דתיים וליווי קטינים נפגעי עבירות מין חמורות	**אשפוז כפוי**	**זכויות ניצולי שואה** ותביעות להשבת שכר טרחה לניצולים
סיוע לקורבנות עבירות סחר בבני אדם	**סיוע למשפחות של נפגעי עבירות המתה** ומשפחות שכולות כתוצאה מפעולות איבה	**סיוע לנפגעי עבירות מין חמורות**	

□ תחומים שבהם אין דרישה לעמוד במבחני זכאות כלכלית

היקף הסיוע המשפטי

הסיוע המשפטי שניתן ללקוחות הזכאים לכך כולל מתן ייעוץ וטיפול משפטי ללקוח, וייצוג בערכאות המשפטיות. הייצוג ניתן בבתי משפט, בתי דין, לשכות ההוצאה לפועל ועוד. לעיתים הייצוג ניתן בוועדות מעין שיפוטיות, כגון ייצוג המאושפזים בכפייה בפני ועדות פסיכיאטריות בבתי החולים.

למי שתובע באמצעות הסיוע המשפטי ניתן פטור סטטוטורי מאגרת בית משפט בכל הערכאות, לרבות בבית הדין לעבודה, בתי דין דתיים ובתי המשפט לענייני משפחה.

נוסף לכך, לקוח שקיבל ייצוג, זכאי במקרים המתאימים לקבל גם מימון חלקי להוצאות הנדרשות לצורך ההליך המשפטי, כגון תשלום בגין בדיקת רקמות, חוות דעת מומחים, פרסומים ועוד.

מבנה ארגוני

מערך הסיוע המשפטי פועל באמצעות שישה מחוזות, הממוקמים מהצפון עד הדרום: צפון (נצרת), חיפה, תל אביב, מרכז (לוד), ירושלים ודרום (באר-שבע). בראש כל מחוז מכהן מנהל מחוז, האמון על מערך הייצוג בתחום המחוז המופעל בשיטת מיקור חוץ. הצוות המנהלי במחוז המטפל בקבלת קהל מבקשי הסיוע המשפטי, טיפול בלקוחות הסיוע המשפטי, בהוצאת כתבי מינוי ללקוחות הסיוע המשפטי, שכר טרחה לעורכי הדין המייצגים, ועוד. הצוות המשפטי אחראי על ייעוץ, ייצוג בתיקים ובקרה על איכות הייצוג. תחת מנהל המחוז וסגנו מכהנים אף הממונים המחוזיים האחראים על התחומים המשפטיים השונים בכל מחוז.

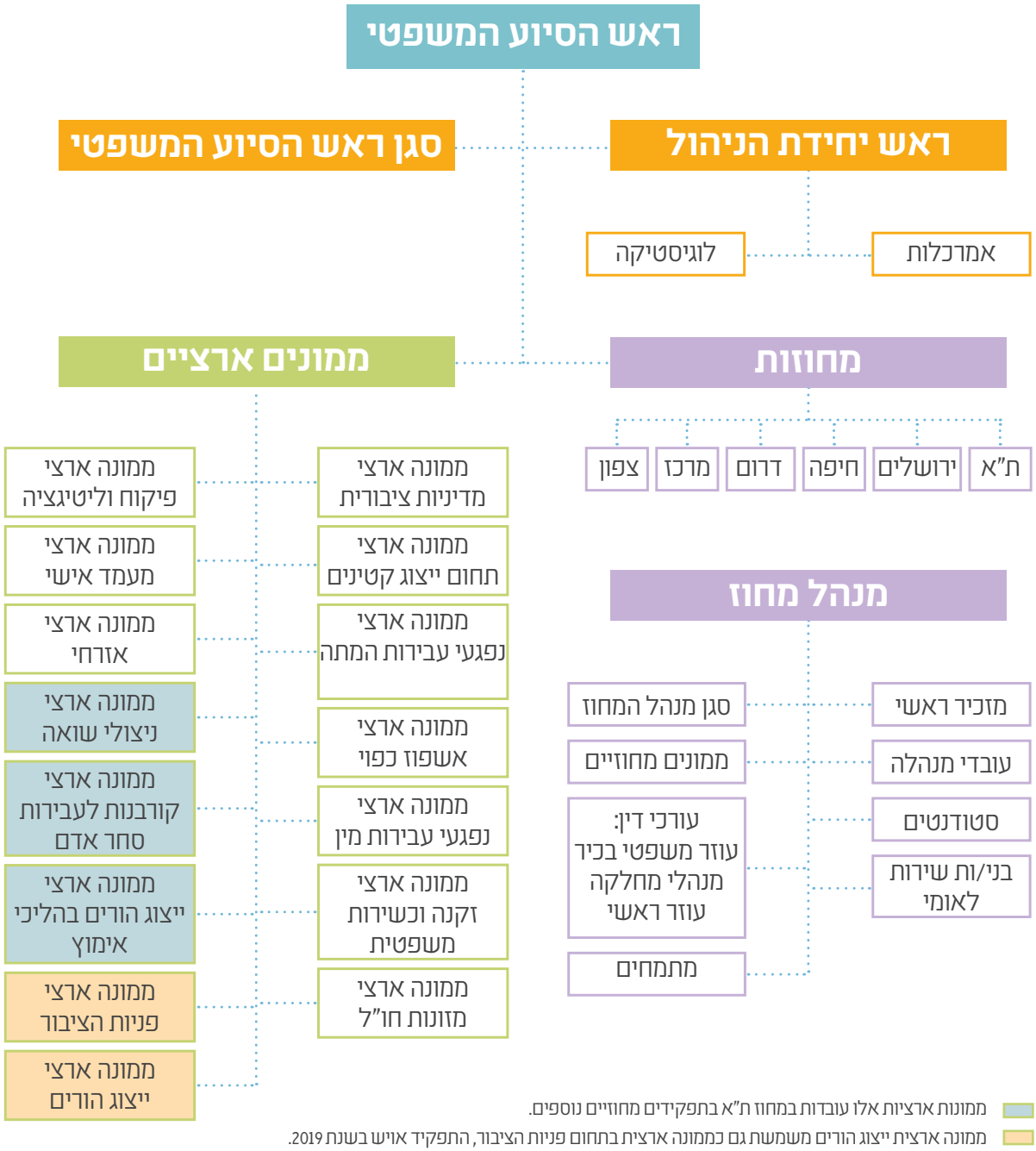
עורכי הדין במחוזות נפגשים עם לקוחות הסיוע המשפטי, בוחנים את זכאותו של הלקוח לקבלת ייצוג, עורכים בדיקה משפטית שלאחריה יוחלט על מתן סיוע משפטי, אם לאו, על טיבו והיקפו.

פגישות בין לקוחות הסיוע המשפטי לבין עורכי הדין מהצוות הפנימי מתבצעות הן במשרדי המחוזות והן ב-54 שלוחות הפזורות גיאוגרפית בכל הארץ. מטרתן של הפגישות בשלוחות היא להקל על לקוחות הסיוע המשפטי, והן מתקיימות בדרך כלל במשרדי שי"ל (שירות יעוץ לאזרח) או בלשכות הרווחה של העיריות השונות בכל מחוז[2].

אם הוחלט על מתן סיוע משפטי, במרבית המקרים ימונה עורך דין מהמערך החיצוני של הסיוע המשפטי לייצג את הלקוח, תוך התאמת מומחיותו של עורך הדין המייצג להליך המשפטי הנדרש ולמאפייניו של הלקוח. עורכי הדין מהצוות הפנימי אחראים על ניהול, ריכוז והכשרה בתחומי ההתמקצעות במחוז, ומייצגים אף הם בחלק מהתיקים, בעיקר בתיקים בעלי השלכות רוחב.

הנהלת הסיוע המשפטי ממוקמת בירושלים. תחת ראש הסיוע המשפטי וסגניתה, מכהנים בהנהלת הסיוע המשפטי גם הממונים הארציים על התחומים המקצועיים השונים שבהם נותן הסיוע המשפטי שירות ללקוחותיו. הממונים הארציים מופקדים בחלקם על פיתוח פרופסיות משפטיות ייחודיות לאוכלוסיות הדורשות מענה ספציפי מותאם לצרכיהן, כגון: קטינים, זקנים, מאושפזים בכפייה, נפגעי עבירה וניצולי שואה. חלק מהממונים הארציים אחראים על תחומי רוחב משפטיים: מעמד אישי, אזרחי ועוד. שלושה ממונים ארציים נוספים אחראים על מדיניות ציבורית, פיקוח וליטיגציה ושירותי ניהול. בין שאר תפקידיהם, אחראים הממונים הארציים לקדם את איכות הייצוג בתחומם, לגבש מדיניות אחידה, לסנכרן את העשייה בין מחוזות הסיוע המשפטי על כל קשת תחומי המשפט שבהם הם פועלים ולהציף ולקדם סוגיות רוחב הרלוונטיות לאוכלוסיית הלקוחות של הסיוע המשפטי בתחומי המשפט השונים.

2 בעקבות הניסיון שנצבר בתקופת מגפת הקורונה, חלק ניכר מהשירות התקיים טלפונית ולא באופן פיזי בשלוחות.

מערך הייצוג החיצוני בסיוע המשפטי והפיקוח עליו

הייצוג המשפטי ניתן במרבית תיקי הסיוע המשפטי על ידי עורכי דין חיצוניים, המייצגים במינוי מטעם הסיוע המשפטי. בהתאם לכך, מתקשר הסיוע משפטי עם עורכי דין חיצוניים אשר מתחייבים לפעול במהלך כל תקופת התקשרותם במומחיות, במקצועיות ובסטנדרטים גבוהים ביותר, לרבות מתן שירות משפטי באיכות גבוהה. אחריות המדינה באמצעות הסיוע המשפטי מתחילה מתהליך בחירת עורכי הדין וצירופם לשורות מערך הייצוג החיצוני, ממשיכה בפיקוח על איכות הייצוג והשירות שניתן ללקוחות הסיוע ומגיעה גם, במקרים מסוימים, להחלטה להוציא עורכי דין מהמערך, לאחר שנמצא כי תפקודם או התנהלותם אינם עומדים באמות המידה שמציב הסיוע המשפטי לייצוג מטעמו. אחריות זו מקבלת משנה חשיבות שעה שלקוחות הסיוע המשפטי מאופיינים לרוב, במצב סוציו-אקונומי נמוך וסובלים מחסמים כלכליים ותרבותיים, עובדה המקשה עליהם בחלק מהמקרים לבקר בעצמם,

באופן אפקטיבי, את עבודת הייצוג של עורכי הדין שמונו לטפל בעניינם. בהתאם, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהקצאת משאבים להבטחת איכות הייצוג הניתן ללקוחותיו, ומפעיל מנגנונים שונים לניהול ובקרה על איכות הייצוג בערכאות המשפטיות השונות.

במערך הייצוג החיצוני כ-1,100 עורכי דין, המייצגים את לקוחות הסיוע המשפטי בעשרות אלפי תיקים מדי שנה במגוון הליכים אזרחיים שונים, כאשר בנוסף לחובותיהם הכלליות כעורכי דין, כפופים עורכי דין החיצוניים גם להנחיות ולהוראות הסיוע המשפטי.

ככלל, כתבי המינוי כוללים, בנוסף לעצם ההחלטה על מתן סיוע משפטי, הנחיות ביחס למהות ההליכים והערכאות שבהם יינתן הייצוג, היקף הייצוג והנחיות מקצועיות לעורך הדין המייצג. לאורך כל שלבי הייצוג, עורכי הדין החיצוניים נמצאים בקשר שוטף עם עורכי הדין הפנימיים בסיוע המשפטי, מעבירים להם דיווחים שוטפים אודות הטיפול בענייני הלקוח ואודות הייצוג ותוצאותיו וכפופים לפיקוח המקצועי של עורכי הדין הפנימיים.

מערך הפיקוח בסיוע המשפטי

מערך הפיקוח בסיוע המשפטי מנוהל על ידי ממונה ארצי מהנהלת הסיוע המשפטי וממונים מחוזיים האמונים על תחום הפיקוח במחוז. בנוסף, עורכי דין ועובדי מנהלה מהמחוזות מבצעים אף הם פעולות פיקוח שונות כחלק מתפקידם בטיפול השוטף בתיקים.

עורכי הדין החיצוניים נדרשים למסור דיווחים אודות מהלך הייצוג ותוצאותיו ובמקביל, עורך הדין הפנימי מפקח על איכות השירות המשפטי והאישי שניתן. תשלומי שכר הטרחה בהתאם לפעולות שבוצעו כרוכים גם הם בהליכי פיקוח. באופן זה, ישנו שיח שוטף בין עורכי הדין ממערך הייצוג החיצוני לבין הצוות הפנימי בסיוע המשפטי באשר למהות הייצוג, להליכים המשפטיים הננקטים ולתוצאותיהם.

איכות השירות האישי (מעבר לפן המשפטי-מקצועי) היא נושא שעליו שם הסיוע המשפטי משקל רב בשנים האחרונות. יחס אישי ומכבד ללקוחות, הקשבה והבנת צרכיו של הלקוח, שיתופו ומתן הסבר על שלבי ההליך המשפטי וזמינות עורך הדין הן חלק מדרישות הסיוע המשפטי מכל עורך דין המייצג מטעמו, והם נבחנים ומדדים בין השאר כמפורט לעיל, על ידי סקרי שביעות רצון ועל ידי טיוב הטיפול בתלונות.

נוכח כמות התיקים הגדולה בסיוע המשפטי, מבצע הסיוע המשפטי פיקוח יזום על עורכי הדין החיצוניים - פיקוח המתבסס בעיקרו על מודל של פיקוחי "עומק" מדגמיים במטרה להבטיח את איכות הייצוג. מתווה הפיקוח מבוסס על תפיסה מקצועית רחבה שרואה את עורך הדין הפנימי כמוביל קבוצת עמיתים, מקדם שיח מקצועי, משתף ידע והכרות מעמיקה עם קבוצה של עורכי דין המתמחים באותו תחום מקצועי.

עורך הדין הפנימי בוחן את כלל האספקטים הנוגעים לתפקודו של עורך הדין החיצוני בתיקים המנוהלים על ידו, ובהם: רמה מקצועית - רמת ניסוח וטיעון משפטי ראוי, מתן שירות מכבד ומקצועי, עמידה במועדים הנדרשים לפי דין ולפי הוראות בית המשפט והפגנת יחס מכבד לבית המשפט ולעמיתים למקצוע. כמו כן, עורך הדין הפנימי מרכז ובוחן את כלל התלונות או מכתבי ההערכה שהתקבלו על עורך הדין במהלך התקופה הרלוונטית, מידע שנאסף מסקרי לקוחות ושיחות יזומות עם לקוחות, וכן בקשות להחלפות עורכי דין וניתוקי קשר של הלקוחות עמם. עורך הדין הפנימי אף מלווה את עורך הדין החיצוני לדיונים בערכאות השונות, כאשר במסגרת ליווי זה נבחנת איכות הייצוג, איכות הטיעון בע"פ ויחס הולם ומכבד כלפי בית המשפט לצדדים המתדיינים וללקוחות הסיוע המשפטי.

לאחר איסוף ובחינה של כלל הנתונים, מגבש עורך הדין המפקח דוח סיכום פיקוח מקיף ומזמין את עורך הדין החיצוני לשיחת משוב, במסגרתה הוא משקף לו את הממצאים, נקודות לשימור ולשיפור. במקרים בהם במסגרת המשוב עולות סוגיות בהם נדרש שיפור משמעותי, נקבע מועד משוב נוסף, על מנת לבחון את יישומן של הנקודות לשיפור שעלו במהלך הפיקוח. עורכי דין שהתברר במהלך הפיקוח שרמתם אינה מספקת, נשקלת הוצאתם ממערך עורכי הדין המייצגים.

במהלך השנתיים האחרונות עבר הסיוע המשפטי גם לפיקוח מבוסס נתונים וזאת לצד, ולעיתים גם במקום, פיקוחי העומק. פיקוח מבוסס נתונים מאפשר לזהות תופעות שוליים לחיוב ולשלילה וכן לטפל בהן באופן מיידי במקרים הרלוונטיים או להחליט להעמיק את הבדיקות במקרים הרלוונטיים ולערוך פיקוח עומק לעורכי הדין.

לאור ההכרה בחשיבותה של מתודת הפיקוח האמורה שם הסיוע המשפטי דגש רב באפיון ודיוק הנתונים הללו במסגרת הקמת מערכת הסיוע החדשה אשר אמורה לעלות לאוויר במהלך שנת 2023, וזאת לצורך קבלת נתונים מדויקים ואפקטיביים יותר מהנתונים הקיימים כיום, והוספת דוחות ניהוליים שונים.

מתווה הפיקוח המתואר מבקש להבטיח סטנדרט מקצועי ואחיד באיכות הייצוג הניתן ללקוחות הסיוע המשפטי. תכנית הפיקוח מבקשת גם לבחון ולמנוע נקיטת הליכים משפטיים מיותרים ותשלומים מיותרים בגינם לעורכי הדין. לאורך זמן, מתווה הפיקוח מאפשר לתחזק ולשפר באופן מתמיד את רמת עבודתם של עורכי הדין החיצונים, כך שמערך עורכי הדין יכלול עורכי דין מקצועיים ברמה מקצועית גבוהה, בעלי תודעת שירות ויחסי עבודה טובים, באופן שציבור לקוחות הסיוע המשפטי יזכו לייצוג איכותי, מקצועי ולטיפול מסור ושירותי.

ליטיגציה פנימית

נוסף לייצוג על ידי עורכי דין חיצוניים כמפורט לעיל, בחלק מהתיקים ניתן ייצוג על ידי עורכי הדין הפנימיים של הסיוע המשפטי. הייצוג על ידי עורכי הדין הפנימיים, תוך העמדת הלקוח-האדם במוקד וקידום סוגיות משפטיות וחברתיות שהן בליבת אחריותו המקצועית של הסיוע המשפטי, מאפשר לעורכי הדין בסיוע המשפטי לקבל תמונה מלאה של הבעיות איתן מתמודדים לקוחות הסיוע המשפטי ולהבין את השאלות המשפטיות והאתיות העולות תוך כדי ניהול התיק ואת הפתרונות המשפטיים האפשריים.

מתוך תפישה עקרונית זו, נגזר אחד היעדים המרכזיים והחשובים של הסיוע המשפטי בשנים האחרונות - גידול משמעותי במספר התיקים המיוצגים על-ידי צוות עורכי הדין הפנימי בסיוע המשפטי.

באמצעות ייצוג משפטי פנימי, מצליח הסיוע המשפטי לטייב את יכולת הבקרה והפיקוח על פועלם של עורכי הדין החיצוניים המייצגים מטעמו. נוכחות קבועה של עורכי דין פנימיים של הסיוע המשפטי באולמות הדיונים מחזקת את מעמדו של הסיוע המשפטי כ"שחקן חוזר" בבתי המשפט, מהדקת את הקשרים עם עורכי הדין החיצוניים ומגבירה את אמון הציבור וההכרה בסיוע המשפטי כגוף מקצועי וחשוב.

מעבר לייצוג לקוחות הסיוע המשפטי בערכאות השונות, פועלים עורכי הדין מהמערך הפנימי לביצוע פעילות מניעתית על ידי הסדרי חוב מול גופים מוסדיים, דוגמת בנקים וחברות סלולה. פעילות זו מסייעת, הן ללקוחות הסיוע בקיצור ההליכים המשפטיים הממושכים וכן מפחיתה את העומס על בתי המשפט, במניעת התדיינות משפטית מיותרת.

במהלך שנת 2021 ניתן ייצוג ללקוחות הסיוע המשפטי על ידי עורכי דין פנימיים ב-220 תיקי ליטיגציה בערכאות השונות, במגוון רחב של תחומים וסוגיות משפטיות וחברתיות. בנוסף, ייצגו עורכי הדין הפנימיים בסיוע המשפטי ב-65 ערעורים שהוגשו לבתי המשפט המחוזיים כנגד החלטות הסיוע המשפטי שלא להעניק סיוע משפטי באותם תיקים. בפרקים המקצועיים בהמשך הדוח יובאו דוגמאות להליכים שנוהלו על ידי עורכי הדין הפנימיים בסיוע המשפטי.

אירועים מרכזיים בהתפתחות חוק הסיוע המשפטי

1972	**חוק הסיוע המשפטי**
1973	**תקנות הסיוע המשפטי**
2003	ייצוג נפגעי עבירות **סחר בבני אדם**
2004	**מאושפזים בכפיה**
2009	ייצוג **נפגעי עבירות המתה** (תוכנית סנ"ה)
2010	ייצוג הורים **בהליכי אימוץ**
2013	ייצוג **ניצולי שואה**
2014	הגנה על **חושפי שחיתויות**
2015	הקמת מערך **ייצוג קטינים**
2015	הקמת מערך **ייצוג זקנים**
2017	ייצוג **נפגעי עבירות מין** בהליך פלילי
2017	סיוע **למשפחות שכולות** ונפגעי המתה-פעולות איבה
2022	ייצוג **נפגעי עבירות מין** בהליכים לחשיפת חומרים טיפוליים

2 שירות והנגשה בסיוע המשפטי

כחלק ממימוש המטרה האסטרטגית של משרד המשפטים בכלל ושל הסיוע המשפטי בפרט, להנגיש את שירותי הסיוע המשפטי לאזרח ולהפחית את החסמים לקבלתם - ובייחוד כאשר השירות ניתן לאוכלוסיות מוחלשות ומעוטות יכולת - בחר הסיוע המשפטי בשני אפיקי פעולה מרכזיים: האחד, מסלול "גישה ישירה". השני, שיפור תהליכים בהסתכלות "מנקודת מבטו של הלקוח", שם ניתן משקל רב לשיפור עבודת מוקד הסיוע המשפטי ולשיפור תהליך פניות הציבור.

מסלול "גישה ישירה" פועל בסיוע המשפטי החל מראשית שנת 2017 ונועד לקצר ולפשט באופן משמעותי את משך ההליך מרגע הגשת הבקשה לסיוע משפטי ועד לקבלת החלטה בבקשה – ייצוג משפטי או סירוב למתן סיוע משפטי. בתיקים אלה, שבהם אין צורך לבדוק את הסיכוי המשפטי טרם מינוי עורך הדין נערכת בדיקה מקוצרת של הזכאות הכלכלית, והתיק מועבר ישירות לעורכי דין שנבחרו ממערך הייצוג החיצוני.

מסלול זה מאפשר בחינה מהירה יותר של הבקשה לסיוע משפטי ויצירת תהליך פשוט ללקוח, כיון שהלקוח נפגש רק עם עורך דין אחד, אשר גם ימשיך לייצג אותו בהליך המשפטי אם יימצא כי הוא זכאי לסיוע משפטי. במקביל, מסלול זה מאפשר להסיט את מרכז כובד פעילות עורכי הדין במחוזות הסיוע המשפטי לתהליכי עבודה מהותיים של פיקוח ובקרה על עבודת עורכי הדין החיצוניים ולליטיגציה פנימית.

במהלך שנת 2021, נפתחו 35,231 תיקים במסלול "גישה ישירה" בכל מחוזות הסיוע המשפטי. מהנתונים עולה, כי כ-34% מכלל התיקים שנפתחו בשנת 2021 בסיוע המשפטי טופלו במסלול גישה ישירה, עלייה של 4% בהשוואה לשנת 2020.

מאז תחילת מסלול גישה ישירה ומתחילת העבודה של מוקד הסיירת, האמון על הטיפול הראשוני בלקוחות (ראו בהמשך הפרק) מול כל מחוזות הסיוע המשפטי, ממוצע ההמתנה של לקוח ממועד הגשת הבקשה לקבלת סיוע משפטי ועד לקבלת ההחלטה בבקשה לוקח בממוצע 6 ימים, ירידה של יומיים נוספים ביחס לשנת 2020, אשר גם בה צומצמו במידה ניכרת פרקי זמן ההמתנה.

במסגרת שיפור תהליכים בהסתכלות "מנקודת מבטו של הלקוח", נעשה שימוש במספר כלים מתודולוגיים, לרבות סקרים שהופצו בקרב לקוחות הסיוע המשפטי, עורכי הדין מהמערך הפנימי והחיצוני וצוות המנהלה בסיוע המשפטי. סקרי דעת קהל נועדו לבחון את שביעות הרצון של ציבור הלקוחות מהשירות שאותו קיבלו מעורכי הדין החיצוניים. כך, עם סיום טיפול בתיק, נשלח לכל אחד מלקוחות הסיוע המשפטי מסרון ובו הזמנה להעביר משוב על איכות השירות שקיבל. בנוסף, הסיוע המשפטי מפעיל מערך שליחת מסרונים – SMS - ללקוחות הסיוע המשפטי המיידעים את הלקוח על שלבי הטיפול בתיק, מתזכרים את הלקוח על מועדי פגישות ועל המסמכים ושעליו להמציא. המסרונים תורמים לשיפור השירות, מייצרים שקיפות וודאות של הלקוח לגבי סטטוס הטיפול ומביאים לעלייה בשיתוף הפעולה של הלקוחות בהגעה לפגישות ובהמצאת המסמכים הדרושים לצורך בחינת התיק. טופס "בקשה לסיוע משפטי" חדש וקצר, אשר זמין גם באתר הסיוע המשפטי באינטרנט וגם במשרדי הסיוע המשפטי במחוזות, לשכות הרווחה ועוד – מקל ומשפר את השירות גם הוא.

עבודת המוקד הטלפוני של הסיוע המשפטי

לסיוע המשפטי קיימים שני מוקדים טלפוניים – המוקד הכללי ומוקד "הסיירת", הפועלים בימים א'-ה' בין השעות 8:00 עד 16:00. תפקיד המוקדים הוא לספק מענה אישי מקצועי מיידי ללקוחות הסיוע המשפטי בכל אחד משלבי תהליך קבלת הסיוע – החל מהגשת הבקשה לסיוע משפטי ועד לסיום הטיפול המשפטי בעניינו של הלקוח.

בשנת 2021 תועדו 212,252 שיחות למוקד הטלפוני. ירידה של כ- 33.22% ביחס לשנת 2020. ממוצע זמן המתנה עמד על 04:14 דקות, בדומה לשנת 2020. אחוז המענה בשנת 2021 עלה ל-86%, עלייה של 11.25% ביחס לשנת 2020.

המוקד הכללי אמון על מתן מענה כללי על הסיוע המשפטי, מתן מידע ללקוח על סטטוס הטיפול בתיק ויצירת קשר בין הלקוח לבין המחוז הרלוונטי המטפל בעניינו. **מוקד הסיירת** אמון על טיפול ראשוני בבקשות לסיוע משפטי המוגשות באמצעות פקס, בפניות טלפוניות לפתיחת תיק, ביצירת קשר ראשוני עם הלקוח לצורך תיאום ציפיות ביחס להליך, הגברת המוכנות לפגישה עם עורך הדין, תיאום ושינוי מועדי פגישה עם עו"ד פנימי או חיצוני. מוקד הסיירת כולל 37 נציגים, בהם 27 סטודנטים ו-10 אזרחים ותיקים. בכל משמרת מועסקים כ-15 מוקדנים.

המטרות המרכזיות בהקמת מוקד הסיירת היו צמצום הבירוקרטיה ומיעוט השימוש בטפסים; קיצור זמני הטיפול בבקשה לקבל סיוע משפטי לאורך התהליך כולו; תיאום ציפיות מלא עם הלקוחות על המשך התהליך. בשנת 2021, מתוך 103,063 תיקים שנפתחו בסיוע המשפטי, 52,224 טופלו על ידי מוקד הסיירת, שהם 50% מסך התיקים, נתון הדומה לממוצע בשנת 2020.

תהליך הטיפול בבקשה לסיוע משפטי במוקד הסיירת כולל שיחה עם הלקוח - מענה לשיחה של לקוח המבקש לקבל סיוע משפטי או שיחה יזומה ללקוח אשר שלח טופס בקשה לסיוע משפטי; פתיחת תיק ללקוח; בדיקת זכאות כלכלית בהתאם לנסיבות המקרה; מתן מידע ללקוח לקראת הפגישה עם עורך הדין מטעם הסיוע המשפטי (תיאום ציפיות, רשימת מסמכים ומידע עמם יש להגיע לפגישה ועוד); קביעת מועד ריאיון עם עורך דין פנימי בתיאום עם הלקוח; תקשורת המשך עם הלקוח המתקיימת באמצעות מסרונים, מיילים ומכתבים בדואר.

פרויקט "נגישות לצדק"

פרויקט "נגישות לצדק" הוא פרויקט משותף להנהלת משרד המשפטים והנהלת בתי המשפט, שנועד לאפשר לציבור הבלתי מיוצגים הזכאים לכך, לקבל ייעוץ ראשוני וייצוג משפטי מידי במקרים דחופים בבתי המשפט עצמם. במסגרת הפרויקט הוקמו בבתי משפט שונים ברחבי הארץ עמדות "נגישות לצדק", המאוישות על ידי עורכי דין מטעם הסיוע המשפטי ומהוות מעין "חדר מיון משפטי", עבור ציבור המתדיינים, בהליכים דחופים.

הפרויקט הושק לראשונה בבית המשפט בבאר שבע בשנת 2014, והחל לפעול בראשית שנת 2015 גם בהיכל המשפט בנצרת. במהלך שנת 2017, נפתחו עמדות נגישות לצדק נוספות בשלושה בתי משפט נוספים: בהיכל בתי משפט השלום והמשפחה בפתח תקווה, בהיכל בתי משפט השלום והמשפחה בטבריה ובהיכל בתי משפט השלום באשדוד[3]. בשנת 2019, נפתחה עמדת נגישות בבית המשפט לענייני משפחה בירושלים.

הסיוע המשפטי שניתן בעמדות הנגישות לצדק מיישם הלכה למעשה את זכות הגישה לערכאות. במסגרת הפרויקט מוענק ייעוץ וייצוג משפטי דחוף על ידי עורכי דין מטעם הסיוע המשפטי, לאחר מיון ראשוני של הפניות, המבוצע פעמים רבות על ידי סטודנטים למשפטים שהוכשרו לתפקיד.

הייצוג המשפטי המוענק בעמדות הנגישות לצדק ניתן בסעדים דחופים, בעניינים אזרחיים ובענייני משפחה אשר אינם סובלים דיחוי, כגון: בקשות למתן צווי הגנה, בקשות לצווי מניעת הטרדה מאיימת, בקשות למתן צו לטיפול רפואי דחוף, בקשות לעיכוב יציאה מן הארץ בעניינו של קטין ועוד.

3 עמדת אשדוד נסגרה בסוף שנת 2019, לאחר שנמצא בניתוח הנתונים של העמדה, כי מצבם הסוציו-אקונומי של הפונים היה גבוה מההערכה הראשונית ורבים לא עמדו במבחני הזכאות הכלכלית.

עורכי הדין המועסקים בעמדות הנגישות לצדק מונחים לתת טיפול מקצועי ורגיש באוריינטציה טיפולית ובראייה משפטית כוללת. רוב הלקוחות הנעזרים בשירותי עמדות הנגישות לצדק מצויים ברגעי משבר אישי או משפחתי, על רקע אלימות ואיומים שחוו זה מקרוב, זאת נוסף למוחלשות הנובעת מהעוני שלהם.

הייעוץ והייצוג המשפטי ניתנים על אתר כאשר בו ברגע, לאחר ראיון קצר, עורך עבורם עורך הדין את הבקשה ומגישה לביהמ"ש, ואף מייצג אותם בדיון שנקבע לאותו היום. במסגרת הייעוץ המשפטי שניתן בעמדות הנגישות לצדק, מבוצע גם מיצוי זכויות כולל ובהתאם לצורך ועל פי בקשה, נפתחים עבור המבקש תיקים נוספים במחוזות הסיוע המשפטי.

בשנת 2021, ניתנו בכלל עמדות הנגישות לצדק ייעוציים משפטיים וייצוג בהליכים דחופים ב- 3,350 תיקים (לעומת 2,893 בשנת 2020[4]) תיקים כמפורט בטבלה:

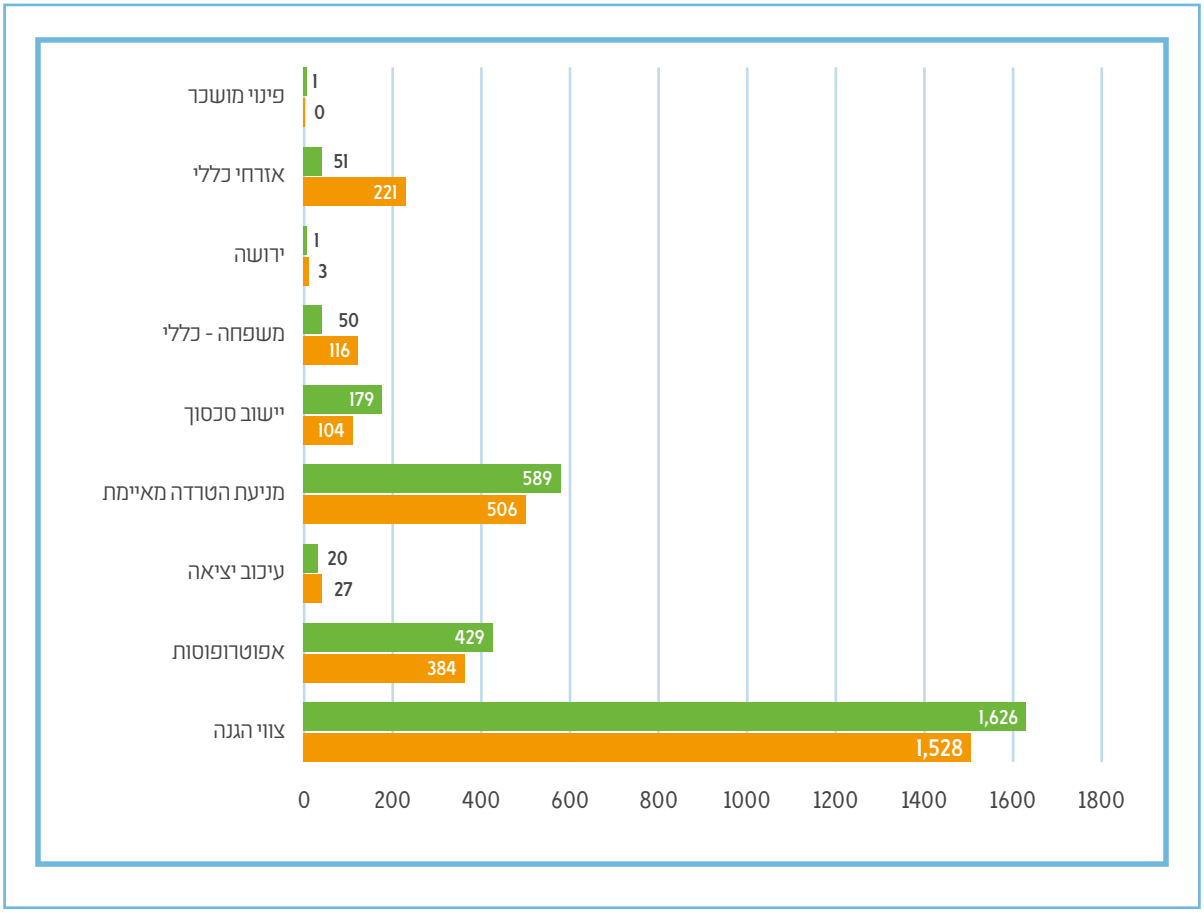
עמדות הסיוע המשפטי - סיכום שנה 2021

מחוז	ייעוץ	ייצוג	סה"כ	באחוזים
ירושלים	353	494	847	25%
פתח תקוה	664	319	983	29%
באר שבע	198	293	491	15%
נצרת	83	744	827	25%
טבריה	2	200	202	6%
סה"כ	**1300**	**2050**	**3350**	**100**

פילוח פניות לפני נושאים - 2021

נושא	ירושלים	פתח תקוה	באר שבע	נצרת	טבריה	סה"כ
צווי הגנה	367	309	337	476	137	1,626
אפוטרופסות	381	35	13	0	0	429
עיכוב יציאה	6	2	0	12	0	20
מניעת הטרדה מאיימת	31	99	140	256	63	589
ישוב סכסוך	35	144	0	0	0	179
משפחה - כללי	27	23	0	0	0	50
ירושה	0	1	0	0	0	1
אזרחי כללי	0	51	0	0	0	51
פינוי מושכר	0	0	1	0	0	1
סה"כ	**847**	**664**	**491**	**744**	**200**	**2,946**

תרשים פילוח סה"כ הפניות לפני נושאים בשנים 2020/2021

3 שיתופי פעולה

הסיוע המשפטי פועל מתוך תפיסת עולם לפיה אין תחליף לשיתופי פעולה ושילוב כוחות, המהווים כוח מכפיל בטיפול באזרח, מפחיתים בירוקרטיה, מונעים שירות שאינו מותאם ומתואם לשירותים אחרים, ומאפשרים טיפול הוליסטי איכותי. ברוח זו, להלן שיתופי פעולה מרכזיים שהסיוע שותף להם.

שיתוף פעולה עם אגף הנצחה ומורשת במשרד הביטחון

השכול הוא תופעה מורכבת ורב ממדית, וכדי להתמודד עמה יש לשלב ידיים ולקדם שותפויות בין משרדים ממשלתיים וגופים נוספים. גורם מרכזי ומשמעותי בטיפול בתחום האובדן והשכול בחברה הישראלית הוא משרד הביטחון, והשירותים שניתנים באמצעותו.

בשנת 2017 התקבלה החלטת ממשלה שעניינה, בין היתר, סיוע המשפטי למשפחות שכולות של משרד הביטחון (כהגדרתן בחוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התש"י- 1950) ומשפחות שיקיריהן נרצחו כתוצאה מפעולות איבה (כהגדרתן בחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התשל"ב-1970), וזאת ללא צורך בבחינת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי.

במסגרת זו, ניתן סיוע משפטי למשפחות שכולות שהוכרו על ידי משרד הביטחון בקשת תחומי המשפט האזרחי, כגון: הגשת צווי ירושה, ניסוח צוואות, ייפוי כוח מתמשך, דיני עבודה, רישום זכויות במקרקעין וכיו"ב, תוך שיתוף פעולה מלא בין שני המשרדים ומתן סיוע משפטי מהיר וייחודי לאוכלוסייה זו, באמצעות גישה ישירה.

בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי 402 תיקים בעניינן של משפחות שכולות של משרד הביטחון ו-6 תיקי נפגעי המתה כתוצאה מפעולות איבה.

סיוע משפטי לחיילים בצבא הגנה לישראל

בשנת 2016 נוצר שיתוף פעולה בין נציגי הסיוע המשפטי[5] לבין הצבא, בחסות ראש אכ"א, במסגרתו סוכם על שיתוף פעולה בין שני הגופים להנגשת שירותי הסיוע המשפטי לחיילים. מקורו של שיתוף הפעולה הוא בדוחות ונתונים שנחשף אליהם הסיוע המשפטי,[6] המעידים על הקשיים הסוציו-אקונומיים של חיילים והקשר המובהק ביניהם לבין עריקות משירות (לצרכי עבודה וכיסוי חובות), ושחרורם המוקדם של חיילים אלה ללא ההטבות הכלכליות להן זוכה חייל שסיים שירות מלא. הטבות אלו נחוצות להם במיוחד כדי להתגבר על חסמים כלכלים, לרכוש השכלה ולהשתלב בחברה האזרחית.

מטרת שיתוף הפעולה היא, בין היתר, להנגיש את שירותי הסיוע המשפטי לחיילים, ובכך לסייע לחיילים המצויים במצב סוציו-אקונומי קשה להתמודד עם בעיותיהם המשפטיות האזרחיות ולהשלים שירות צבאי מלא על כל ההשלכות החיוביות הנובעות מכך. במסגרת שיתוף הפעולה פעל הסיוע המשפטי מול מערך הת"ש (תנאי השירות) בצבא. בכלל זאת הועברו הדרכות של הסיוע המשפטי בכל מחזור גיוס של משקיות ת"ש וקצינות ת"ש בעיר הבה"דים וכן הועברו הדרכות לסגלים פיקודיים בבסיסים שונים, ובכלל זה בבסיסי כליאה ובבסיס מחווה אלון (למעט בתקופת הקורונה).

5 בהובלת עו"ד דקלה צרפתי-דלג'ן, סגנית מנהלת מחוז מרכז.

6 וביניהם פרוטוקול ישיבה מס' 14 של הוועדה לפניות הציבור, הכנסת ה-19 (9.7.2013).
https://oknesset.org/committee/meeting/8228/?page=2 (נצפה לאחרונה ביום 1.10.2017).

כמו כן, הסיוע המשפטי מפעיל הקמת ערוץ תקשורת ייחודי - "וואטסאפ חיילים", המאפשר לחיילים לפנות ולבקש סיוע משפטי דרך אפליקציית הוואטסאפ במכשיר הנייד שלהם. כל זאת מתוך רגישות לזמינותם המוגבלת של החיילים, נוכח אופי שירותם הצבאי.

הסיוע המשפטי מינה במחוזותיו רפרנטים ייעודיים לטיפול בתיקי חיילים שמטרתם לרכז ולפקח על פניות חיילים לסיוע המשפטי, ולשמש מענה עבור הדרג הפיקודי של מערך הת"ש בצבא.

בנוסף הסיוע המשפטי הכשיר מאגר ייעודי של עורכי דין למתן טיפול מותאם לחיילים בענייני חובות ממאגר עורכי הדין החיצוניים. עורכי דין אלה הוכשרו למתן מענה משפטי הוליסטי לחיילים ולפעול לשיתוף פעולה במידת הצורך עם גורמי הרווחה והצבא הרלוונטיים. עורכי הדין פועלים להגשת התנגדות לחובות לגביהם יש טענות הגנה לחייב, או – במקרים בהם אין טענות הגנה - לעריכת הסדרי חוב עבור החייל/ת חלף ניהול הליכים משפטיים ואף במקרים שבהם טרם הגיע החוב להוצאה לפועל. זאת במטרה למנוע את תפיחת החוב, למנוע הליכי גבייה אקטיביים, ואף למנוע את התדרדרות החייל/ת להליך של חדלות פירעון שאינו רצוי נוכח ההשלכות הכלכליות הנלוות להליך זה. לצורך זאת המשיך גם השנה הסיוע המשפטי להשתמש בערוצי שיתוף הפעולה שמוסדו בשנים האחרונות לצורך גיבוש הסדרי חוב עבור חיילים עם הגופים המוסדיים העיקריים במשק שהם הבנקים המרכזיים וחברות הסלולר הגדולות. באמצעות ערוצי שיתוף פעולה אלה פועלים עורכי הדין של הסיוע המשפטי לעכב הליכי גבייה כנגד חיילים ולפעול לגיבוש הסדרי חוב מיטיבים עבור החיילים.

נוסף לאמור הנגשה מיוחדת של שירותי הסיוע המשפטי נעשית עבור חיילים כלואים בצה"ל, וזאת לאור הקשר שבין עריקויות מצה"ל על רקע מצב כלכלי לבין כליאת החייל. כך עורכי דין ייעודיים מהסיוע המשפטי מצוות החיילים מגיעים לפי הצורך לכלא 10 לצורך פגישות עם חיילים כלואים שהופנו על ידי הצבא לסיוע ומתן מענה משפטי. כמו כן הסיוע המשפטי שם דגש על מתן שירות מותאם לחיילים שהוכרו כחיילים בודדים תוך שיתוף פעולה עם פורום ארגוני החיילים שהוקם בשנת 2016 לבקשתו של ח"כ נגוסה, יו"ר ועדת עליה וקליטה בכנסת דאז, לפורום זה הצטרף אף הסיוע המשפטי כחבר בשנת 2019. גם השנה פעל הסיוע המשפטי במסגרת הפורום, והעביר הרצאות במסגרת יום עיון בסוגיות משפטיות של חיילים בודדים.

צוות החיילים משתף פעולה עם תכנית מקבילות וגורמי רווחה, בין השאר תכנית ית"ד, התכנית הלאומית לקידום צעירים וצעירות בסיכון, וזאת לצורך מתן מענה הוליסטי לחיילים. כמו כן קיים שיתוף פעולה עם תכנית בית דין משלב בצה"ל שמטרתו להעניק חלופה טיפולית ושיקומית להליך הפלילי "הרגיל" לחיילים שהוגש נגדם כתב אישום בגין היעדרות מהשירות. זאת מתוך הבנה כי במקרים רבים הסיבות המביאות חיילים להיעדר משירות הן בעיות משפטיות אזרחיות שמטרידות את החיילים, ובמקרים רבים חובות שיצר החייל[7].

מראשיתו של מיזם שיתוף הפעולה ועד למועד כתיבת הדוח נפתחו בסיוע המשפטי 2922 תיקי חיילים. כ-70% היו בענייני חובות ותביעות כספיות. כ-8% אחוז בענייני מעמד אישי, קרי 229 תיקים עסקו במעמד אישי וכ-20% מתיקי מעמד אישי עסקו בענייני מזונות. בנוסף 59 תיקי חיילים נפתחו בענייני ביטוח לאומי.

7 על תוכנית יתד ראו בפרק 7.1

שיתוף פעולה להסדרת חובות לדורשי עבודה

בשנת 2021 התרחב שיתוף הפעולה עם שרות התעסוקה וההוצאה לפועל שהחל בשנת 2020, ושבמסגרתו ניתן לדורשי עבודה סיוע בהסדרת חובותיהם ובהשמה לעבודה, לכל חלקי הארץ. בשנת 2021 הופנו לסיוע המשפטי במסגרת שיתוף הפעולה 681 חייבים דורשי עבודה. מטרתו של שיתוף הפעולה לסייע לדורשי עבודה להסדיר את חובותיהם ובכך להסיר חסם מפני השתלבותם מחדש במעגל העבודה באופן שיאפשר להם לשוב למסלול חיים תקין.

על שיתופי פעולה נוספים בתחום החובות ראו בפרק 7.1.

ארגוני מגזר שלישי

שיתוף פעולה בין ארגוני מגזר שלישי לבין הסיוע המשפטי נושא אופי ייחודי הנגזר מפעילות ארגונים אלו. החברה האזרחית מבטאת וממשת אינטרסים ותחומי עניין קבוצתיים, קהילתיים ופרטיים שהמדינה אינה מעוניינת או אינה יכולה להיענות להם. השחקנים המרכזיים בחברה האזרחית הן תנועות חברתיות, קבוצות אינטרס ויחידים המשתתפים באופן וולונטרי ופעיל באינטראקציות בינם לבין עצמם ואל מול המדינה והפרט.

בשנים האחרונות, שיתופי פעולה של המדינה עם המגזר השלישי הפכו לנחלת הכלל ומאפשרים שילוב פעילויות, גיוס משאבים, קידום חקיקה או איגום משאבים על מנת לעבוד בצורה יעילה יותר, לצמצם כפילויות ולסייע בהגשמת המדיניות החברתית.

הסיוע המשפטי מקדם שיתופי פעולה אלה בכלל המחוזות ובכלל התחומים המשפטיים. בין הארגונים ניתן לציין לדוגמא (הרשימה אינה ממצה) את האגודה לזכויות האזרח, רבנים לזכויות אדם, המועצה לשלום הילד, מכון חרוב, מרכז אלה, עמותת בשביל החיים, ארגון משפחות נרצחים ונרצחות, עמותת עוגן, עמותת מעברים, האגודה למען הלהט"ב, עמותת דף חדש, מרכז רקמן, קליניקות משפטיות, עמותת נדן, ארגון בזכות, אקי"ם, פורום הדיור הציבורי, ועוד ארגונים, עמותות ומוסדות נוספים רבים וטובים.

הכשרות בנושא אלימות עם ויצ"ו

תופעת האלימות במשפחה מטופלת בסיוע בכלים משפטיים רבים ושונים: ייצוג בבקשות להליכים משפטיים, הפניה לגורמי מקצוע רלוונטיים, מתן ייעוץ ראשוני, ייצוג נפגעי עבירות המתה ועוד.

עיקר המענים הטיפוליים והפתרונות המשפטיים והרווחתים בארץ בתחום האלימות במשפחה, ממוקד בנשים הנפגעות ובדרכים המשפטיות להתגוננותם. המענה לגברים, פוגעים ונפגעים, הוא חסר עד לא קיים. מתוך הבנה כי עורכי הדין במערך הייצוג של הסיוע המשפטי, מייצגים הן גברים והן נשים, הן פוגעים והן נפגעות, ומתוך הבנת המקום הייחודי וכוחו של עורך הדין להפניית טיפול, מחוז ירושלים בסיוע המשפטי והמרכז לטיפול בגברים במשפחה של ויצו, ערכו במהלך שנת 2021 הכשרת עומק ייחודית וייעודית לעורכי דין נבחרים מהמערך המייצג של הסיוע המשפטי במחוז ירושלים. ההכשרה "מדברים גברים" הכשירה את עורכי הדין לייצוג גברים באלימות במשפחה.

מטרת ההכשרה לפתוח צוהר לעולמם של גברים הנמצאים במעגל האלימות במשפחה, ולהכשיר נבחרת של עורכי דין מייצגים בעלי מודעות חברתית ומומחיות בתחום.

בהכשרה, הכירו עורכי הדין את עולם הטיפול בתחום האלימות במשפחה והתפתחויות חדשניות בתחום, דנו בסוגיות משפטיות ואתיות בייצוג גברים הנמצאים במעגל האלימות ובהדגשת חשיבותו הייחודית של עורך הדין בהקשר זה, ונוצרה היכרות בסיסית עם עולם האלימות במשפחה ועם המצוקות השונות שחווים הגברים. כן, ניתנו לעורכי הדין כלים לייצוג משפטי מותאם ולעידודם של גברים לפנות לקבלת עזרה.

בנוסף בהכשרה נערך דיון ושיח, ולובנו דילמות אתיות מוסריות ומקצועיות בעת ייצוג גבר בתחום האלימות במשפחה.

הכשרת דור העתיד של עורכי דין חברתיים - הנחיה אקדמית של סטודנטים למשפטים במוסדות אקדמיים שונים

הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהטמעת תודעה חברתית משפטית וקידום המודעות לזכות הנגישות לצדק בקרב דור העתיד של משפטני ישראל, כבר בשלב הלימודים. לשם כך מקיים הסיוע המשפטי שיתוף פעולה הדוק עם מוסדות אקדמיים שונים ברחבי הארץ תוך שיתוף פעולה מלא הן של צוות עורכי הדין החיצוני בעבודה המעשית והן באמצעות הצוות הפנימי בפן העיוני.

במהלך 2021, פעלו ארבע קליניקות בנושא סיוע משפטי בהנחיית עורכי דין מהמערך הפנימי בסיוע המשפטי - במסלול האקדמי של המכללה למנהל בראשון לציון, במכללה האקדמית ספיר שבדרום, במרכז האקדמי פרס ברחובות (אשר עסק במחציתו בתחום בריאות הנפש) ובמכללה האקדמית בצפת. במסגרת הקליניקות, מועברות הרצאות בנושא זכות הנגישות לצדק, בתחומי העיסוק השונים של הסיוע המשפטי, בהליכים עקרוניים, בסוגיות רוחב ועוד. בנוסף, הסטודנטים מקבלים הסטודנטים הכשרה מעשית במשרדי עורכי הדין העובדים עם הסיוע המשפטי.

בנוסף, בשנת 2021 פעלו קליניקות ייחודיות וקורסי לימוד מקצועיים בהנחיה של עורכי דין מהסיוע המשפטי במכללה האקדמית בצפת ובתחום ייצוג קטינים במכללת ספיר.

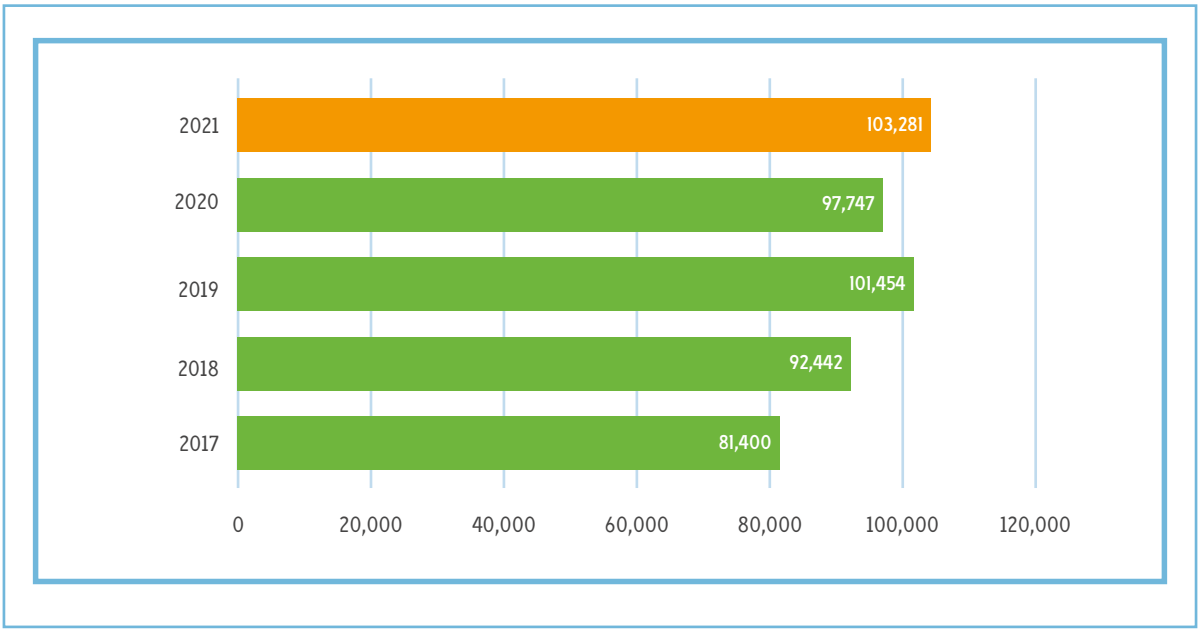
מחזור שלישי של הקליניקה בתחום ייצוג הורים חוק הנוער נפתח בקריה האקדמית אונו (שלוחת ירושלים) ובשיתוף הסיוע המשפטי. במסגרת הקליניקה למדו הסטודנטים את עיקרי החוק והפסיקה בתחום, נפגשו עם דמויות מפתח בתחום, בין היתר, עם עו"ס עירונית לחוק נוער ושמעו עדות מאם אשר אוחדה עם בתה, הסטודנטים חוו והעמיקו בהבנת האלמנטים המייחדים עריכת דין בתחום זה, המשלבת אספקטים תהליכיים ואנושיים.

4 היקף הפעילות - אפיון ונתונים

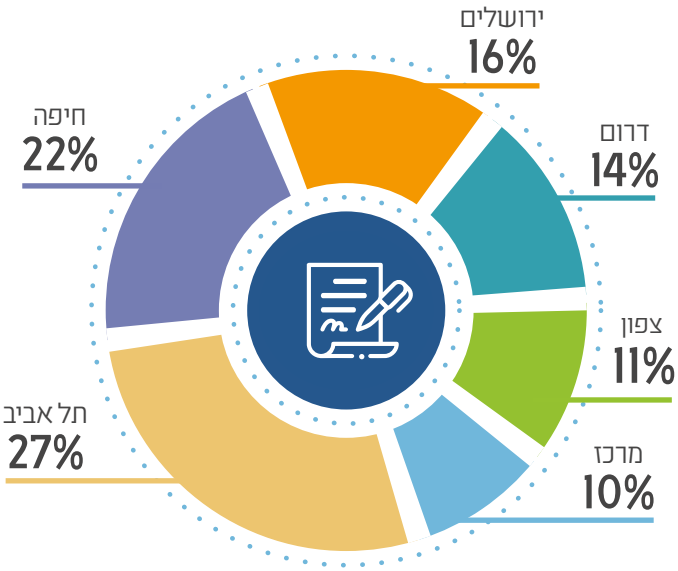
מספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בין השנים 2017 - 2021

בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי **103,281** תיקים – גידול של 5.7% ביחס לשנת 2020 וניתן לייחס את מקור העלייה בשל הסרת חלק גדול ממגבלות שכפתה הקורונה והובילה לצמצום הפעילות הכוללת של הציבור בכלל ושל בתי המשפט וההוצאה לפועל בפרט.

התפלגות התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי במהלך שנת 2021 בחלוקה למחוזות

בתרשים להלן מפורטים התפלגות התיקים שנפתחו במחוזות הסיוע המשפטי בשנת 2021. מהנתונים עולה, כי במחוז תל אביב מספר התיקים שנפתחו הוא הגבוה ביותר (27% מכלל התיקים) ואחריו לפי הסדר מחוז חיפה (22% מכלל התיקים), מחוז ירושלים (16% מכלל התיקים). במחוזות דרום, צפון ומרכז מספר התיקים שנפתחו נע בין 10% - 14% מכלל התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי.

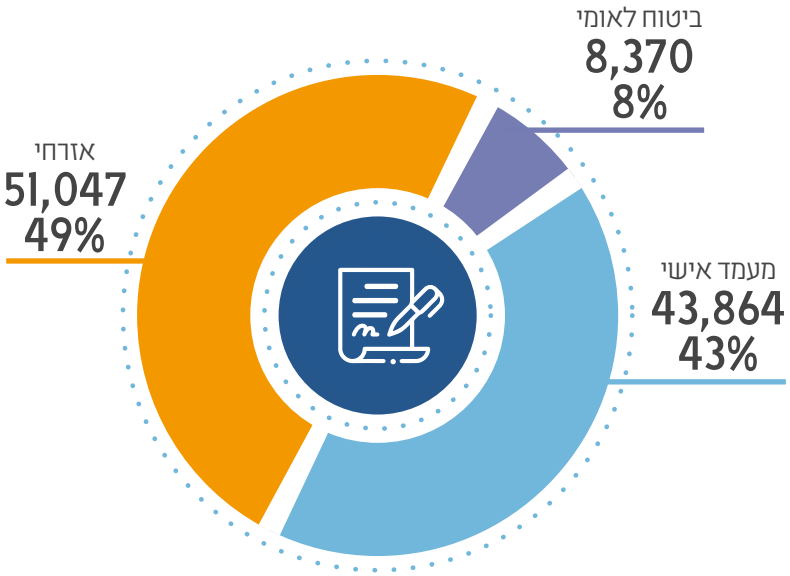
התפלגות ומספר התיקים שנפתחו במחוזות הסיוע המשפטי בשנת 2021 בחלוקה לחודשים

הנתונים המפורטים בטבלה מציגים את נתוני ההתפלגות ומספר התיקים שנפתחו במחוזות במהלך שנת 2021 בחלוקה לחודשים:

חודש	סה"כ	התפלגות ומספר התיקים שנפתחו במחוזות בחלוקה לחודשים					
		מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
ינואר	**8,171**	835	2,335	1,798	1,283	1,075	845
	7.9%	10.2%	28.6%	22.0%	15.7%	13.2%	10.3%
פברואר	**7,681**	745	2,123	1,719	1,242	998	854
	7.4%	9.7%	27.6%	22.4%	16.2%	13.0%	11.1%
מרץ	**7,201**	686	1,990	1,493	1,242	950	840
	7.0%	9.5%	27.6%	20.7%	17.2%	13.2%	11.7%
אפריל	**8,875**	861	2,428	1,861	1,451	1,271	1,003
	8.6%	10%	27%	21%	16%	14%	11%
מאי	**8,664**	805	2,362	1,891	1,502	1,207	897
	8.4%	9%	27%	22%	17%	14%	10%
יוני	**10,043**	1,001	2,701	2,104	1,649	1,491	1,097
	9.7%	10%	27%	21%	16%	15%	11%
יולי	**8,827**	870	2,408	1,907	1,449	1,287	906
	8.5%	10%	27%	22%	16%	15%	10%
אוגוסט	**9,153**	882	2,506	1,931	1,545	1,253	1,036
	8.9%	10%	27%	21%	17%	14%	11%
ספטמבר	**4,332**	419	1,207	886	701	583	536
	4.2%	10%	28%	20%	16%	13%	12%
אוקטובר	**9,827**	928	2,693	2,073	1,565	1,426	1,142
	9.5%	9%	27%	21%	16%	15%	12%
נובמבר	**10,418**	961	2,874	2,204	1,671	1,519	1,189
	10.1%	9%	28%	21%	16%	15%	11%
דצמבר	**10,089**	885	2,640	2,281	1,680	1,445	1,158
	9.8%	9%	26%	23%	17%	14%	11%
סה"כ	**103,281**	**9,878**	**28,267**	**22,148**	**16,980**	**14,505**	**11,503**
	100.0%	**9.6%**	**27.4%**	**21.4%**	**16.4%**	**14.0%**	**11.1%**

התפלגות ומספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בשנת 2021 בחלוקה לתחומים עיקריים

התרשים הבא מציג את התפלגות התיקים וכן את מספר התיקים שנפתחו במהלך שנת 2021, מהתרשים עולה כי התחום האזרחי מהווה כ50% מסך התיקים שנפתחו במהלך שנת הדו"ח.

התפלגות ומספר התיקים שנפתחו בשנת 2021 בחלוקה למחוזות ולתחומים ראשיים

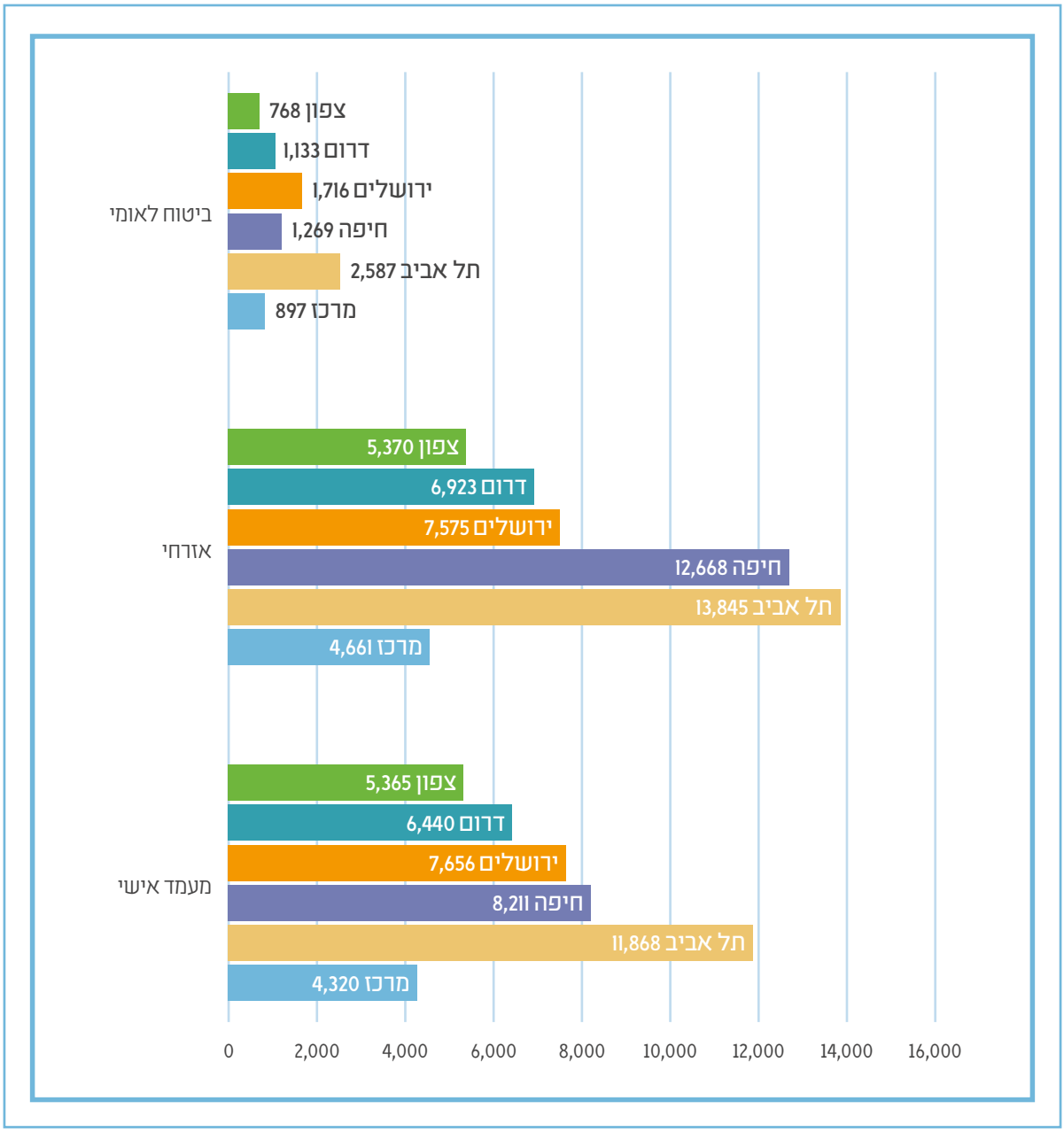
נתוני הטבלה והתרשים והבאים מציגים את ההתפלגות בין המחוזות בפתיחת תיקים בשלושת התחומים העיקריים בהם ניתן סיוע משפטי וניתן לראות קיימים הבדלים בפתיחת התיקים בין המחוזות השונים, הנובעים מהרכב האוכלוסייה, ממאפיינים סוציו אקונומיים ותרבותיים.

הטבלה הבאה מציגה את מספר התיקים והתפלגות במהלך שנת 2021 בחלוקה לנושאים עיקריים ולמחוזות:

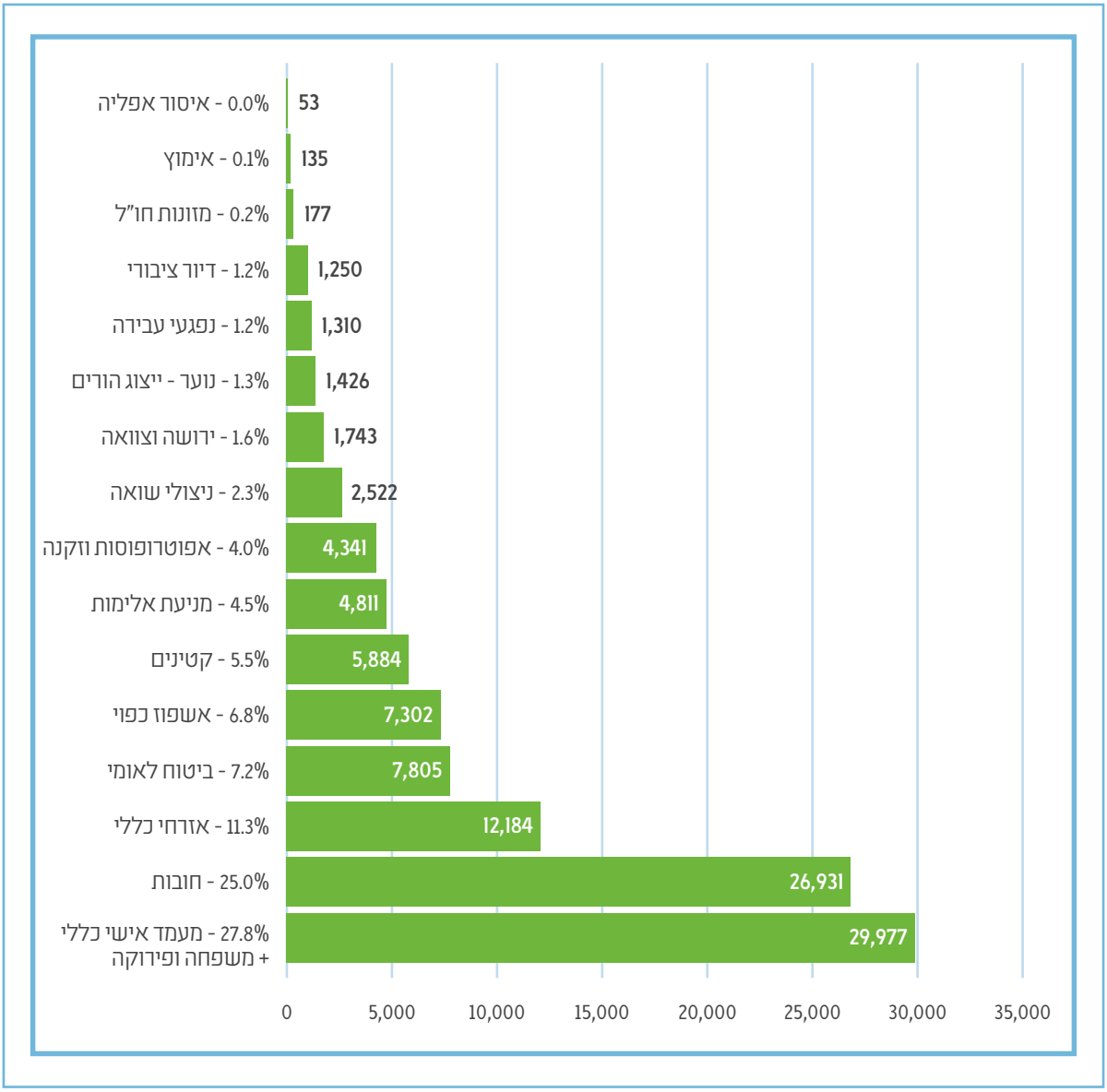
נושא	סה"כ	התפלגות ומספר התיקים שנפתחו בשנת 2021 בחלוקה למחוזות ולתחומים ראשיים					
		מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
מעמד אישי	**43,860**	4,320	11,868	8,211	7,656	6,440	5,365
	42.5%	43.7%	41.9%	37.1%	45.2%	44.4%	46.6%
אזרחי	**51,051**	4,661	13,845	12,668	7,575	6,932	5,370
	49.4%	47.2%	48.9%	57.2%	44.7%	47.8%	46.7%
ביטוח לאומי	**8,370**	897	2,587	1,269	1,716	1,133	768
	8.1%	9.1%	9.1%	5.7%	10.1%	7.8%	6.7%
סה"כ	**103,281**	**9,878**	**28,300**	**22,148**	**16,947**	**14,505**	**11,503**
	100%	**9.6%**	**27.4%**	**21.4%**	**16.4%**	**14.0%**	**11.1%**

התפלגות ומספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בשנת 2021 בחלוקה לתחומים עיקריים ומחוזות

מנתוני התרשים הבא רואים כי מספר התיקים שנפתחו בכלל בסיוע המשפטי, במחוז תל אביב מספר התיקים שנפתחו הוא הגבוה והוא מהווה כ 27% מכלל התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי.

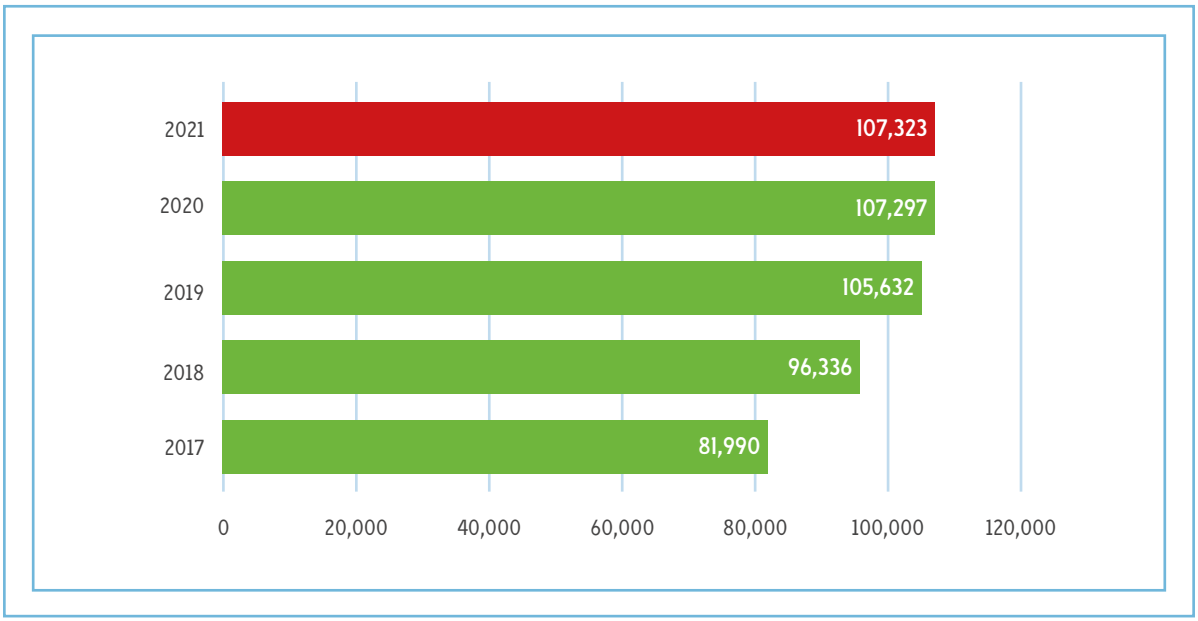
התפלגות ומספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בשנת 2021 לפי תחומים משניים נבחרים

הערה- תיק יכול להכיל בתוכו מספר נושאי תביעה ולכן סך התיקים הכולל בחלוקה לפי תחומים משניים גדול ממספר התיקים בחלוקה לתחומים ראשיים.
משפחה ופירוקה – תיקים בנושאי גירושין, נישואין, הסדרי ראיה מזונות מדור וחלוקת רכוש.

מספר תיקים שהטיפול בהם הסתיים בסיוע המשפטי בין השנים 2017-2021

בשנת 2021 נרשמה מגמת העלייה בהיקף מספר התיקים שהטיפול בעניינם הסתיים.

התפלגות וכמות התיקים שהטיפול בהם הסתיים בסיוע המשפטי בשנת 2021 בחלוקה לתחומים העיקריים

בשלושת התחומים העיקריים בהם ניתן סיוע משפטי (התחום האזרחי, תחום המעמד האישי והביטוח הלאומי), קיימים הבדלים בין המחוזות השונים, הנובעים מהרכב האוכלוסייה, ממאפיינים סוציו אקונומיים ותרבותיים ומסיבות נוספות. בטבלאות ובתרשימים הבאים ניתן לראות את היקף התיקים שנפתחו בשלושת תחומים אלה במחוזות השונים.

הטבלה הבאה המייצג את ההתפלגות ומספר התיקים שהטיפול בהם הסתיים במהלך שנת 2021 בחלוקה לנושאים עיקריים ומחוזות

נושא	סה"כ	התפלגות וכמות התיקים שהטיפול בה הסתיים במהלך שנת 2021 בחלוקה לנושא עיקרי ולמחוזות					
		מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
מעמד אישי	**44,734**	4,115	12,409	8,029	8,488	6,120	5,574
	42.16%	42.47%	41.48%	36.05%	45.29%	42.97%	44.74%
אזרחי	**54,133**	4,771	14,973	12,888	8,431	6,982	6,088
	50.00%	49.24%	50.05%	57.86%	44.98%	49.02%	48.86%
ביטוח לאומי	**8,456**	803	2,533	1,357	1,824	1,140	798
	7.83%	8.29%	8.47%	6.09%	9.73%	8.00%	6.40%
סה"כ	**107,323**	**9,690**	**29,915**	**22,274**	**18,742**	**14,242**	**12,460**
	100.00%	**9.03%**	**27.87%**	**20.75%**	**17.46%**	**13.27%**	**11.61%**

תיקים שנסגרו בסיוע המשפטי, לפי סיבות הסגירה בשנים 2017 - 2021

סיבות סגירה	הצגת נתון	2017	2018	2019	2020	2021
סיום הטיפול המשפטי	במספר	39,856	47,523	50,150	50,500	51,848
	ב- %	48.6%	49.3%	47.5%	47.1%	48.3%
לאחר היעדר זכאות לייצוג	במספר	8,864	10,477	11,921	12,703	12,560
	ב- %	10.8%	10.9%	11.3%	11.8%	11.7%
חוסר שיתוף פעולה	במספר	27,972	31,824	34,519	34,937	30,460
	ב- %	34.1%	33.0%	32.7%	32.6%	28.4%
ייעוץ והדרכה / סגירה מנהלתית	במספר	5,267	6,512	9,042	9,157	12,455
	ב- %	6.4%	6.8%	8.6%	8.5%	11.6%
	סה"כ	**81,959**	**96,336**	**105,632**	**107,297**	**107,323**

מנתוני הטבלה לעיל עולה כי בשנת 2021 מרבית התיקים נסגרו בשל סיום הטיפול המשפטי (51,848 תיקים, המהווים 48.3% מכלל התיקים שנסגרו בשנת 2021), בנוסף נסגרו עוד 12,455 תיקים כתוצאה ממתן ייעוץ או הדרכה ללקוח, לרבות הפניית הלקוח לגורמים אחרים לצורך המשך טיפול או מתן טיפול משפטי חלף התדיינות. תיקים אלה מהווים 11.6% מכלל התיקים שנסגרו בשנת 2021.

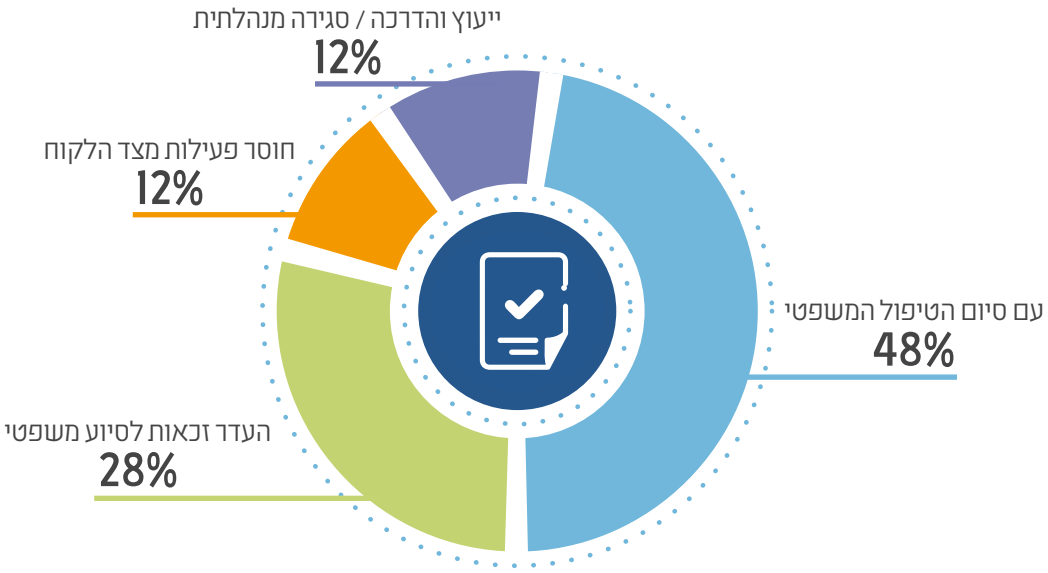
12,560 תיקים נוספים (המהווים 11.7% מכלל התיקים שנסגרו בשנת 2021), נסגרו על רקע קבלת החלטה מנהלית הדוחה את הבקשה לקבלת סיוע משפטי ("היעדר זכאות לייצוג").

בכך, נמשכת המגמה החיובית של שלוש השנים האחרונות, בהן חלה ירידה במספר התיקים בהם מתנתק הקשר עם הלקוח. מגמה זו מלמדת כי יותר לקוחות הפונים בבקשה לקבל סיוע משפטי מקבלים ייצוג משפטי מלא ורציף עד לסיום ההליך המשפטי בתביעתם, ופחות לקוחות מבעבר זונחים את התהליך עוד בשלב הטיפול בבקשתם לסיוע משפטי, או מנתקים קשר תוך כדי ההליך המשפטי ובכך מוותרים על זכויותיהם. מגמה זו הינה פועל יוצא של מאמצי שיפור, התייעלות והנגשת השירות בהם הסיוע המשפטי מייחד מאמציו בחמש השנים האחרונות.

התפלגות וכמות התיקים שהטיפול בהם הסתיים בסיוע המשפטי בשנת 2021, לפי סיבות הסגירה בחלוקה למחוזות

נושא	כמות והתפלגות התיקים שבהם הסתיים הטיפול בשנת 2021 לפי סיבות סגירה ובחלוקה למחוזות						
	סה"כ	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון	מרכז
סיום טיפול משפטי	**51,848**	14,569	11,942	8,903	6,046	6,168	4,238
	48.3%	48.7%	53.61%	47.5%	42.4%	49.5%	43.7%
ייעוץ והדרכה	**12,560**	4,267	3,680	2,118	1,127	486	864
	11.7%	14.3%	16.52%	11.3%	7.9%	3.9%	8.9%
העדר זכאות לסיוע משפטי	**30,460**	8,546	5,135	5,623	4,306	3,912	2,938
	28.4%	28.6%	23.05%	30.0%	30.2%	31.4%	30.3%
חוסר שיתוף פעולה	**12,455**	2,533	1,517	2,099	2,763	1,894	1,649
	11.6%	8.5%	6.81%	11.2%	19.4%	15.2%	17.0%
סה"כ	**107,323**	**29,915**	**22,274**	**18,743**	**14,242**	**12,460**	**9,689**
	100.0%	**28%**	**21%**	**17%**	**13%**	**12%**	**9%**

התפלגות התיקים שנסגרו בסיוע המשפטי, לפי סיבות הסגירה בשנת 2021

תיקים שנסגרו עקב החלטה על העדר זכאות לסיוע משפטי בשנת 2021

בטבלה הבאה מפורטים מספר והתפלגות התיקים שבהם ניתן החלטה על העדר זכאות לייצוג בשנת 2021, בחלוקה למחוזות ולסיבות ההעדר זכאות לייצוג*

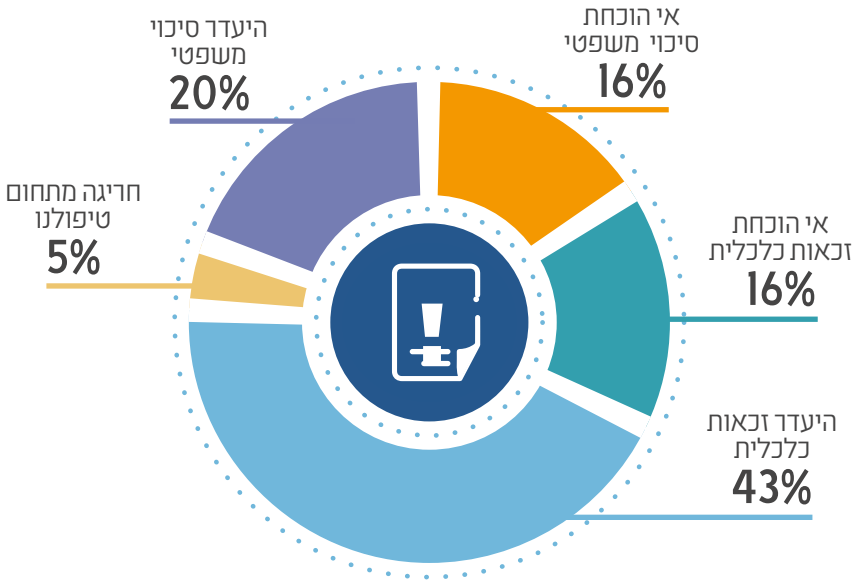
נושא	התפלגות ומספר התיקים שבהם ניתנה החלטה על העדר זכאות לסיוע משפטי בשנת 2021, בחלוקה למחוזות ולסיבות העדר זכאות						
	סה"כ	מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
העדר זכאות כלכלית	**6,498**	436	2,867	1,272	1,337	276	310
	43.5%	40.1%	53.0%	23.5%	62.9%	21.5%	39.9%
העדר סיכוי משפטי	**2,940**	328	1,051	438	453	508	162
	19.7%	30.2%	19.4%	8.1%	21.3%	39.6%	20.9%
חריגה מתחום טיפולנו	**694**	60	224	57	200	76	77
	4.7%	5.5%	4.1%	1.1%	9.4%	5.9%	9.9%
אי הוכחת סיכוי משפטי	**2,363**	144	721	1,010	96	250	142
	15.8%	13.3%	13.3%	18.7%	4.5%	19.5%	18.3%
אי הוכחת זכאות כלכלית	**2,427**	118	546	1,504	40	172	85
	16.3%	10.9%	10.1%	27.8%	1.9%	13.4%	11.0%
סה"כ	**14,960**	**1,086**	**5,409**	**4,281**	**2,126**	**1,282**	**776**
	100%	**36.16%**	**28.62%**	**14.21%**	**8.57%**	**5.19%**	**36.16%**

* משך הטיפול בתיק מפתיחתו במשרדי המחוז ועד למתן החלטה (ייצוג או העדר זכאות) נמדד באמצעות חישוב החציון לאור הפיזור הרב בין התיקים.

כמפורט להלן, הזכאות לסיוע משפטי מעוגנת בהוראות חוק הסיוע המשפטי ובתקנות, ומבוססת על שלושה מבחני זכאות מצטברים: שאלת הסמכות של הסיוע המשפטי להעניק שירות משפטי בתחום המבוקש או בפני הערכאה הספציפית, עמידת מבקש הסיוע ברף הזכאות הכלכלית ובחינת הסיכוי המשפטי של ההליך המבוקש. לאור האמור, קביעה בדבר העדר זכאות לקבלת סיוע משפטי עשויה לנבוע ממספר סיבות:

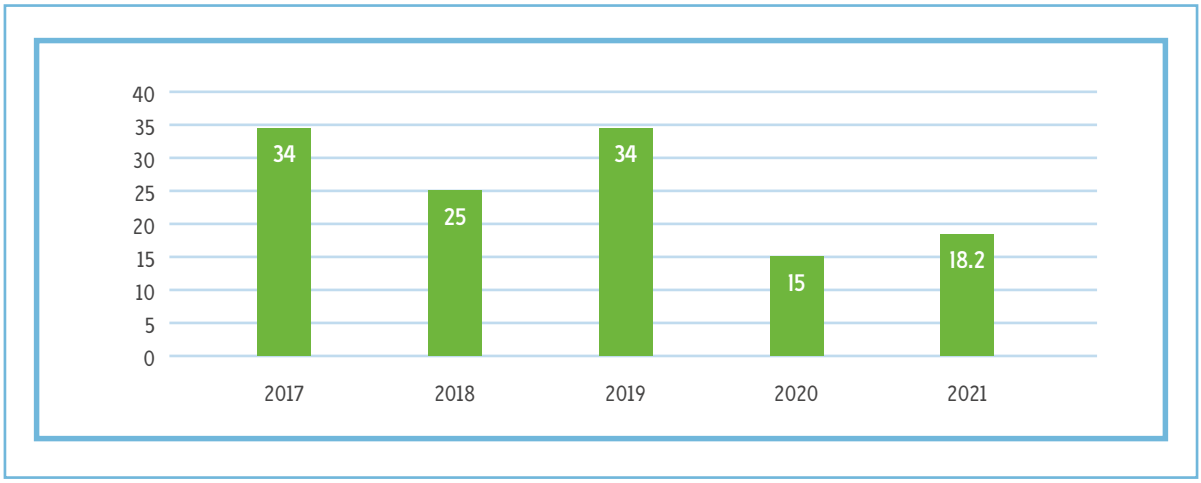
1. **אי הוכחת זכאות כלכלית -** מבקש הסיוע לא המציא את המסמכים הנדרשים שהתבקש להמציאם, על מנת שניתן יהיה לבדוק אם הוא עומד בקריטריונים הכלכליים הקבועים בדין לקבלת סיוע משפטי. בשנת 2021, נדחו 2,427 בקשות לסיוע משפטי מסיבה זו, כ-16.3% מסך הבקשות שנדחו.
2. **העדר זכאות כלכלית -** מבקש הסיוע המציא את המסמכים הרלוונטיים, אך בחינתם העלה כי הוא אינו עומד במבחני הרכוש וההכנסה. בשנת 2021 נתון זה עמד על 6,498 תיקים המהווים 43.5% מכלל התיקים שנדחו.
3. **אי הוכחת סיכוי משפטי -** הלקוח לא המציא את המסמכים והפרטים הנדרשים על מנת להציג ראיה ראשונית או בסיס משפטי ועובדתי לתמיכה בטענותיו, לפחות לכאורה. בהעדר ראשית ראיה להיאחז בה, אין אפשרות להעניק ייצוג, והתיק נסגר בשל אי הוכחת הסיכוי המשפטי. בשנת 2021, נדחו 2,363 בקשות לסיוע משפטי מסיבה זו, כ-15.8% מסך הבקשות שנדחו.
4. **העדר סיכוי משפטי -** לקוח שהמציא את החומר הנדרש, ועל פיו ניתן לקבוע שאין בתיק סיכוי משפטי, ולכן התיק נסגר בשל חוסר סיכוי משפטי. בשנת 2021, נדחו 2,940 בקשות לסיוע משפטי מסיבה זו, כ-19.7% מסך הבקשות שנדחו.
5. **חריגה מתחום טיפולנו -** לא ניתן לתת שירות ללקוח וזאת בשל הסיבה שהנושא חורג מתחום טיפולנו. בשנת 2021, נדחו 694 בקשות לסיוע משפטי מסיבה זו, כ-4.7% מסך הבקשות שנדחו.

התפלגות התיקים שבהם ניתנה החלטה בדבר העדר זכאות לקבלת סיוע משפטי בשנת 2021, בחלוקה לסיבות*

משך הזמן (בימים) מפתיחת תיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג בשנת 2021

התרשים הבא מציג את משך הזמן (בימים) מפתיחת תיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג בין השנים 2017 - 2021

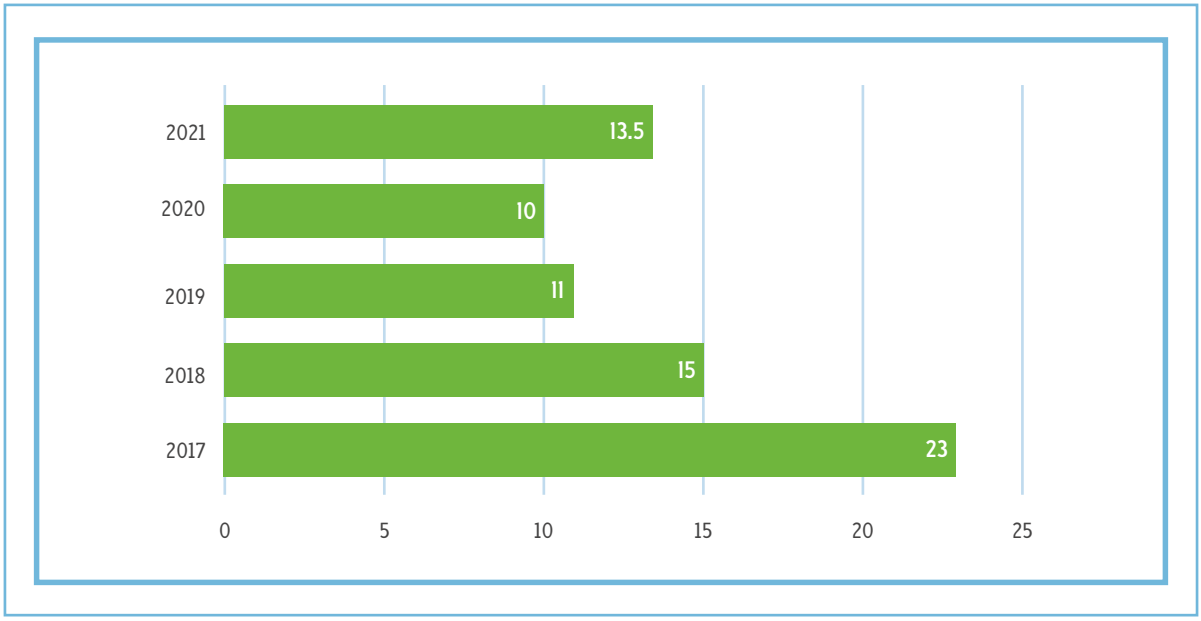

משך הזמן שחולף בין פתיחת התיק לבין מתן החלטה בתיק (לייצוג או להעדר זכאות) כולל המתנה של לקוח הסיוע המשפטי לפגישה עם עורך דין, תהליך המצאת מסמכים לצורך הוכחת זכאות למתן ייצוג, וכן פעולות שמבצע עורך הדין מהצוות הפנימי למיצוי הטיפול המשפטי בתיק טרם מתן ייצוג, כגון: חלופת מכתבים, משא ומתן ועוד.

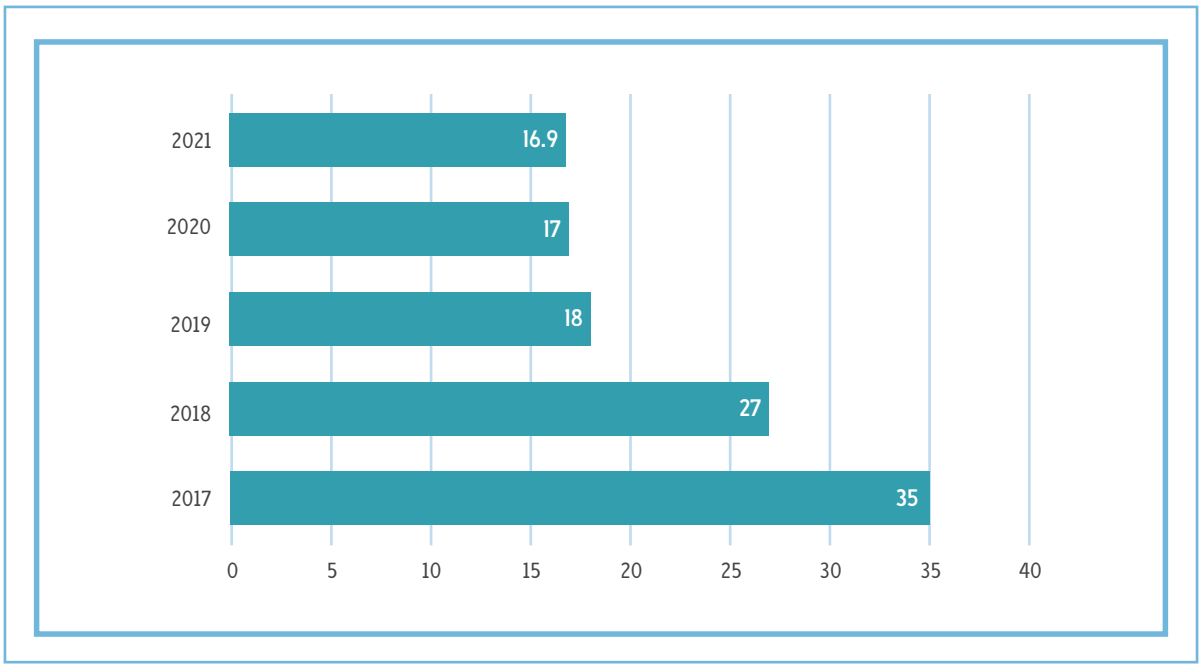
אם פנייתו של הלקוח לסיוע המשפטי מסווגת כפנייה דחופה (לדוג': במקרים של פינוי מבית, צווי הגנה, הוצאה ממשמורת הורית וכיו"ב) – יינתן ייצוג משפטי זמני ודחוף שהמשכו מותנה בהמצאת מסמכים ובבחינה מהותית של זכאות הלקוח.

להלן יובאו נתונים השוואתיים לשנים 2017-2021, באשר למשך הזמן מפתיחת תיק ועד לקבלת ההחלטה בו (ייצוג או העדר זכאות), בחלוקה לתחומי הפעילות העיקריים.

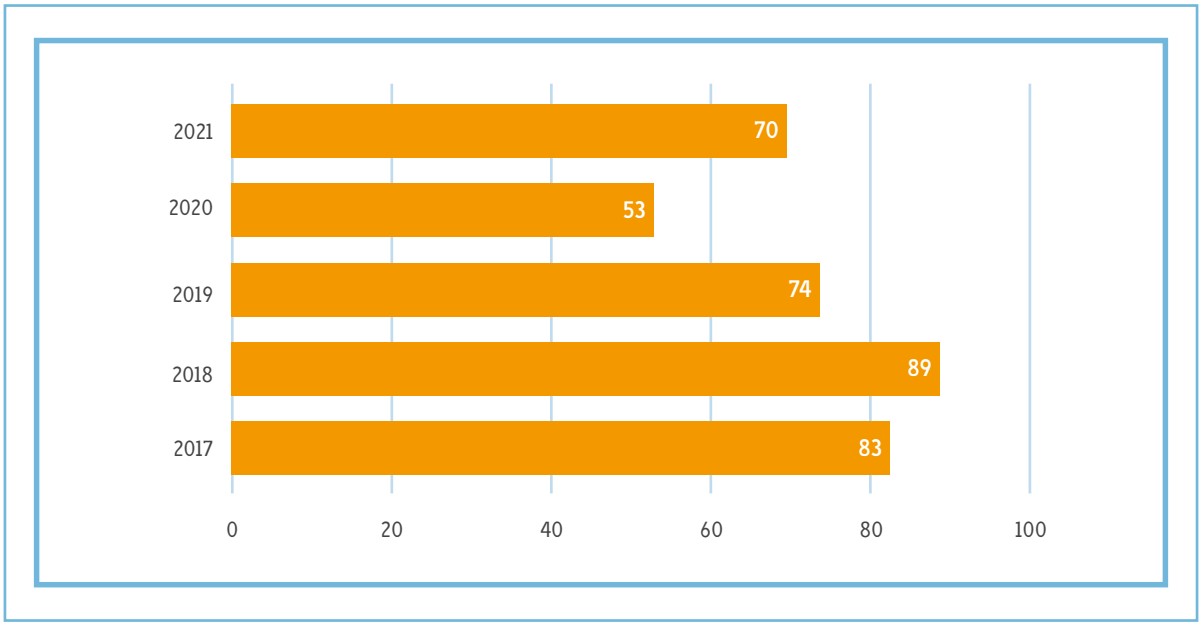
מעמד אישי - משך הזמן (חציון בימים) מפתיחת התיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג בין שנים 2017 - 2021

אזרחי - משך הזמן (חציון בימים) מפתיחת התיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג בין שנים 2017 - 2021

ביטוח לאומי - משך הזמן (חציון בימים) מפתיחת התיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג בין שנים 2017 - 2021

מבדיקת החציון של משך הזמן עד למתן החלטה בסיוע המשפטי לגבי אופן הטיפול בתיקים, עולה כי משך הזמן (חציון בימים) לקבלת החלטה בתיק מיום פתיחתו בשנת 2021 עמד על - 18.2 ימים, (בשנת 2020 נתון זה עמד על 15 ימים). נתוני השנתיים האחרונות ביחס לשנים קודמות בהם מספר הימים עמד על 34 מעידים על כך שחל שיפור.

משך הזמן הנדרש מפתיחת התיק ועד למתן החלטה בתיקי מעמד אישי גם השנה הוא הקצר ביותר וכיום הוא עומד על 13.5 ימים - גידול של 3.5 ימים לעומת משך הזמן בשנת 2020.

בתחום האזרחי התקצר משך הזמן מפתיחת התיק ועד למתן החלטה עומד על 16.9 ימים ואילו בשנת 2020 עמד על 17 ימים – קיצור של 0.1 ימים בהשוואה לשנת 2020.

תיקים רבים בתחום המעמד האישי והתחום האזרחי הועברו למסלול "גישה ישירה" (ראו פרק 3 לעיל) אשר הביא לקיצור משמעותי בזמני קבלת ההחלטות. תיקי ביטוח לאומי מצריכים טיפול ממושך יותר, שכן התיק מבשיל לבדיקתו רק לאחר שמועבר החומר הנדרש מהמוסד לביטוח לאומי, וכן לעיתים מתנהל דין ודברים למול המוסד לביטוח לאומי בעניינו של הלקוח למיצוי הטיפול המשפטי.

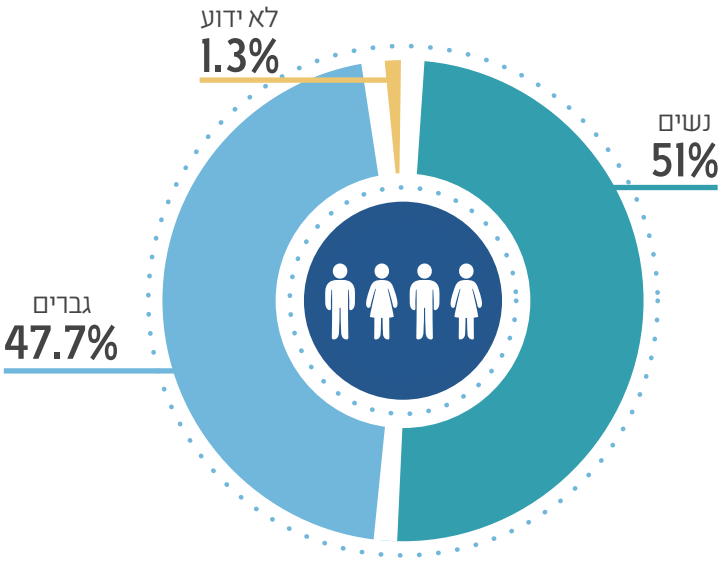
בתחום הביטוח הלאומי משך הטיפול מפתיחת התיק ועד למתן החלטה הוא הארוך ביותר והשנה הוא עומד על 70 ימים, נתון זה גבוה בהרבה משנת 2020 בו הנתון עמד על 53 ימים, אך נמוך בהרבה מנתוני השנים האחרונות בו הנתון נע סביב ניתן 80 ימים. ניתן לייחס את מגמת השינוי לסוגיית העברת מידע מהמוסד לביטוח לאומי. ניתן לציין כי הסיוע המשפטי פעל ופועל לשיפור תהליכי העברת המידע בין הגופים.

אפיון לקוחות הסיוע המשפטי

מספר התיקים שנפתחו בחלוקה מגדרית, ובחלוקה למחוזות בסיוע המשפטי בשנת 2021

נושא	סה"כ	מחוזות					
		תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון	מרכז
נשים	52,716	14,258	11,047	8,755	7,503	5,926	5,227
	51.0%	50.4%	49.9%	51.6%	51.7%	51.5%	52.9%
גברים	49,214	13,224	10,996	8,082	6,912	5,501	4,499
	47.7%	46.8%	49.6%	47.6%	47.7%	47.8%	45.5%
לא ידוע	1,351	785	105	143	90	76	152
	1.3%	2.8%	0.5%	0.8%	0.6%	0.7%	1.5%
סה"כ	**103,281**	**28,268**	**22,149**	**16,981**	**14,506**	**11,504**	**9,879**

התפלגות מגדרית בפתיחת תיקים בשנת 2021

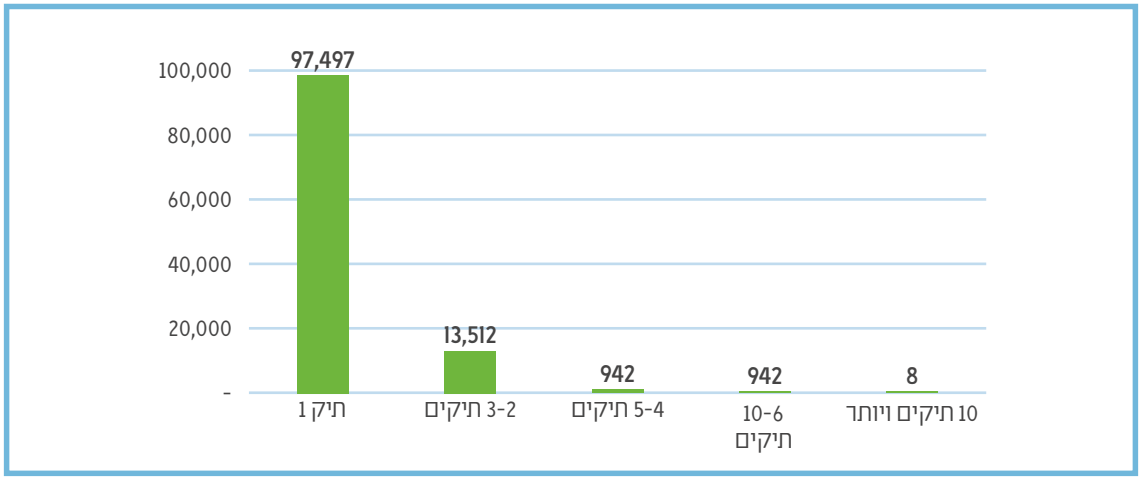
מספר תיקים שנפתחו לפי טווח גילאים במועד פתיחת התיק בשנת 2021 בחלוקה למחוזות

מהנתונים עולה כי מתוך 103,000 תקים שנפתחו בשנת 2021 מעל 64,000 תיקים נפתחו על ידי פונים נמצאים בטווח גילים בין 36 עד 120 שנה המהווים כ64% מכלל הפונים שפנו לקבלת שירותי הסיוע המשפטי.

נושא	מספר והתפלגות תיקים שנפתחו לפי טווח גילאים במועד פתיחת התיק בשנת 2021						
	סה"כ	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון	מרכז
מגיל 0 עד גיל 20	**6,913**	2,242	1,132	1,223	977	550	789
	6.7%	2.2%	1.1%	1.2%	0.9%	0.5%	0.8%
מגיל 21 עד גיל 28	**8,342**	1,771	1,827	1,569	1,369	995	811
	8.1%	1.7%	1.8%	1.5%	1.3%	1.0%	0.8%
מגיל 29 עד גיל 35	**14,307**	3,134	3,415	2,500	2,280	1,656	1,322
	13.9%	3.0%	3.3%	2.4%	2.2%	1.6%	1.3%
מגיל 36 עד גיל 50	**33,523**	8,388	8,056	5,341	4,669	3,848	3,221
	32.5%	8.1%	7.8%	5.2%	4.5%	3.7%	3.1%
מגיל 51 עד גיל 120	**31,056**	9,231	6,726	4,931	3,875	3,397	2,896
	30.07%	8.94%	6.51%	4.77%	3.75%	3.29%	2.80%
לא ידוע	**9,140**	3,501	992	1,416	1,335	1,057	839
	8.8%	3.4%	1.0%	1.4%	1.3%	1.0%	0.8%
סה"כ	**103,281**	**28,267**	**22,148**	**16,980**	**14,505**	**11,503**	**9,878**
	100.0%	**27.4%**	**21.4%**	**16.4%**	**14.0%**	**11.1%**	**9.6%**

מספר תיקים לפונה בשנת 2021

פונים לסיוע המשפטי נדרשים לעיתים לטיפול וייצוג ביותר מנושא משפטי אחד. נוסף לכך ישנם מספר מצומצם של פונים המבקשים סיוע משפטי באופן חוזר ונשנה, גם בהעדר סיכוי משפטי בחלק מהתיקים. להלן תרשים המציג את מספר התיקים לפונה:

הטיפול בפניות ציבור

אחת מהמטרות שהסיוע המשפטי הציב לעצמו היא שיפור השירות ללקוח. בתוך כך, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בטיפול ענייני ומעמיק בתלונות ובתיקון הליקויים. זאת מתוך ראיה כי בדיקה יסודית ומקצועית, ומענה מהיר ויעיל מאפשרים פיקוח על עורכי הדין מטעם הסיוע המשפטי וזיהוי נקודות חולשה. בסיוע המשפטי צוות ייעודי המטפל בפניות הציבור ונותן מענה במגוון נושאים הקשורים לפעילות הסיוע המשפטי.

פניות הציבור מועברות להנהלת הסיוע המשפטי ממספר ערוצים שונים - קבלת קהל, כתובת דוא"ל ייעודית, מס' פנייה באמצעות משלוח פקס, ובעיקר באמצעות אתר האינטרנט של הסיוע המשפטי על ידי טופס מקוון זמין ונוח לשימוש. כמו כן, הסיוע המשפטי פועל בשיתוף פעולה עם יחידת פניות הציבור של משרד המשפטים המרכזת פניות המגיעות מגורמים שונים: לשכת שר המשפטים, לשכת המנהלת הכללית, הלשכה המשפטית, לשכת היועץ המשפטי לממשלה וכיו"ב. כמו כן, נותן הצוות מענה לפניות המתקבלות ממשרד מבקר המדינה וכן לפניות המתקבלות לפי חוק חופש המידע.

אתר הסיוע המשפטי:
https://www.gov.il/he/Departments/Guides/legal-aid-11092019
כתובת מייל: Siyua-p@justice.gov.il
פקס: 02-6467945

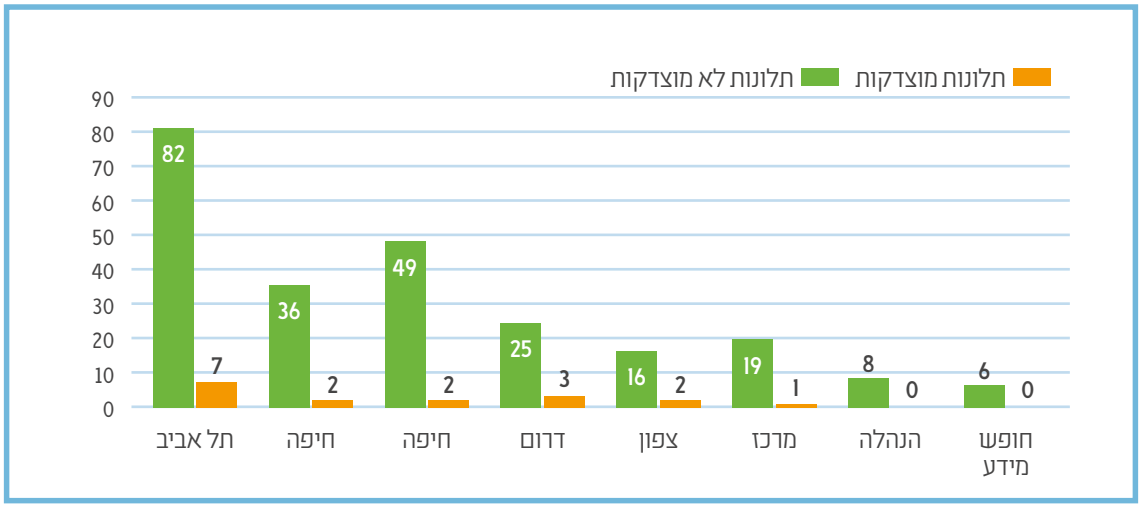
לאחר בחינת הנושא וגיבוש המסקנות, נשלח לפונה מענה המפרט את דרך הטיפול בפנייה ואת תוצאת הבירור. ככל שהתלונה נמצאת מוצדקת, פועל הסיוע המשפטי לפתרון הבעיה ולתיקון הנדרש בהתאם לנסיבות. הפתרון יכול לבוא לידי ביטוי בזירוז של הליך זה או אחר, החלפת הגורם המטפל, בחינה מחודשת של החלטות שהתקבלו וכל הנדרש על מנת להעניק סיוע מטיבי לציבור לקוחות הסיוע המשפטי. פניות ציבור המעלות קושי רוחבי מועברות להנהלת הסיוע המשפטי לבחינת הקשיים ועיצוב פתרונות הולמים.

נוסף לתהליך הטיפול בפניות כמפורט לעיל, ישנן תלונות המגיעות ישירות למחוזות הסיוע המשפטי אשר מטופלות באופן שוטף במסגרת ניהול התיק, על ידי עורכי הדין הפנימיים המפקחים על עבודת עורכי הדין המייצגים מטעם הסיוע המשפטי.

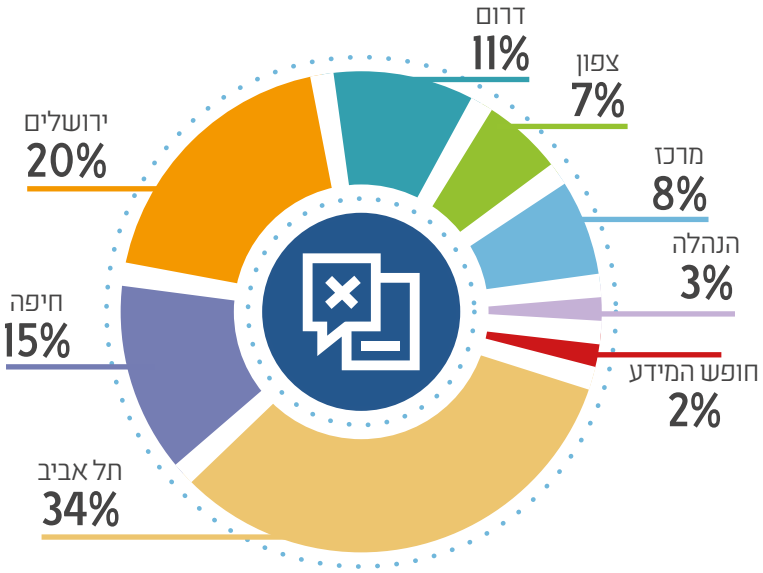
זמני מענה - עם קבלת הפנייה, שולחת המערכת הממוחשבת לפונה מענה אוטומטי, המאשר את קבלתה של הפנייה, תוך ציון מספר התיק שנפתח לגביה וזמן המענה הצפוי לתגובה. מענה זה אורך בממוצע כ-23 ימים, כאשר בפניות מורכבות הדורשות זמן מענה ארוך יותר, הפונה מיודע על כך.

היקף התלונות שהוגשו להנהלת הסיוע המשפטי בשנת 2021, בחלוקה למחוזות[8]

נושא	היקף התלונות שהוגשו להנהלת הסיוע המשפטי בשנת 2021								
	סה"כ	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון	מרכז	הנהלה	חופש המידע
תלונות לא מוצדקות	**241**	82	36	49	25	16	19	8	6
תלונות מוצדקות	**17**	7	2	2	3	2	1	0	0
סה"כ	**258**	**89**	**38**	**51**	**28**	**18**	**20**	**8**	**6**

התפלגות התלונות שהוגשו להנהלת הסיוע המשפטי בשנת 2021 בחלוקה למחוזות

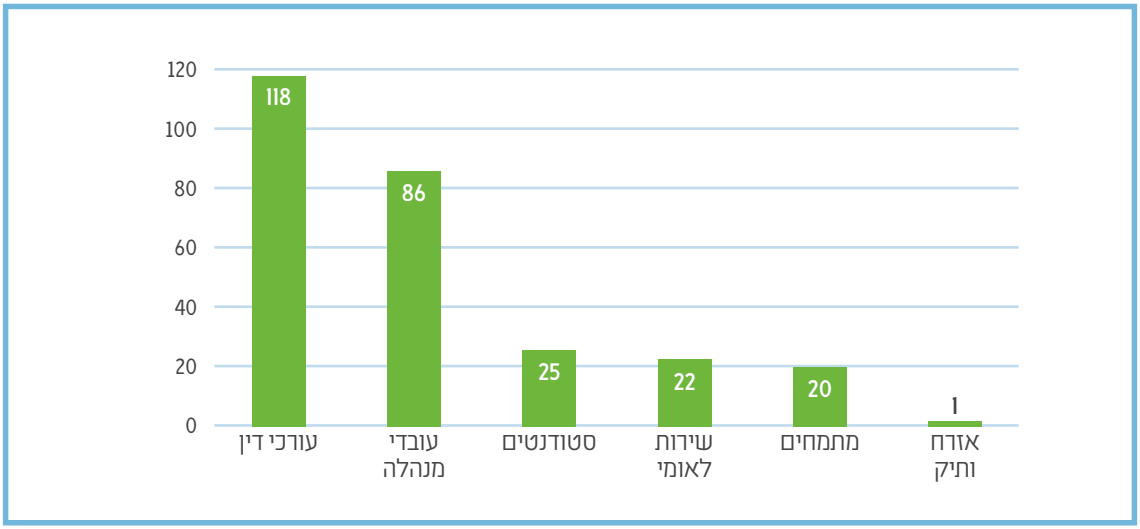
8 תלונות שהופנו לפניות ציבור בהנהלת הסיוע המשפטי. המספרים אינם כוללים תלונות המגיעות למחוזות הסיוע המשפטי ומטופלות באופן ישיר על ידי מחוזות הסיוע המשפטי.

5 משאבי אנוש

ההון האנושי בסיוע המשפטי בחלוקה לסקטורים

בשנת 2021, הועסקו בסיוע המשפטי 272 עובדים כולל בני/ות שירות כמפורט בתרשים:

ייצוג הולם

הסיוע המשפטי מקפיד על ייצוג הולם לכל המגזרים בחברה הישראלית. הגיוון בכוח האדם תורם באופן משמעותי לאיכות השירות ובמיוחד להנגשת השירות מבחינה שפתית ותרבותית למגוון לקוחות הסיוע המשפטי מהמגזרים השונים.

שיקולי הגיוון וההנגשה הם שיקולים מובילים גם בתהליכי הגיוס של עורכי הדין החיצוניים. כך למשל, במערך עורכי הדין החיצוניים המונה כ-1,100 עורכי דין, נמנים 260 עורכי הדין בני החברה הערבית, המהווים כ-23% מכלל עורכי הדין המייצגים. כמו כן, המאגר כולל עורכי דין המסוגלים לתת מענה בשפות שונות (אמהרית, רוסית וכו') וניתן דגש בבחירת עורך הדין גם על תנאי הנגישות הפיזית במשרדם.

ייצוג הולם לנשים בשנת 2021

בחינת מצבת כוח אדם בשנת 2021 מראה כי נשים מהוות 82% מכלל עובדי הסיוע המשפטי: 224 נשים ו-48 גברים מתוך סך של 272 עובדים.

התפלגות עורכי הדין ועובדי מנהלה בסיוע המשפטי לפי מגדר

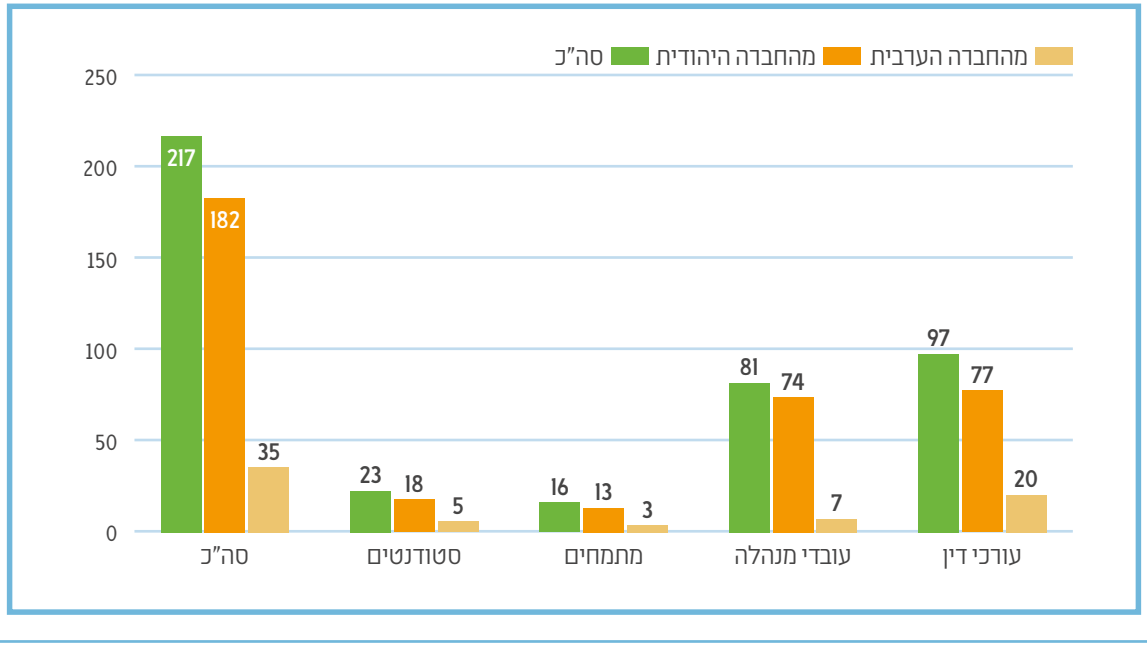
מגדר	עורכי דין		עובדי המנהלה	
	סה"כ	באחוזים	סה"כ	באחוזים
נשים	91	77%	77	90%
גברים	27	23%	9	10%
סה"כ	118	---	86	----

ייצוג הולם לבני החברה הערבית, דרוזית וצ'רקסית לשנת 2021

נכון לשנת 2021 בסיוע המשפטי הועסקו 43 עובדים מהחברה הערבית, זאת מתוך 253 עובדים. כלומר, בני החברה הערבית מהווים 17% מסך העובדים בסיוע המשפטי[9].

מספר העובדים מהחברה הערבית ביחס לכלל העובדים בחלוקה לתפקידים

הרוב הגדול מכלל העובדים הנמנים על החברה הערבית בחלוקה פנימית הם משפטנים והם מהווים 17% מכלל עורכי הדין בסיוע המשפטי.

הערה: התרשים אינו כולל בני/בנות שירות ואזרח ותיק

ייצוג הולם ליוצאי אתיופיה לשנת 2021

סך הכול מועסקים בסיוע המשפטי 10 עובדים יוצאי אתיופיה מתוך 253 עובדים, קרי 4% מכלל העובדים. עובדים יוצאי אתיופיה בסיוע המשפטי בחלוקה לתפקידים: 2 משפטנים, 3 עובדי מנהלה ו- 5 סטודנטים.

ייצוג הולם לעובדים עם מוגבלויות לשנת 2021

בסיוע המשפטי מועסקים 4 עובדים עם מוגבלויות, המהווים 1.5% מכלל העובדים בסיוע המשפטי.[10]

9 ייצוג בפועל העולה על היעד של 10% אשר נקבע בהחלטת ממשלה מספר 2578 משנת 2007.

10 בהתאם לסעיף 29 לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות, התשנ"ח – 1998, שיעור העובדים עם מוגבלויות בגוף ציבורי לא יפחת מ- 5% מכלל העובדים.

6 התחום האזרחי והמנהלי

התחום האזרחי-מנהלי בסיוע המשפטי הוא רחב היקף וכולל בראש ובראשונה את הטיפול בתחום החובות, ובעיקר חובות בהוצאה לפועל והליכי חדלות פירעון (פשיטת רגל). נושאים אלו תופסים יחד נפח של קצת יותר משני שליש מתחום זה. התחום האזרחי-מנהלי כולל גם הליכים בכל קשת הנושאים האזרחיים והמנהליים, לרבות: נזיקין, חוזים, צרכנות, מקרקעין, דיור ציבורי, עבודה, הסדרת מעמד בישראל, הפליה ועוד. הטיפול המשפטי בתיקים אלו כולל מגוון של הליכים בבתי המשפט האזרחיים, בתי הדין לעבודה ובתי המשפט לעניינים מנהליים.

במרבית הנושאים החוסים תחת תחום זה, למעט עניינים של חושפי שחיתויות[11], ייצוג משפטי בתחום האזרחי והמנהלי ניתן בכפוף לבדיקת זכאותו הכלכלית של הלקוח.

בשנת 2021 נפתחו: 38,719 תיקים בתחום האזרחי והמנהלי[12] לעומת 38,038 תיקים בשנת 2020[13], גידול של כ-1.8%. מתוך אלה כ-26,322 תיקים עניינם חובות, 2,380 תיקים בתחום המינהלי ו-1,878 בנושא דיני עבודה.

6.1 תחום החובות

תחום החובות הוא תחום ליבה בסיוע המשפטי מאז הקמתו, ומהווה כאמור כ-68% מהתיקים בתחום האזרחי והמנהלי. בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי 26,322 תיקים בתחום החובות (הוצאה לפועל ופשיטת רגל/חדלות פירעון).

לצד הטיפול בתיקים הפרטניים בתחום החובות, רואה לעצמו הסיוע המשפטי כיעד את השמעת קולן של האוכלוסיות המוחלשות וקידום האינטרסים שלהם אל מול גורמי החקיקה והביצוע. לצורך כך מקיים הסיוע המשפטי שיתופי פעולה ושיח שוטף עם גורמי הביצוע השונים ובראשם הממונה על חדלות פירעון (להלן: "הממונה") ורשות האכיפה והגבייה. כאמור, הסיוע המשפטי פועל גם בזירה החקיקתית הן על דרך של ייזום הצעות חקיקה והן על דרך של מתן הערות להצעות חקיקה של אחרים. בנוסף לשיתופי הפעולה עם גורמים בתוך משרד המשפטים, פועל הסיוע המשפטי לחיזוק ממשקי העבודה עם משרד הרווחה סביב הטיפול באנשים בחובות ובפרט עם תכנית "נושמים לרווחה" ותכנית יתד, וזאת מתוך הבנה כי שיתוף הפעולה בין הטיפול המשפטי לליווי הסוציאלי יאפשר טיפול מיטבי והוליסטי בחייב, המשלב מיצוי זכויות, תמיכה וסיוע לחייב בצליחת הבירוקרטיה ובהתמדה בהליך.
בסיוע המשפטי פועל פורום מקצועי ארצי בתחום החובות, אשר עוסק בהתוויית מדיניות בתחום, עדכונים והכשרות מקצועיות לעורכי הדין המייצגים ובקרה עליהם. השתתפות בכנסים ובהשתלמויות; נציגי הפורום המקצועי נמצאים גם בקשר שוטף עם גורמים מהמגזר השלישי (פעילים ועמותות) העוסקים בתחום.

בשנת 2021 המשיך הסיוע המשפטי להיות שותף בכמה מיזמים בתחום הטיפול בחובות המותאמים לאוכלוסיות שונות:

הסדרת חובות לצעירים באמצעות הלוואות ייעודיות: המשך שיתוף הפעולה עם הג'וינט, תכנית יתד – התכנית הלאומית לקידום צעירים וצעירות במצבי סיכון ועמותת "עוגן", במסגרת פיילוט להסדרת חובות של צעירים באמצעות הגעה להסדרי נושים. השותפות עם עמותת "עוגן" מאפשרת, במקרים מתאימים שהוגדרו בתכנית, קבלת הלוואה לצורך מימון הסדרי הנושים בתנאים נוחים ללא ריבית וללא הצמדה. במסגרת הפיילוט מלווים הצעירים על-ידי עו"ד ועל-ידי גורם סוציאלי ומקבלים ליווי כלכלי. הפיילוט מיועד לצעירים במצבי סיכון (לרבות חיילים) עד גיל 26.

11 עד חודש נובמבר 2021 חלה הוראת שעה לחוק הסיוע המשפטי לפיה הסיוע המשפטי ייצג בתביעות לפי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000 ללא מבחן זכאות כלכלי.

12 נתון זה אינו כולל תיקים הנכללים בתחומים ייחודיים כגון: אשפוז כפוי, ניצולי שואה, תכנית סנ"ה.

13 החישוב נעשה על בסיס אותם נושאי תביעה שחושבו בשנת 2019.

הסדרת חובות במגזר הבדואי: פיילוט להסדרת חובות במגזר הבדואי ביחד עם ההוצאה לפועל והג'וינט שמטרתו הנגשת שירותי הסדרת חובות למגזר הבדואי באמצעות קיום מפגשים בקהילה (סטודנטים מטעם ההוצאה לפועל) והפניית מקרים מתאימים לסיוע המשפט לצורך קבלת ייצוג להסדרת חובות. בשנת 2022 הפך הפיילוט לפרויקט הסדרת חובות במגזר הבדואי במסגרת החלטת ממשלה 1297 והצטרף אליו גם משרד הרווחה. בשנת 2021 הופנו לסיוע המשפטי במסגרת הפיילוט 81 חייבים מהמגזר הבדואי.

הסדרת חובות לדורשי עבודה: בשנת 2021 התרחב שיתוף הפעולה עם שרות התעסוקה וההוצאה לפועל שבמסגרתו ניתן לדורשי עבודה סיוע בהסדרת חובותיהם ובהשמה לעבודה, לכל חלקי הארץ. בשנת 2021 הופנו לסיוע המשפטי במסגרת שיתוף הפעולה 681 חייבים דורשי עבודה.

מתווה חדלות פירעון לשורדות ושורדי זנות: בסוף שנת 2020 החל להתגבש שיתוף פעולה בין הממונה על חדלות פירעון, הקואליציה למאבק בזנות והסיוע המשפטי, במסגרתו הוחלט על מתן מענה ייעודי בהליכי חדלות פירעון לחייבות וחייבים הנמנים על האוכלוסייה האמורה. בהתאם למתווה שהוחלט עליו, הליכי חדלות פירעון של שורדות ושורדי זנות מטופלים על-ידי רפרנטיות ייעודיות בממונה על חדלות פירעון (נציגות ממונה ונאמנות) ומיוצגים על-ידי עורכות דין ייעודיות בסיוע המשפטי. בחודש פברואר 2021 נציגות הממונה, הנאמנות ועורכות הדין המייצגות עברו הכשרה ייעודית בת 3 ימים בשיתוף עם הקואליציה למאבק בזנות וארגוני השטח. ההכשרה התמקדה בהכרת עולם הזנות וההתנהלות הכלכלית בו ובהכרת הליך חדלות הפירעון תוך ביצוע חשיבה משותפת על צמתים המצריכים התאמה לאוכלוסיית הזנות. המתווה מאפשר העלאת קשיים ייחודיים לאוכלוסייה האמורה, מתוך שיח בין הצדדים השותפים במתווה.

חדלות פירעון

הסיוע המשפטי הוא הגורם המרכזי בייצוג חייבים בפשיטת רגל ובהליכי חדלות פירעון, והוא מייצג בכ-50% מתיקי פשיטת רגל/חדלות פירעון של יחידים. בשנת 2021 הוגשו באמצעות הסיוע המשפטי 8,973 בקשות לחדלות פירעון לעומת 10,359 בקשות שהוגשו בשנת 2020.

בתחום זה זכאים לקוחות הסיוע לפטור מתשלום האגרה (דחיית אגרת הכנ"ר/הממונה על חדלות פירעון ותשלומה מתוך קופת הנשייה ככל שיש בה כספים), והם מקבלים סיוע רחב היקף, החל מהכנת הבקשות לצו לפתיחת הליכים והגשתן, דרך הגשת בקשות הנוגעות לצו התשלומים, ליווי החייבים וייצוגם בפני הנאמן, וייצוג החייבים בשלב קביעת תכנית הפירעון והתנאים לקבלת ההפטר - השלב הסופי המאפשר לחייבים לפתוח דף חדש לצורך שיקומם הכלכלי-חברתי.

הסיוע המשפטי מייצג גם נושים בחדלות פרעון, לרוב נושות בסוגיות הנוגעות לחוב מזונות ולעתים גם נפגעי עבירה כאשר המורשע החב בתשלום פיצויים לנפגע העבירה מצוי בהליכי חדלות פרעון.

כאמור לעיל, לסיוע המשפטי שיתופי פעולה וממשקי עבודה רבים עם הממונה על חדלות פירעון ועם מחלקת חדלות פירעון בהוצאה לפועל. בין היתר, בשנת 2021 הייתה נציגת הסיוע המשפטי חברה בוועדה הציבורית למינוי נאמנים יחידים, שהוקמה מכוח חוק חדלות פירעון.

חוק חדלות פירעון

חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, התשע"ח – 2018 (להלן: "חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי"), נכנס לתוקפו ביום 15.9.2019, ובשנת 2021 המשיך הסיוע לייצג במקביל בהליכי חדלות פירעון ובהליכי פשיטת רגל (שהוגשו לפני כניסתו לתוקף של החוק).

חוק חדלות פירעון הביא למספר שינויים מהותיים בדיני פשיטת הרגל. ראשית לכל, שם החוק וסעיף 1 לו (סעיף המטרות) מגלמים שינוי תפיסתי ביחס למטרות ההליך. לצד המטרה המסורתית של ניהול הליך קיבוצי לשם הסדרת חובות החייב והשאת החזר החוב לנושים, נקבע מפורשות בין מטרות החוק, כי ההליך **נועד לשם שיקומו הכלכלי של החייב ושילובו מחדש במרקם החיים הכלכלי**. שינוי מרכזי נוסף בחוק נוגע לערכאות המוסמכות לנהל הליך חדלות פירעון של יחידים. בהתאם לחוק החדש, הממונה על חדלות פירעון (כונס הנכסים הרשמי בפקודת פשיטת הרגל) ובתי משפט השלום הוסמכו לנהל הליכי חדלות פירעון של יחידים שחובותיהם עולים במצטבר על 150,000 ₪ תוך הרחבה משמעותית של תפקיד הממונה בניהול ההליך ומתן סמכויות מעין שיפוטיות לממונה. רשמי ההוצאה לפועל הוסמכו לנהל הליך חדלות פירעון ולתת הפטרים ביחס ליחידים שחובותיהם אינם עולים במצטבר על 150,000 ₪. שינוי מהותי נוסף נוגע לביטול מוסד חייב "מוגבל באמצעים" במסגרת תיקון עקיף לחוק ההוצאה לפועל.

חוק חדלות פירעון הוא חוק צעיר ואנו מצויים בשנים ראשונות של פיתוח הדין ויצירת הלכות בתחום. מעמדו הדומיננטי של הסיוע המשפטי בייצוג חייבים (וגם נושות) מקנה לסיוע המשפטי והמייצגים מטעמו זכות וחובה, לקחת חלק פעיל בהליכים של קביעת מדיניות ולהוביל את פיתוח ההלכות בערכאות השונות, בפרט בסוגיות הכואבות הנוגעות לאוכלוסיות העוני – הזכות למחיה בכבוד והזכות לקורת גג. בין היתר, הסיוע המשפטי מייצג בבקשות להפחתת צו תשלומים וליישום הלכת לשצ'נקו ועוידה (ראו להלן) ובערעורים על החלטות בנושא צווי תשלומים והקצאת דמי מחיה בכבוד.

לצד הייצוג בתיקי חדלות פירעון, ממשיך הסיוע המשפטי לייצג בתיקי פשיטות רגל המתנהלים בהתאם לפקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], תש"ם – 1980 (תיקים שנפתחו לפני כניסת חוק חדלות פירעון לתוקף), כשגם אל תוך הליכים אלה מנשבת רוחו החדשה של חוק חדלות פירעון.

הוצאה לפועל

הסיוע המשפטי הוא גורם מרכזי בייצוג לקוחות בהוצאה לפועל, והוא מייצג את רוב החייבים המיוצגים. הייצוג המשפטי בהוצאה לפועל כולל: ייצוג חייבים המתמודדים עם חובות בהוצאה לפועל (מרבית הלקוחות) וייצוג בבקשות זוכים לביצוע פסקי דין נגד חייבים (ובמיוחד בתחום גביית חוב מזונות). הסיוע המשפטי שניתן לחייבים כולל בדיקה של החובות, בדיקת קיומן של טענות כנגד החוב (למשל: התנגדות לחוב, טענת "פרעתי" וכיו"ב). בהתאם לתוצאות הבדיקה המשפטית האמורה ניתן ייצוג בהליכי הגנה או בהגשת בקשות בהוצאה לפועל לפי הצורך כגון: חקירת יכולת ובקשה לפריסת החוב לתשלומים, הפחתת צו תשלומים ואיחוד תיקים. כמו כן, במסגרת פיילוט לצעירים וחיילים (ראו לעיל) ניתן סיוע משפטי להסדרת החובות בדרך של הסדרים עם הנושים.

תיקונים בחוק ההוצאה לפועל

חוק חדלות פירעון והתיקונים העקיפים שערך בחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז – 1967 (להלן: "חוק ההוצאה לפועל"), שינו לחלוטין את כללי המשחק עבור חייבים; בעקבות כניסתו לתוקף של חוק חדלות פירעון, מגוון האפשרויות הנתונות לחייב בהוצאה לפועל הצטמצם עד מאוד. חוק חדלות פירעון ביטל כאמור את מוסד "חייב מוגבל באמצעים" ואיחוד התיקים הנלווה אליו, והותיר חייבים עם אפשרות אחת בלבד לאיחוד תיקים - איחוד תיקים לפי פרק ז'3 לחוק ההוצאה לפועל. מדובר באפשרות שאינה רלוונטית עבור רובם המכריע של לקוחות הסיוע המשפטי שכן שער הכניסה להגשת בקשת איחוד תיקים כאמור הוא תשלום של 3% מהחוב בעת הגשת הבקשה ומדי חודש בחודשו עד

להחלטה אחרת של הרשם. ללקוחות הסיוע אין את המשאבים הנדרשים, מה שהותיר אותם, במקרים רבים ללא תיק איחוד, ועם צורך להתמודד עם כל נושה, הליכי הגבייה שהוא נוקט והתשלומים לו בנפרד.

לצד זה, סעיפים 7א1 ו- 7א2 לחוק ההוצאה לפועל (שנכנסו לתוקף עם חוק חדלות פירעון), קבעו כי מי שאינו יכול לשלם את החוב הפסוק תוך מספר השנים הקבוע בסעיף 7א1(א) רואים אותו כחדל פירעון.

בין היתר בעקבות פניות עקביות של הסיוע המשפטי אל קובעי המדיניות (ייעוץ וחקיקה ורשות האכיפה והגבייה) בנושא, שונה סעיף 7א1 ונקבע כי לרשם ההוצאה לפועל יש סמכות להאריך את התקופות המקסימליות הקבועות בסעיף בשלוש שנים נוספות, וכן נקבע (בהוראת שעה), כי לרשם ההוצאה לפועל יש סמכות לאחד את תיקי החייב במסגרת צו תשלומים.

פסיקה נבחרת בשנת 2021 בתחום החובות

הלכת עוידה והרחבת ההגנה על קצבאות במסגרת הליך פשיטת רגל

ביום 11.2.2020 ניתן **פסק דין תקדימי** של בית המשפט העליון רע"א 6353/19 **אנטולי לשצ'נקו נ' כונס הנכסים הרישמי**[14], אשר קבע כי לא ניתן לקבוע צו תשלומים לחייב בפשיטת רגל שאין לו כל הכנסה פרט לגמלה חודשית מהביטוח הלאומי; לא ישירות מהגמלה ולא בעקיפין מהכספים המשתלמים לחשבונו. זאת, לאור תכליתה של הגמלה – להבטיח את צורכי מחייתו המינימליים של הזכאי ולספק לו אמצעי קיום בסיסיים. בית המשפט קבע, כי נוכח אופייה המינימלי של הגמלה, צמצומה באמצעות קביעת תשלום חודשי, גם בסכום נמוך, עלולה להיות הרת גורל לגבי החייב ובאשר ליכולתו להתקיים בכבוד.

לאחר מתן ההחלטה בעניין **לשצ'נקו** עלתה השאלה האם היא חלה רטרואקטיבית על הליכים שנפתחו לפני שניתנה ממועד פתיחתם, או שמא רק מכאן ואילך. ברע"א 6999/20 **עוידה נ' כונס הנכסים הרשמי - מחוז חיפה**[15] ייצג הסיוע המשפטי חייב בהליך פ"שר שנקבע לו צו תשלומים "0" בעקבות הלכת לשצ'נקו ואשר טען כי יש למחוק חובות לכאורה שצבר לו בגין צו תשלומים קודם שנקבע לפני הלכת לצ'נקו ושבו לא הצליח לעמוד. בית המשפט העליון קבע כי להלכת לשצ'נקו תחולה רטרוספקטיבית: אם החייב עמד בתנאים שבהלכה זו ביום שבו ניתן צו התשלומים בעניינו, הרי שיש לפטור אותו מהתשלומים העתיים מאותו מועד ואילך, וזאת גם בנסיבות בהן החייב לא עמד בתשלומים ולא שילם את הצו.

עוד קבע בית המשפט כי כספים שנצברו בקופה וטרם חולקו לנושים – יש להשיבם לחייב, וכן כי כאשר גם בן זוגו של החייב הפטור לפי הלכת לשצ'נקו נתון בפשיטת רגל יש לקבוע את התשלום החודשי שיוטל על בן הזוג במנותק מהפטור שקיבל החייב הפטור, שכן זו הכנסה מוגנת הנובעת מגמלאות ואין מקום להתחשב בה כהכנסה פנויה.

14 רע"א 6353/19 **אנטולי לשצ'נקו** נ' **כונס הנכסים הרשמי** (פורסם בנבו, 11.2.2020). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד הילה תמרי** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי מחוז תל אביב, **ועו"ד דרור תאם** ממערך הייצוג המשפטי, מחוז תל אביב.

15 **רע"א** 6999/20 **עוידה** נ' **כונס הנכסים הרשמי - מחוז חיפה** (פורסם בנבו, 24.2.2021). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד רים ג'מאל** עבוד ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

הפטר לאלתר לאישה אשר סבלה מאלימות פיזית וכלכלית קשה תוך מתן דגש לשיקולי השיקום

בפש"ר 40846-07-19[16] הסיוע המשפטי ייצג פונה שחובותיה נוצרו אגב ובעקבות מערכות יחסים אלימות עם בני זוג אליהם שודכה בעל כורחה, אשר הותירו אותה עם נכות פיזית ונפשית ואובדן כושר עבודה בשיעור 100%. בית המשפט קיבל את הבקשה לפטור את החייבת לאלתר מחובותיה תוך התייחסות למחויבות בית המשפט להליך השיקום של הפונה: "גורלה של החייבת לא שפר עליה. החייבת היא אישה מוכה. שני בני הזוג להם שודכה התעמרו בה קשות. ננקטה כלפיה גם אלימות כלכלית, שהסבה נזק משמעותי ליכולתה ולהשתלב בשוק העבודה. במקרים מסוג זה על בית המשפט בהליך חדלות הפירעון לתרום את חלקו לשיקומה של החייבת, על מנת שתוכל בהקדם האפשרי להתפנות ולטפל בעצמה ובילדיה. אכן, גם אם היה ניתן לקבוע בעניינה של החייבת תכנית פירעון, כהצעת המנהל המיוחד, לא היה זה צודק לעשות כן בנסיבות שתוארו".

לא ניתן לחסום על הסף כניסתו של יחיד לחדלות פירעון מהטעם שעיקר חובותיו הם חוב מזונות

בעחדל"פ 19036-12-20[17] הסיוע המשפטי ייצג פונה בערעור לבית משפט השלום על החלטת רשמת ההוצאה לפועל שדחתה על הסף את בקשתו למתן צו לפתיחת הליכים מהטעם שעיקר חובותיו הם חוב מזונות שאינו בר הפטר בהליך, ולפיכך לכאורה אין תועלת בניהול ההליך. נסיבות חייו של היחיד קשות מאוד והוא מתקיים מקצבת נכות של ביטוח לאומי וסיוע בשכר דירה בלבד.

בית המשפט קיבל את הערעור וקבע כי מאחר שלפי החוק והפסיקה ישנם מקרים חריגים בהם צו ההפטר יחול על חוב המזונות, הרי שלא ניתן לדחות את הבקשה על הסף ויש לבחון אותה לגופה. עוד קבע בית המשפט כי קשה מאוד עד בלתי אפשרי, להגיע להכרעה בשאלת האפשרות להפטר מחוב במזונות על יסוד הבקשה בלבד, ולכן ככלל לא ניתן לעשות כן כבר בבחינת הבקשה הראשונית למתן צו לפתיחת הליכים.

לא ניתן לחסום על הסף כניסתו של אסיר להליך חדלות פירעון

בעחדל"פ 12498-12-20[18] הסיוע המשפטי ייצג פונה, בערעור לבית משפט השלום שהוגש על החלטת רשמת ההוצאה לפועל שדחתה את בקשתו למתן צו לפתיחת הליכים מהטעם שהוא מרצה עונש מאסר, ולפיכך לכאורה אין תועלת בניהול ההליך.

ביהמ"ש קבע בפסק דינו כי תכלית החוק היא שיקומו של החייב, וכי אין בעובדה שהמערער מצוי במאסר כדי למנוע מתן צו לפתיחת הליכים. עוד נקבע כי הקשיים הטכניים והמעשיים הנובעים מהיות המערער אסיר ניתנים לפתרון, והם אינם מהווים שיקול כנגד השיקול התומך במתן צו לפתיחת הליכים.

בית המשפט קבע כי ניתן לקבוע התאמות בהליך ובלוחות הזמנים לתקופה שממועד צו פתיחת ההליכים ועד שחרורו של המערער מהכלא ומאז אותו מועד ועד הדיון בצו לשיקום כלכלי. בפסק דינו קבע בית המשפט כי ערך השיקום רלוונטי בעיקר לאחר מתן הצו לשיקום כלכלי וכי עד שיינתן - צו התשלומים יקבע לפי ההשתכרות בפועל; כשיינתן הצו לשיקום כלכלי צו התשלומים יקבע בו לפי פוטנציאל ההשתכרות.

16 פש"ר 40846-07-19 **פלונית** נ' **כונס נכסים רשמי תל אביב** (פורסם בנבו, 19.7.2021), הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד שירי עובדיה**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז מרכז.

17 עחדל"פ 19036-12-20 **חסון** נ' **עיריית תל אביב ואח'** (פורסם בנבו, 6.6.2021); הפונה יוצג על-ידי **עו"ד דרור תאם** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

18 בעחדל"פ 12498-12-20 **חנניה** נ' **בנק מזרחי טפחות בע"מ** (פורסם בנבו, 11.2.2021); הפונה יוצג במשותף על-ידי **עו"ד מירית יצחקי** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז תל-אביב ועל-ידי **עו"ד אבי חייט** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

מחיקת חוב שחייב קיבל עליו הפטר מרישומי העירייה

בפש"ר 61787-06-15[19] הסיוע המשפטי ייצג פונה שבמסגרת ההליך הוא הופטר מחובו לעירית ת"א.

על-אף האמור, עיריית תל אביב סירבה למחוק את החוב מרישומיה בטענה כי ההפטר אינו מבטל את החוב אלא רק מונע מהנושה לפעול בהליכי גבייה; עוד טענה העירייה כי כל עוד החוב לא יוסדר העירייה לא תיתן אישור העדר חובות - אישור שיש בו צורך אם בעתיד יהיה לפונה זכויות בנכס בת"א אותן ירצה למכור - וכי היא תוכל לקזז את החוב הרשום מכל יתרת זכות שתיצבר לפונה.

הפונה הגיש באמצעות הסיוע המשפטי בקשה להורות לעיריית ת"א למחוק את החוב מרישומיה, מהטעם שדין החוב לעירייה כדין כל חוב אחר לעניין תחולת ההפטר, והבקשה התקבלה.

6.2 התחום המנהלי

לרבים מלקוחות הסיוע המשפטי מגעים תכופים עם הרשויות: משרד הבינוי והשיכון, משרד הפנים, משרד הרווחה, הרשות המקומית ועוד. זהו אחד מהמאפיינים השכיחים של החיים בעוני. הייצוג ללקוחות ניתן, בין היתר, בהגשת עתירות מנהליות וערעורים מנהליים ובהגנה מפני הליכים מנהליים הננקטים על-ידי הרשויות. בהליכים אלה עומד הסיוע המשפטי על זכויות לקוחותיו, תוך שהוא שב ומזכיר את חובות המדינה כלפי אזרחיה, לא כל שכן, אזרחיה המוחלשים. בשל פערי הכוחות בין לקוחות הסיוע המשפטי לבין רשויות ציבוריות, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה במתן ייצוג בתחום המשפט המנהלי לשם תיקון עוול שבוצע כלפי הפרט וכן רואה חשיבות בהגשת עתירות בנושאים עקרוניים שיכולים להביא לתיקון התנהלות בלתי תקינה של הרשויות מכאן ולהבא, באופן שייטיב עם כלל אוכלוסיית הלקוחות של הסיוע המשפטי.

הנושאים המנהליים מגוונים וכוללים עתירות מול משרד הבינוי והשיכון והחברות המשכנות בתחום הדיור הציבורי, עתירות מול משרד הביטחון בענייני זכויות נכי צה"ל, עתירות בנושא ארנונה, עתירות מול משרד החינוך בנוגע להתאמות לילדים עם מוגבלויות, ועוד נושאים רבים אחרים.

דיור ציבורי

תחום הדיור הציבורי הוא אחד מתחומי הדגל בסיוע המשפטי העוסקים בזכות למחיה בכבוד והוא מאפיין מובהק של אוכלוסיות עוני; תחום זה עוסק בזכות לקורת גג שהוכרה כזכות יסוד הנובעת מהזכות החוקתית לקיום בכבוד, ולסיוע המשפטי מחויבות עמוקה אליו. עורכי דין מטעם הסיוע המשפטי הם בעלי מומחיות מיוחדת והמייצגים העיקריים בתחום.

בשנת 2021 נפתחו 1,251 תיקי דיור ציבורי עליה של 15.4% ביחס ל- 1,084 תיקים שנפתחו בתחום זה בשנת 2020. המגמה של גידול במספר התיקים ממשיכה גם בשנת 2022.

הדיור הציבורי הוא מאגר של דירות בבעלות המדינה, המושכרות במחיר מסובסד למי שנמצא זכאי לכך לפי קריטריונים שנקבעו בנהלים של משרד הבינוי והשיכון. מלאי הדיור הציבורי מנוהל על ידי החברות המשכנות (עמידר, עמיגור, חלמיש ועוד) המשמשות כזרועו הארוכה של משרד הבינוי והשיכון. חברות אלה אמונות על ניהול הדירות

19 פש"ר 61787-06-15 **קשת יצחק** נ' **כונס הנכסים הרשמי - מחוז חיפה** (לא פורסם). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד יניב מזרחי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

ואחזקתן, וכן על גביית דמי השכירות. חברות אלה וחברות נוספות מטעם משרד הבינוי והשיכון גם אחראיות למתן סיוע בשכר דירה למי שהוכרה זכאותו לקבלת סיוע כאמור ממשרד השיכון.

תחום הדיור הציבורי סובל ממשבר עמוק ומתמשך ומכשלים רבים, המרכזי שבהם הוא מחסור חמור בדירות, שבעקבותיו נאלצים מי שהוכרו כזכאים לדיור ציבורי להמתין תקופה ממושכת, ולעתים שנים ארוכות, לדיור. לעתים קרובות בתום תקופת ההמתנה הם מוצאים מתור הממתינים לאחר שעם התבגרות ילדיהם אינם עומדים עוד בתנאי הזכאות. יתירה מכך, היעדר דירות מציב את הזכאים לדיור ציבורי בתנאים בלתי נסבלים של היעדר יציבות בקורת גג, בשל קשיי התמודדות עם שכירות בשוק החופשי.

נוסף למחסור בדירות, עומדת סוגיית מצב הדירות בדיור הציבורי. הסיוע המשפטי עד למספר לא מבוטל של פניות בנושא מצב הדירות, העדר תחזוקה וליקויים במצב הדירות (כגון: עובש, רטיבות, חשמל גלוי, מעקות שבורים, ועוד). בהקשר זה יש להדגיש, כי הזכות לדיור כוללת לא רק זכות לקורת גג, אלא יש להבטיח, כי תנאי המגורים יהיו הולמים וראויים למגורים כחלק מהזכות החוקתית לכבוד האדם, לרבות מגורים נגישים ומותאמים לאנשים עם מוגבלויות ולצרכיהם הרפואיים.

הסיוע המשפטי מעניק ייצוג לדיירי הדיור הציבורי ולמבקשי הדיור הציבורי בעתירות ובהליכים שונים מול משרד השיכון והחברות הפועלות מטעמו. בכלל זה, הסיוע המשפטי מייצג בעתירות על דחיית זכאות לקבלת דירה בדיור הציבורי, בעתירות להחלפת דירה, בתביעות לצו עשה לתיקון ליקויים ושיפוץ דירות, בהתגוננות מפני תביעות לפינוי מדירות בדיור הציבורי.

בסיוע המשפטי פועל פורום מקצועי ארצי בתחום הדיור הציבורי, אשר עוסק בהתוויית מדיניות בתחום, עדכונים והכשרות מקצועיות לעורכי הדין המייצגים ובקרה עליהם, והשתתפות בכנסים ובהשתלמויות; נציגי הפורום המקצועי נמצאים גם בקשר שוטף עם גורמים מהמגזר השלישי (פעילים ועמותות) העוסקים בתחום.

פסיקה נבחרת בשנת 2021 בתחום הדיור הציבורי

פסק דין עקרוני בסוגיית התנהלות ועדת חריגים לקביעת זכאות לדיור ציבורי: על ועדת החריגים לפעול בשקיפות, על-פי קריטריונים ברורים ומדידים המפורסמים לציבור, ולנמק את החלטותיה

בעת"מ (תל אביב-יפו) 47545-01-18[20] הסיוע המשפטי ייצג בארבע עתירות מתוך חמש עתירות שאוחדו, ואשר עסקו, באופן רוחבי, בבעיית התנהלותן של ועדות החריגים. העתירות הוגשו על-ידי מבקשות דיור ציבורי, אשר בקשותיהם לאישור חריג נדחו בוועדת החריגים של משרד השיכון, למרות מצבן הקשה, וזאת ללא שקיפות, ללא הנמקה ובהיעדר קריטריונים ברורים לקבלת ההחלטה. בית המשפט קיבל את העתירות באופן חלקי ואגב כך נתן פסק דין חשוב ועקרוני בסוגיה. בפסק הדין נקבע, בין היתר, כי ועדת החריגים לזכאי דיור ציבורי במשרד השיכון מחויבת לפעול על פי נהלים וקריטריונים מדידים המפורסמים לכל, וכי על החלטותיה להיות מנומקות, שקופות ושוויוניות. עוד הובהר כי את החלטות הוועדה המנומקות יש למסור למבקשים בצירוף פרוטוקול הדיון. פסק הדין העלה את חשיבות הדיור הציבורי בישראל והדגיש את החשיבות שבהסדרה והרחבה של הזכאויות לדיור הציבורי. פסק הדין גם חזר והדגיש את החשיבות של הסיוע המשפטי כמייצג את הקבוצות החלשות באוכלוסייה, וכמזהה מקרי בוחן ושאלות רוחב אותן הוא מעלה לדיון עקרוני בפני הרשויות השונות. בית המשפט הורה למשרד השיכון לשוב ולדון בבקשותיהן של העותרות, וחייב אותו בתשלום הוצאות בסך 10,000 ₪ לכל עותרת.

ועדת חריגים שאישרה זכאות בשל נסיבות מסוימות שלא השתנו, אינה יכולה להתעלם מאותן נסיבות בעת בקשה לחידוש הזכאות

בעת"מ 8991-04-20[21] הסיוע המשפטי ייצג בעתירה אם חד-הורית לשתי בנות אשר המתינה במשך שש שנים לדירה, לאחר שזכאותה נקבעה בוועדת חריגים על רקע מצבה הרפואי, וזאת על אף שאינה עומדת בגודל משפחה מזכה על פי הקריטריונים. במשך שש שנות המתנה לא הוצעה לפונה ולו דירה אחת. בהגיעה לחדש את תעודת זכאות נמסר לה בוועדת חריגים כי התעודה לא תחודש משום שהיא אינה עומדת בקריטריונים של גודל משפחה מזכה (קריטריון, שכאמור, לא עמדה בו מלכתחילה, עת הוכרה כזכאית).

בית המשפט קבע כי לא יעלה על הדעת שוועדת החריגים תתעלם מהעובדה שבמשך שנים קיבלה העותרת תעודת זכאות בשל נסיבותיה הרפואיות (שלא השתנו גם כעת), שעה שגם בעת קבלת הזכאות לא עמדה הפונה בקריטריון של גודל משפחה מזכה, וכי בכך נפגעת הסתמכותה הלגיטימית של העותרת. בהוראת בית המשפט התיק הוחזר אל הוועדה הציבורית על מנת שתדון מחדש בבקשה.

ביקורי מעגל שבוצעו כלאחר יד וכאשר התקשורת עם הדיירת החוזית נעשתה בשפה שאינה מובנת לה, אינם יכולים לסתור ראיות שהובאו למגורי דיירים ממשיכים

בת"א 6218-12-18[22] הסיוע המשפטי ייצג אחים בתביעה לסילוק יד שהוגשה נגדם על-ידי חברת עמידר. בית המשפט דחה את העתירה וקבע כי יש להכיר באחים כדיירים ממשיכים לפי התנאים הקבועים בהוראת המעבר שנקבעה בנושא. בית המשפט העדיף את גרסת האחים שהתבססה על הצהרתם, דיווחי שכנים ורישום כתובתם במשרד

20 בעת"מ (תל אביב-יפו) 47545-01-18 **סגלית לוי** נ' **משרד הבינוי והשיכון** (פורסם בנבו, 4.8.2021); העתירות יוצגו במשותף על-ידי **עו"ד איילת הלברשטט-עטיאס** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז תל-אביב **ועו"ד יעל קסטן-רבסקי** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז מרכז ועל-ידי **עו"ד דוד חכמוב** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

21 עת"מ 8991-04-20 **פלונית** נ' **משרד הבינוי והשיכון/אגף אכלוס** (פורסם בנבו, 10.1.2021); הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד דוד חכמוב**, ממערך הייצוג החיצוני, מחוז תל-אביב.

22 ת"א 6218-12-18 **עמידר, החברה הלאומית לשיכון בישראל בע"מ** נ' **אברמוב ואח'** (פורסם בנבו, 6.9.2021); הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד שי דנה** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

הפנים, על-פני גרסת עמידר שהתבססה על דוחות ביקורי מעגל שביצעו נציגיה, תוך שהוא מבקר את האופן המרושל בו בוצעו הביקורים ואת מהימנות הדיווחים. בין היתר, ציין בית המשפט כי לא ברור כיצד התנהלה התקשורת עם אמם המנוחה של האחים בשים לב לכך שהיא לא דיברה עברית, וכי לאור האמור לא ניתן להתייחס להצהרות בעברית עליהן הוחתמה.

עתירה כנגד דרישה לפיצול דירה מאוחדת שנים לאחר הקצאתה, בהתאם להנחיה פנימית שלא פורסמה לציבור

בעת"מ 52250-02-21[23] הסיוע המשפטי ייצג בעתירה אם יחידנית המתמודדת עם בעיות נפשיות ומתקיימת מקצבת נכות; העותרת התגוררה בדירת דיור ציבורי עם שתי בנותיה הבגירות (בראשית שנות ה- 20 לחייהן) שאף הן מתמודדות עם קשיים בריאותיים. הדירה, שהוקצתה לעותרת כבר בשנת 1998, היא דירת חמישה חדרים בהתאם לגודל המשפחה בעת ההקצאה. מדובר בדירה שנוצרה כתוצאה מאיחוד של שתי דירות קטנות שהפכו לדירה אחת ובה מטבח אחד, מקלחת אחת, וכניסה אחת. לעותרת לא הייתה ידיעה על ביצוע האיחוד וגם החשבונות השוטפים אותם קבלה העותרת לאורך השנים היו בגין דירה אחת.

כאשר העותרת פנתה בשנת 2020 בבקשה לתקן ליקויים בדירתה, היא קיבלה לראשונה מכתב דרישה מעמידר לפיה עליה להשיב חלק מדירתה המאוחדת וכי אם לא תעשה כן שכר הדירה בחלק יעלה בתוך 60 יום לשכר דירה בשוק החופשי. העותרת ערערה על הדרישה לוועדות הערר אך העררים נדחו וזאת למרות שנקבע כי פיצול הדירה כרוך בעלות לא מבוטלת של כ- 50,000 ₪, וכי לאחריו תתקבלנה שתי דירות בנות שני חדרים שאין להן ביקוש (ככלל, וכן ברשימת הממתינים הקיימת); וכן למרות שהוועדה ציינה כי על פי אישור רפואי מצבה הנפשי של העותרת החמיר בשל הדרישה לפנות חלק מהדירה. בעתירה טענה העותרת, בין היתר, כי החלטות ועדות הערר אינן סבירות, התקבלו בהליך מנהלי פגום ויסודן בעדכון הנחיה פגום, מפלה ובלתי סביר, שאף לא פורסם לציבור. בעקבות העתירה הצדדים הגיעו להסכמה אשר קבלה תוקף של פסק דין לפיה העותרת לא תפונה מדירתה ושכר הדירה של העותרת לא יעלה.

הכרה בזכאות לרכישת דירה על-ידי "דייר ממשיך"

בעת"מ 62522-11-20[24] הסיוע המשפטי ייצג אישה בת 62 הסובלת מחרשות ומתקיימת בדוחק מקצבת נכות בלבד, בעתירה נגד סירובו של משרד הבינוי והשיכון לאפשר לה לרכוש את הדירה בה התגוררה ברציפות מאז עלייתה ארצה בשנת 1963, לאחר פטירת אמה (הדיירת החוזית), כשבמקביל חברת עמידר פעלה לפינויה מהדירה בטענה כי אינה עונה להגדרת "דייר ממשיך". בעתירה, עמדה העותרת על כך שהיא עונה על הגדרת "דייר ממשיך" שבחוק זכויות רכישה, חוק הדיור הציבורי (זכויות רכישה), תשנ"ט – 1998, שהיא ההגדרה הייעודית והרלבנטית לעניין בקשתה; בנוסף, למען הסר ספק, הראתה העותרת כי היא גם עונה על ההגדרה הקבועה בהוראת השעה החלה על דיירים ממשיכים. עוד עמדה העותרת על החשיבות של הישארותה בדירה ובסביבתה המוכרת בשים לב למצבה הרפואי והכלכלי. בעקבות העתירה אפשר משרד הבינוי והשיכון לעותרת להגיש בקשה לרכישת הדירה. בהתאם לכך, הסכימו הצדדים על מחיקת העתירה.

23 עת"מ (נצרת) 52250-02-21 **פלונית** נ' **משרד הבינוי והשיכון/אגף איכלוס** (לא פורסם); הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד ערן נריה**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

24 עת"מ 62522-11-20 **פלונית** נ' **משרד הבינוי והשיכון** (לא פורסם). הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד נירה שלו** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

ייצוג אישה בת 93 שנשכחה בהליכי "פינוי בינוי"

הסיוע המשפטי ייצג[25] אישה בת 93 דיירת בדיור הציבורי שהחברה המשכנת והיזם החלו בהליך הריסת הבית בו היא מתגוררת, כחלק מהליך "פינוי בינוי", מבלי שעדכנו אותה, סייעו לה בפינוי ודאגו לה לדיור חלופי ההולם את צרכיה (הכוללים גם דיור למטפלת שלה). הדיירת הנשכחת מצאה עצמה מתגוררת באתר בניה ללא חשמל וללא מים. הסיוע המשפטי מינה לאישה עו"ד אשר ייצג אותה במו"מ עם היזם. האישה הועברה לדיור זמני במלון על חשבון היזם, ולאחר מכן אותרה עבורה דירה חדשה התואמת את צרכיה.

6.3 נושאים נוספים המטופלים במסגרת התחום האזרחי

כאמור, התחום האזרחי והמנהלי הוא מגוון ורחב וכולל, בנוסף לתחום החובות והדיור הציבורי, תחומים נוספים כגון: עמידה על זכויות חוקתיות, עסקאות צרכניות, חוזים, נזיקין, עבודה, הפליה ועוד. המשותף לטיפול בכל הנושאים האמורים הוא החשיבות שרואה הסיוע המשפטי בהנגשת השירותים לאוכלוסיות מוחלשות, על-מנת שתוכלנה לעמוד על זכויותיהן, בין אם במישור יחסיהם עם פרטים אחרים, בין אם במישור יחסיהם עם המעסיק שלהם, ובין אם במישור יחסיהם עם הרשויות.

הפליה במוצרים ושירותים ציבוריים

ביום 18.11.2018 נכנס לתוקפו תיקון מספר 22 לחוק הסיוע המשפטי, הקובע כי סיוע משפטי בתביעות לפי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000 (להלן: "חוק איסור הפליה") יינתן על-ידי הסיוע המשפטי ללא בדיקת זכאות כלכלית. התיקון לחוק בא לעולם בעקבות המלצתו של הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה, בראשות מנכ"לית משרד המשפטים דאז עו"ד אמי פלמור, "על מנת לעודד הגשת תביעות ויצירת פסיקה משנה תודעה"; התיקון נקבע כהוראת שעה אשר פקעה בחודש נובמבר 2021[26].

יישום חוק איסור הפליה נעשה תוך שיתוף פעולה עם היחידה הממשלתית לתיאום מאבק בגזענות המפנה אל הסיוע משפטי תלונות המגיעות אליה, לצורך בדיקת הצורך והאפשרות בהגשת תביעה. פונים אחרים מגיעים אל הסיוע המשפטי באופן ישיר ועצמאי.

בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי 53 תיקי איסור הפליה לעומת 67 תיקים שנפתחו בשנת 2020. חלק מהירידה במספר התיקים ניתן לייחס לפקיעת הוראת השעה. על רקע העובדה כי הוראת השעה הוגבלה לשלוש שנים ונוכח המלצות צוות פלמור, עד למועד פקיעת הוראת השעה ניתן טיפול ופיקוח הדוק על תיקים אלה בסיוע המשפטי, לרבות על דרך של הקצאת עורכי דין ייעודיים במחוזות שריכזו את הפניות בנושא. להלן דוגמאות לפסקי דין בהליכים בייצוג הסיוע המשפט שנתנו בשנת 2021:

הגנה מפני תביעת לשון הרע ותביעה שכנגד בנוגע להפליה בכניסה לסופר ויקטורי

בתא"מ (ירושלים) 9724-02-18[27] הסיוע המשפטי ייצג פונה שרשת ויקטורי הגישה נגדו תביעה בעילת לשון הרע מכיוון שצילם והפיץ סרטון וידאו המתעד כיצד הופלה באופן פסול בשעה שביקש להיכנס לאחד מסניפי הרשת;

25 האישה יוצגה על-ידי **עו"ד מן שמעון** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

26 אמנם על הפרק מצויה הצעה לחידוש הוראת השעה והפיכתה להוראת קבע ואולם עד אשר מהלך זה יבשיל ויסתיים, הייצוג הניתן על-ידי הסיוע המשפטי בתביעות לפי חוק איסור הפליה הוא בכפוף לבדיקת זכאות כלכלית.

27 תא"מ 9724-02-18 **ויקטורי רשת סופרמרקטים בע"מ** נ' **יובל מקוריה** (פורסם בנבו, 26.5.21). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד גלית נסים**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז מרכז.

בסרטון מתאר הפונה כיצד נדרש להשאיר את תיק הגב שנשא מחוץ לסופר, וזאת שעה שיתר הלקוחות הסתובבו עם תיקים באופן חופשי. הסיוע המשפטי נתן לפונה ייצוג בהגנה מפני תביעת לשון הרע ובהגשת תביעה נגדית לפי חוק איסור הפליה. פסק הדין שניתן בתביעה ובתביעה שכנגד דחה את התביעה וקבל את התביעה שכנגד, כשקבע בין היתר כי התנהלות הסניף בעניינו של הפונה אכן מהווה הפליה אסורה וכי תביעות לשון הרע שהוגשו נגד הפונה הן בעלות מאפיינים של תביעת השתקה. בית המשפט דחה את תביעות לשון הרע ופסק פיצוי בסך 75,000 ₪ ושכ"ט עו"ד והוצאות משפט בסך של 25,000 ₪.

פסיקה והליכים נבחרים בנושאים נוספים המטופלים בתחום האזרחי

צריכת חשמל - הכרה במעמדו המיוחד של הסיוע המשפטי כמייצג אוכלוסיות מוחלשות במסגרת קבלת בקשתו להצטרף כידיד בית משפט

במסגרת בג"ץ 4988/19[28] הסיוע המשפטי הצטרף כידיד בית המשפט לעתירה שהגישו האגודה לזכויות האזרח, רבנים לזכויות אדם ואיגוד העובדים הסוציאליים נגד רשות החשמל וחברת החשמל בעניין ניתוק צרכנים על רקע חובות. בית המשפט - שנעתר לבקשה חרף התנגדות המשיבות - נימק את הצירוף בהיכרותו המיוחדת של הסיוע המשפטי עם האוכלוסיות המוחלשות בהן עוסקת העתירה וביריעה הרחבה וההשוואתית שנפרסה על-ידי הסיוע המשפטי, לרבות מידע ונתונים שנמסרו בעקבות מענה לעתירה לפי חוק חופש המידע שהוגשה ביוזמתו.

ביום 14.12.2020 נתן בית המשפט **צו על תנאי** המורה למשיבות לבוא ולנמק: א. מדוע לא ייקבע כי החלטה בדבר ניתוק, צמצום או הגבלה של אספקת חשמל לצרכן ביתי בגין חוב לחברת חשמל, אינה יכולה להתקבל ללא בחינה פרטנית ומתן זכות טיעון; ב. מדוע לא ייקבע כי רשימת הצרכנים שאספקת החשמל חיונית להם מצומצמת באופן החורג ממתחם הסבירות; ג. מדוע לא ייקבע כי גביית חובות חשמל באמצעות קיזוז אוטומטי מסכום הנטען המונה תשלום מראש הינה בטלה, למעט אם ביקש זאת הצרכן.

ביום 20.1.2022 ניתן פסק דין שקיבל את העתירה באופן חלקי בשניים מתוך שלושת הסעיפים של הצו על תנאי. בית המשפט חייב את רשות החשמל לתקן את אמות המידה על-פיהן פועלת חברת החשמל, כך שמצב כלכלי או רפואי חריג יהוו טעם לאי-ניתוק מחשמל וכן הורה לחברת החשמל כי טרם ניתוק צרכן מחשמל תקיים חברת החשמל לצרכן הליך שימוע מוסדר; בית המשפט אף קצב זמנים לביצוע האמור.

פסק הדין החשוב הכיר בהיותה של הזכות לצריכת חשמל זכות אנושית-אוניברסלית הראויה להגנה בהיותה חלק מן הזכות הבסיסית לחיים בכבוד, וכן הכיר בפגיעה האנושה הנגרמת לאנשים החיים בעוני כתוצאה מניתוקם מחשמל על רקע מצוקתם הכלכלית. כב' השופט עמית אף שיבח את העותרים שהביאו את העתירה לפתחו של בית המשפט, ואף ציין כי: "העתירה, חושפת את התופעה של "עוני אנרגטי", שהוא אחד ההיבטים הקשים ביותר של עוני מרוד. בעידן המודרני, החשמל משול לחמצן, ואין צורך להכביד במילים על המשמעות המעשית של ניתוק מחשמל או מחסור בחשמל. לכך יש להוסיף את תחושת ההשפלה והבושה שחווה משפחה בעקבות ניתוק מחשמל או בשל צריכה במשורה ובצמצום של חשמל. הגישה לחשמל היא אפוא צורך חיוני, זכות אנושית-אוניברסלית."

28 בג"ץ 4988-19 **סיגלית רוזנצווייג מויסה** נ' **הרשות לשירותים ציבוריים חשמל** (פורסם בנבו, 14.12.2020). הבקשה להצטרף כידיד בית המשפט הוגשה על-ידי **עו"ד ערן נריה** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז צפון **ועו"ד מרב שיבק**, ממונה ארצית תחום אזרחי, הנהלת הסיוע המשפטי.

תביעה תקדימית בגין אפליה בקבלה לעבודה על רקע חובות

הסיוע המשפטי ייצג בבית הדין לעבודה[29] פונה אשר ביקש להתקבל לעבודה בחברת הפצה גדולה, לאחר שעבר ראיון עבודה מוצלח ונשאל בתחקיר בטחוני על קיומם של חובות בהוצאה לפועל - שאלה עליה ענה בחיוב. לאחר מכן נמסר לו שלא התקבל לעבודה. מדובר בתביעה תקדימית במסגרתה נטען כי הפונה הופלה על רקע חובותיו; שכן אפליה על רקע קיומם של חובות היא אסורה בהתאם לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה; וכן כי השאלה בדבר קיומם של חובות בהוצאה לפועל מהווה גם פגיעה בפרטיות בשים לב להוראות חוק נתוני אשראי. בין היתר נטען בכתב התביעה שעל-מנת שאדם בעל חובות יצליח לקיים את עצמו ואף לשלם את חובותיו, הוא נדרש לעבוד ולהתפרנס, וכי זו גם הציפייה של בעלי התפקיד העוסקים בהליכי חדלות פירעון מחייבים. שרות התעסוקה ביקש להצטרף להליך כידיד בית משפט ובעמדתו תמך בטענות התובע. בתגובתו ציין שרות התעסוקה, בין היתר, כי לפרקטיקה של אפליה על רקע חובות השלכה ממשית על יכולת ההשמה של דורשי עבודה שכן להערכתו ל כ- 25% מדורשי העבודה יש חובות. בכתב ההגנה שהוגש מטעם הנתבעת נאמר מפורשות כי היא שואלת מועמדים למשרות בתחום הלוגיסטיקה ומשרות נוספות שאלות על מצבם הכלכלי שלשיטתה הן מתחייבות. לאחר דיון מקדמי בתביעה הגיעו הצדדים להסכם פשרה שקיבל את אישורו של בית הדין.

במקביל להגשת כתב התביעה התקדימי, פנה הסיוע המשפטי לגורמי החקיקה בבקשה לבחון אפשרות לתקן את חוק שוויון הזדמנויות בעבודה כך שיקבע מפורשות את האיסור על אפליה על רקע חובות. **בחודש יוני 2022, פורסם תזכיר חוק שעניינו הצעה לתיקון חוק שוויון הזדמנויות בעבודה כך שיכלול, באופן מפורש, גם אפליה על רקע חובות.**

הגנת הדייר-ייצוג פונה אשר הפך לדייר מוגן ביחד אביו לאחר מות סבתו (הדיירת החוזית) ואמו

בע"א 25349-06-20[30] הסיוע המשפט ייצג פונה שטען לדיירות מוגנת מכוח העובדה שהתגורר בדירה בה נולד ביחד עם הדייר המוגן המקורי (סבתו ז"ל) והוריו. לאחר מות הסבתא המשפחה המשיכה להתגורר בדירה, אולם כאשר האם נפטרה הגישו בעלי הדירה תביעה לפינוי הפונה ואביו ולחיובם בדמי שכירות ראויים. בימ"ש השלום קבע כי האב הוא דייר מוגן, אך בנו אינו כזה. עם זאת קבע בימ"ש השלום כי הפונה יוכל להתגורר עם אביו, עד שזה ייפרד מן העולם. ערעור שהוגש לבית המשפט המחוזי על-ידי הפונה בטענה כי כאשר נפטרה האם, הפכו גם בעלה וגם בנה לדיירים מוגנים "נדחים" כלשון החוק (חוק הגנת הדייר), התקבל, וערעור שכנגד מטעם בעלי הדירה נדחה. בפסק הדין נקבע כי אין כל מניעה שיהיו יותר מדייר מוגן נדחה אחד בדירה, כפי שאין מניעה שיהיו יותר מדייר מוגן מקורי אחד. החוק אינו מגביל את מספר הדיירים המוגנים שיכולים להיות באותה דירה, באותה עת ואין הצדקה להעדיף את האחד על פני רעהו. בכך שונה פסק הדין מפסיקה קודמת בנושא. בעלי הדירה הגישו בקשת רשות ערעור על פסק הדין לביהמ"ש העליון. כב' השופט סולברג אישר את פסה"ד המחוזי, ודחה את הבקשה אף ללא בקשת תגובה.

29 הפונה יוצג בהליך על-ידי **עו"ד דיקלה צרפתי-דלג'ו וטיגיסט גטהון סמואל** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז מרכז.

30 ע"א (מחוזי ת"א) 25349-06-20 **ארז כהן** נ' **אסתר רינה** (נבו 05.08.2021). רע"א 6863/21 **אסתר רינה פיז'ק נ' ארז כהן** (פורסם בנבו). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד מלי ורוצלבסקי ורעות מיכאלי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

ארנונה - בוטל חוב ארנונה של דייר עד למועד שבו אמו נפטרה תוך שנקבע כי על המחזיק המקורי להודיע על שינוי החזקה בנכס, ואם לא עשה כן - הדייר החדש לא יחויב

בעת"מ 50546-08-18[31] הסיוע המשפטי ייצג עותר בהגנה מפני תביעה לתשלום חוב ארנונה. העותר התגורר בדירה עם אמו, שהייתה רשומה כמחזיקה בנכס, עד למועד שבו עברה לבית אבות והמשיך להתגורר בה אף לאחר מכן. בית המשפט לעניינים מנהליים פסק: (1) חוב ארנונה רטרואקטיבי לא יחול על העותר כאשר לא נמסרה הודעה לעירייה על שינוי מחזיק בנכס. זאת גם אם בפועל התגורר העותר באותו נכס עם אמו עד אשר עברה לבית אבות ואף המשיך לגור בדירה לאחר מכן. חיובו של העותר יחול ממועד פטירת האם; (2) העותר זכאי להנחה רטרואקטיבית (בגין מצבו האישי) על תשלומי הארנונה שהוא חב בהם מאז שנרשם כמחזיק בדירה, וזאת גם אם צבר חוב ולא שילם עבור ארנונה לאורך התקופה שבה הוא מתגורר לבד בנכס. טענת העיריה שאין לאשר הנחה כאשר העותר צובר חובות - נדחתה.

יחסי עו"ד-לקוח - החזר שכ"ט ללקוח שעוה"ד לא החתימו על הסכם בכתב, זייף את חתימתו, ועמד על תשלום מלוא שכר הטרחה, למרות שהלקוח התחרט וביקש להפסיק את ההליכים, בטרם ניתנה תמורה ממשית לתשלום

בתא"מ 6329-04-19[32] הסיוע המשפטי ייצג פונה בת 70 בתביעה להחזר שכר טרחה ששולם לעו"ד מראש, מאחר שבפועל עוה"ד לא ייצג את הפונה, ואף נטען כי זייף את חתימתה על הסכם שכר הטרחה. בית המשפט קבע כי עוה"ד מחויב לדקדק בטענותיו העובדתיות הקשורות לעיסוקו המקצועי, וזאת בשל שליטתו היתרה בנושא. עוד קבע בית המשפט כי אין לחייב לקוח בתשלום פיצויי ציפייה לעו"ד, לאחר שהלקוח התחרט וביקש שלא להמשיך את ניהול ההליך. בית המשפט אף ציין כי יש הרואים בהסכם שכ"ט הקובע תשלום שכ"ט בכל תנאי, גם אם הלקוח החליט להפסיק את ההליך, הסכם בטל הנוגד את תקנת הציבור.

הגנה על חושפי שחיתויות - התנהלות פסולה בעמותת בית חולים

בהתאם לתיקון מס' 12 לחוק הסיוע המשפטי משנת 2014, מעניק הסיוע המשפט ייצוג משפטי לעובדים בהליכים שנוקט עובד נגד המעסיק בנסיבות הקשורות לפגיעה או גרימה לפגיעה בתנאי עבודתו של עובד משום שחשף מעשה שחיתות או התנהלות בלתי תקינה במקום העבודה - ללא בדיקת זכאותו הכלכלית של העובד. התיקון לחוק הסיוע נועד לעודד עובדים לחשוף התנהלות בלתי תקינה במקום העבודה, שכן על אף היקף ההגנה המשפטית הניתנת לעובדים במסגרת החקיקה הקיימת כמפורט לעיל, חושפי מעשי שחיתות, נקלעים במקרים רבים לסכסוך עבודה עם המעסיק, עקב החשיפה או הגשת התלונה נגדו.

חשש מתוצאה זו מרתיע עובד מליזום חשיפה של התנהלות בלתי תקינה. מעבר לכך, הקושי הזה מתעצם נוכח פערי הכוחות הטבועים בבסיס יחסי עובד ומעביד. לא אחת מדובר בתלונות נגד גורמים בעלי כוח השפעה רב במקום העבודה בפרט ובמשק בכלל. חשוב לציין כי פער הכוחות קיים גם במקרה בו מדובר בעובדים בתפקידים בכירים הנקלעים לסכסוך מול מעסיקם ולא רק בעניינם של עובדים זוטרים. "החשיבות בחשיפת השחיתות ובהענקת גיבוי חברתי ומשפטי לחושפי מעשי השחיתות נובעת מן האיום הטבוע בתופעת השחיתות עצמה, אשר מכרסמת בערכי הנאמנות והסולידריות מבחינה תרבותית וחינוכית וגורמת לשחיקה במוטיבציה של הפרט לתרום לחברה. ללא "מתריעים בשער" החושפים מעשי שחיתות, קשה יהיה להיאבק בנגע השחיתות."[33]

31 עת"מ (מנהליים ת"א) 50546-08-18 **ציון זלה** נ' **עיריית בת ים** (נבו 22.02.2021). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד ענת אסייג** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

32 תא"מ (שלום בת ים) 6329-04-19 **אניט כהן** נ' **רמי מרמלשטיין** (נבו 29.04.2021). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד עדי מנסור** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

33 ראו ד' אילן, **חושפי שחיתויות ובתי הדין לעבודה: האם נשמעת השריקה?** מכון ירושלים לחקר ישראל (2003) וכן ע"ע 19605-11-10 **בן שמעון נ' מדינת ישראל** (פורסם בנבו).

הייצוג הניתן הוא בהליכים לפי חוק הגנה על עובדים (חשיפת עבירות ופגיעה בטוהר המידות או במנהל תקין), התשנ"ז- 1997 וכן בהליכים לפי סעיפים 45א עד 45ד לחוק מבקר המדינה, התשי"ח-1958 [נוסח משולב] וזאת ללא בדיקת זכאות כלכלית. לעומת העדר בדיקת הזכאות הכלכלית, הסיוע המשפטי ניתן רק במקרים שבהם נמצא כי יש סיכוי משפטי להליך. כך למשל, ייבחן, בין השאר, הקשר הסיבתי לכאורה בין המעשה שביצע חושף השחיתות לבין התנהלות המעביד, בטרם יוענק סיוע משפטי.

מעבר להליכים בפני מבקר המדינה ובית הדין לעבודה, הסיוע המשפט מעניק ייצוג גם בהליך אחר, בפני ערכאה שיפוטית, הנלווה להליך עיקרי ובלבד שהוא קשור לפגיעה בעובד שבעניינה הוגש ההליך העיקרי. לדוגמה ייצוג העובד בתביעות "הפחדה" מצד המעסיק כגון תביעות לשון הרע, תביעות נזיקין כנגד העובד וכיו"ב.

בנוסף הסיוע המשפטי מייצג מול המעסיק גם בהליכי שימוע ומשא ומתן על זכויותיו וכן הליך של ערעור או עתירה על החלטה על ההליכים המפורטים לעיל.

חשוב לציין כי ההגנה הניתנת על ידי הסיוע המשפטי היא הן במגזר הפרטי והן במגזר הציבורי, כאשר במגזר הציבורי סלולה הדרך לחושף השחיתות לפנות הן למבקר המדינה בכובעו כנציב תלונות הציבור והן לבית הדין לעבודה, וזאת בהתאם לבחירתו ואילו במגזר הפרטי ניתן בדרך כלל לפנות לבית הדין העבודה בלבד.

בתיק שנוהל בייצוג פנימי[34], הלקוחה כיהנה כמנכ"לית עמותת ידידי בית חולים, ופנתה לסיוע המשפטי עקב התנהלות פסולה של העמותה ובייחוד של יושב הראש שלה שיחד ובשיתוף של מנהלת בית החולים התנהלו בצורה המעוררת חשד לאי סדרים חמורים עד כדי קבלת דבר במרמה, בהקשר של קבלת תרומות בהיקף של מיליוני שקלים לטובת בית החולים על ידי תורמים פרטיים. על פי הנטען, מיליוני שקלים שהתקבלו מתורמים למטרות ספציפיות, הועברו לטובת צרכים אחרים ללא ידיעת התורמים. במקרים מסוימים הכספים הועברו לצרכי מנהלת בית החולים כגון נסיעות שלה לחו"ל ושיפוץ חדרה. בפני התורמים הוצגו חשבוניות פיקטיביות שכבר שולמו על ידי משרד הבריאות ובפועל גרמו לתורם להעביר כספים לצורך שכבר מולא (מימון כפול).

טרם הפנייה לערוץ המשפטי, פנתה הלקוחה ישירות לבעלי תפקידים בעמותה ולועד המנהל בבקשה לבירור וחקירת הדברים, והחזרת העמותה למנהל תקין. מיד לאחר פנייה זו הודיעה העמותה כי הוחלט על הוצאתה לחופשה כפויה ללא תשלום. הלקוחה חוותה התנכלויות נוספות מיד לאחר שהתלוננה.

הסיוע המשפטי פנו מידית בשם הלקוחה למבקר המדינה בכובעו כנציב תלונות ציבור וביקש כי יינתן לה צו הגנה. על בסיס ראיות למכביר שהועברו בנוגע להתנהלות הפסולה של העמותה, ניתן ללקוחה צו הגנה זמני.

במסגרת הצו הזמני קבע מבקר המדינה כי הובאו ראיות לכאורה המעידים על התנהלות לא תקינה של העמותה ולא התקבלה טענת העמותה כי הוצאתה לחל"ת של המתלוננת נובע מירידה בהכנסות העמותה מתרומות (נוכח ראיות ברורות שמעידות על הגדלה במספר התרומות באותה תקופה). בהתאם לצו ההגנה הזמני הורה המבקר כי המתלוננת תחזור מיידית לעבודתה באותו תפקיד ובאותם סמכויות כפי שהיו ערב הוצאתה לחופשה ללא תשלום.

עמותת ידידי בית החולים ביצעה שינוי בתקנון העמותה באופן שהוציא מהוועד המנהל עובדת ציבור, במטרה לשנות את סמכות מבקר המדינה על העמותה. נוכח זאת, בעת בקשת הסיוע המשפטי להוציא צו הגנה קבוע ללקוחה, קבע מבקר המדינה כי אין בידו סמכות להמשיך לדון בתלונה.

יש לציין כי גם בתקופת תוקפו של הצו הזמני, הפרה העמותה בצורה ברורה את הוראות הצו החל מאי אפשרות כניסתה פיזית של המתלוננת למשרדיה בבית החולים, ניתוקה ממערכת העבודה והמחשבים, התנכלות שיטתית של יו"ר העמותה בשיתוף בית החולים עד כדי הטרדות יומיות. בעניין זה הוגשה באמצעות הסיוע המשפטי תלונה למבקר המדינה, לרבות פנייה ליועץ המשפטי לממשלה וכן סיוע בהגשת תלונה בשל כך למשטרת ישראל על הפרת הצו. בעקבות החלטת מבקר המדינה שלא לדון בתלונה הגיש הסיוע המשפטי עתירה לבג"צ אשר יורה להחזיר את תלונתה לשולחנו של מבקר המדינה על מנת שעניינה יוכרע[35].

34 ייצוג באמצעות **עו"ד יניב שני ועו"ד דניאל רז**, ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי.

35 במועד פרסום הדו"ח העניין עודו מתנהל במסגרת **בג"ץ 5399/21**.

7 | ביטוח לאומי

לסיוע המשפטי מעמד ייחודי בייצוג בתחום הביטוח הלאומי מתוקף הוראת סעיף 397 לחוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב) התשנ"ה-1995 (להלן: "חוק הביטוח הלאומי"). הסעיף קובע את זכאותו של כל מבקש יחיד לקבל ייצוג משפטי מטעם הסיוע המשפטי, בהליכים בבית הדין לעבודה שהמוסד לביטוח לאומי הוא צד להם, בעניינים הנובעים מחוק הביטוח הלאומי או מכל חיקוק אחר שהמוסד משלם תשלומים על פיו, למעט הליכים שעניינם תביעה לתשלום דמי ביטוח או לאחריות מעביד בקשר עם תשלום דמי ביטוח. הסיוע המשפטי לפי סעיף 397 ניתן במימון של המוסד לביטוח הלאומי.

מכוח ההסמכה האמורה, הסיוע המשפטי מטפל בכל הנושאים הנדונים בחוק הביטוח הלאומי, לרבות תאונות עבודה, נכות מעבודה, נכות כללית, שירותים מיוחדים וניידות. כמו כן, ניתן ייצוג בתביעות לדמי לידה, שמירת הריון, סיעוד, גמלאות זקנה ושארים, דמי אבטלה, שיקום, הבטחת הכנסה ומזונות. הייעוץ והייצוג המשפטי ניתנים על ידי הסיוע המשפטי ללא בדיקת זכאות כלכלית, אלא על סמך בחינת הסיכוי המשפטי בלבד. מכאן, כי כל אדם יכול לפנות אל הסיוע המשפטי, אם בקשתו נדחית על ידי המוסד לביטוח לאומי בבקשה לניהול הליך בעניין זה בבית הדין לעבודה.

לסיוע המשפטי שיתוף פעולה עם המוסד לביטוח הלאומי במסגרתו מועבר לסיוע המשפטי החומר הרלוונטי לתיקים המצוי בידי המוסד.

רשימת תיקי ביטוח לאומי בשנת 2021 בחלוקה לתתי תחומים[36]

תיקי ביטוח לאומי בשנת 2021 בחלוקה לתתי תחומים		
תחום טיפול	**מספר תיקים**	**באחוזים**
גמלת ניידות, גמלת סיעוד ושירותים מיוחדים	629	7.5%
גמלת ילד נכה	577	6.9%
דמי אבטלה	401	4.8%
דמי לידה, שמירת הריון וגמלת שמירת הריון	569	6.8%
דמי פגיעה	723	8.6%
השלמה והבטחת הכנסה	515	6.2%
נכות כללית	2,283	27.3%
נכות מעבודה	433	5.2%
ערעור	168	2%
קצבת אזרח ותיק	241	2.9%
חוב לביטוח לאומי	922	11%
מזונות	203	2.4%
אחר[37]	706	8.4%
סה"כ	**8,370**	**100%**

36 מספר כולל וחלוקה מחוזית של תיקי ביטוח לאומי ניתן למצוא בפרק 5.

37 **אחר** כולל פתיחת תיקים במספרים קטנים בתחומי הטיפול כגון גזזת, דמי קבורה, דמי תאונה, שיקום מקצועי ועוד.

פסיקה נבחרת בתחום הביטוח הלאומי לשנת 2021

ועדה לביטול חובות לא נימקה מדוע לא תפחית יותר מ-30% מחוב שנוצר על-ידי הביטוח הלאומי שלא באשמת המבוטח ובשים לב למצב הכלכלי שלו ושל בת זוגו - התיק הוחזר לוועדה לשם בחינה מחדש

במסגרת תיק ב"ל 22986-12-19[38] הסיוע המשפטי ייצג פונה שהביטוח הלאומי יצר לו חוב בסך ₪17,000 בקצבת הזקנה (המהווה את הכנסתו היחידה); החוב נוצר בעקבות הפסקה רטרואקטיבית של תשלום תוספת עבור אשת הפונה לאור עדכון הכנסות האישה מעבודה, והסיוע המשפטי ייצג את הפונה בתביעה כנגד החלטת הוועדה לביטול חובות שהורתה על ביטול 30% מסכום החוב בלבד.

בית הדין הגיע לכלל מסקנה כי נפלו מספר פגמים בהחלטת הוועדה המצדיקים החזרת עניינו של התובע לדיון נוסף בפני הוועדה. בין היתר קבע בית הדין כי על החלטת הועדה לבחינת חובות להתקבל בהתאם לכללי המשפט המנהלי המחייבים קבלת החלטות משיקולים עניינים, מתן זכות טיעון, שקיפות וחובת נימוק. על פי נוהל בחינת חובות, נקבעו ארבעה פרמטרים לבחינת החוב ואי גבייתו: נסיבות היווצרות החוב (לרבות אשמה של החייב וטעות של המוסד), הכנסות התא המשפחתי, משך תשלום הגמלה שלא כדין, ומשך הזמן ממועד היווצרות החוב ועד פעולת המוסד האחרונה לגבייתו. מעיון בהחלטות הוועדה עולה שמצוינת בהם הסיבה להיווצרות החוב ("עדכון הכנסות האישה") אך לא נמצאה כל התייחסות למידת האשמה של החייב בהיווצרותו, נוכח טענותיו כי רעייתו והוא נהגו בתום לב גמור לאורך כל השנים. בית הדין קבע כי די בכך על מנת להצדיק החזרת העניין לדיון נוסף בפני הוועדה. עוד ציין בית הדין כי בהיעדר מחלוקת בדבר מצבם הכלכלי "החלש" של בני הזוג והעובדה שאין להם פנסיה או הכנסות נוספות מלבד קצבת הזקנה, לא עלה בידיו לעקוב אחר הלך מחשבתה של הוועדה והסיבות לכך שהחליטה להפחית רק 30% מהחוב ולא מעבר לכך, ואף מטעם זה סבר בית הדין שיש מקום להחזיר את העניין לדיון נוסף בפני הוועדה.

הכרה בליקוי נפשי שהתפתח בעקבות תאונה כתאונת עבודה

במסגרת תיק ב"ל 61257-02-17[39] הסיוע המשפטי ייצג פונה שתבע להכיר בליקוי נפשי ממנו הוא סובל, ואשר בגינו הוא אינו כשיר עוד לעבודה, כפגיעה בעבודה. הפונה שעבר תאונה דרכים שהוכרה כתאונת עבודה טען כי הליקוי הנפשי התפתח בעקבות אותה תאונה דרכים וכי לפיכך יש לראותו כתאונת עבודה. לאחר מאבק משפטי ארוך אשר כלל חוות דעת מומחים, הסכים הביטוח הלאומי להכיר בליקוי הנפשי כתאונת עבודה, וזאת בטרם ניתן פסק דין.

מענק לימודים למשפחה שלילדה הגדולה בה מלאו 18 בעת שלמדה בכיתה יב

במסגרת תיק עב"ל 37673-09-21[40] הסיוע המשפטי ייצג פונה שהביטוח לאומי דחה את תביעתה למענק לימודים מאחר שבמועד הגשת הבקשה לא היו לה 4 ילדים הזכאים לקצבת ילדים. נגד החלטת המל"ל הוגשה תביעה לביה"ד האזורי לעבודה בחיפה שנדחתה בטענה שלשלון החוק בעניין זה ברורה. בעקבות ערעור שהוגש לביה"ד הארצי הסכים המל"ל לשלם את המענק, לאחר שבפתח הדיון העיר בית הדין כי: "פסק הדין מעורר קושי כיוון שבפועל היו 4 ילדים שלמדו בבתי ספר והמערערת נזקקה לסיוע של מענק הלימודים בשנה הרלבנטית ולכן מוצע למוסד לשקול ולו לפנים משורת הדין להסכים לשלם את המענק במקרה הזה. כמו כן, מוצע למוסד לשקול לעדכן את הנוהל כיוון שהתופעה שילדים לומדים בכיתה י"ב אחרי גיל 18 היא מאוד נפוצה".

38 תיק ב"ל 22986-12-19 **ב.ד** נ' **המל"ל** (פורסם בנבו, 25.1.2021). הפונים יוצגו על-ידי **עו"ד טל נוי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

39 ב"ל 61257-02-17 **אשר בן סימון** נ' **המוסד לביטוח לאומי**. הפונה יוצג על-ידי **עו"ד ג'רייס רואשדה** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

40 עב"ל 37673-09-21 **סהר אדריס** נ' **המוסד לביטוח לאומי** (פורסם בנבו, 1.12.2021). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד בלאלא סויטאת** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

8 מעמד אישי

תחום המעמד האישי הוא אחד התחומים הגדולים בסיוע המשפטי. על חשיבות הייצוג המשפטי בהליכי משפחה עמד כב' השופט טירקל ברע"א 6810/97[41]:

"טבעו של סכסוך בין בני זוג, שרוב רובו בסתר ואפס קצהו בגלוי... ועליו לנהוג בזהירות יתירה בבואו לקבוע את ממצאיו ובבואו לשקול אותם בטרם יסיק את מסקנותיו...חובת זהירות זאת אינה יכולה להתקיים במצב של חוסר שוויון קיצוני כזה בין המתדיינים, כאשר אחד מהם טוען לעצמו בלשון עילגים ואילו השני, בלשון פרקליטים מלומדת.

רואה אני חובה לעצמי לעמוד על ענין נוסף. הליכים בענייני משפחה הם בעיני בגדר "דיני נפשות" ממש; אם לא כפשוטו, הרי כמשמעו... בישראל הכיר המחוקק בזכותו של נאשם להיות מיוצג על ידי עורך דין במקרים מסוימים ובהליכים מסוימים. לדעתי יש הצדקה לכך שתוכר גם זכותו של בעל דין בסכסוך בענייני משפחה להיות מיוצג... בעקבות ההכרה באופיים המיוחד של הליכים אלה, ועקב הצורך להעניק סיוע מיוחד למתדיינים כאלה".

נתוני 2021 - עליה במספר התיקים והמינויים

תחום המעמד האישי בסיוע הוא הגדול מבין תחומי הסיוע, ומהווה כ 40% מכלל התיקים. הסיוע המשפטי ניתן בייצוג הן בבתי המשפט לענייני משפחה והן בכלל בתי הדין הדתיים המוכרים בארץ: רבניים, שרעיים - מוסלמים, שרעיים - דרוזים וכנסייתיים, ובפני כל ערכאות הערעור.

בשנת 2021, נפתחו בסיוע המשפטי 43,860 תיקים בתחום המעמד האישי, וניתנו 40,335 מינויים בתחום המעמד האישי בסיוע המשפטי. זו היא עליה של 7% אחוז במספר הפונים בתחום המעמד האישי בשנת 2021 לעומת שנת 2020.

התמקצעות והרחבת פעילות

בשנת 2021 ניתן דגש בתחום המעמד האישי בסיוע המשפטי בהתמקצעות ובהרחבת פעילות בפרט בארבעה אפיקים, סדרי הדין החדשים בבית המשפט לענייני משפחה; ממשק עוני, חובות ודיני משפחה; אלימות במשפחה ותחום הגישור.

סדרי הדין בבית המשפט לענייני משפחה

עם כניסת סדרי הדין החדשים בבית המשפט לענייני משפחה[42] לתוקף ביום 1.1.21. נערכה הדרכה מקיפה לכלל עורכי הדין העוסקים בתחום, עורכי דין עובדי הסיוע המשפטי ועורכי הדין מהמערך המייצג בתחום המעמד האישי (סך הכל כ- 700 עו"ד) לצורך הכרות עם התקנות החדשות. בנוסף הופץ מסמך מסכם הכולל את כלל השינויים בתקנות הנוגעות להתנהלות בבתי המשפט לענייני משפחה, הן מכח תקנות בית המשפט לענייני משפחה, והן מכח ההוראה השיורית של תקנות סדר הדין האזרחי[43] החדשות, העקרונות המנחים, הסברים מפורטים ועוד. מסמך זה נכלל בערכת ההיערכות של לשכת עורכי הדין שהופץ מספר שבועות לאחר מכן לכלל ציבור עורכי הדין.

41 ברע"א 6810/97 **בן שושן נ' בן שושן**, נא (5) 378.
42 תקנות בית משפט לענייני משפחה (סדרי דין), תשפ"א-2020
43 תקנות סדר הדין האזרחי, תשע"ט-2018

ממשק עוני, חובות ודיני משפחה

בהקשר של עניים במשפט נהוג לחלק את תחומי המשפט לשני תחומים. תחומי משפט מיוחדים לאוכלוסיות חלשות כדוגמת דיור ציבורי[44], הבטחת הכנסה[45], חוק סיוע למשפחות שבראשן הורה עצמאי[46] ועוד; ויתר תחומי המשפט אשר אינם רואים לנגד עיניהם עניים דווקא, אך משפיעים על החיים בעוני.

מחקרן של עמית קפלן וענת הרבסט משנת 2015[47], העלה כי אחוז הגירושין בישראל בשנים 1995-2008 בקרב שלוש העשירונים החלשים ביותר כלכלית הוא כפול מאחוז הגירושין בקרב שלושת העשירונים הגבוהים באוכלוסייה (14.7% לעומת 6.5%) ונתוני הסיוע המשפטי מראים כי תחום המעמד האישי בסיוע המשפטי, גדל ב 70% בחמש השנים האחרונות (25,713 תיקי מעמד אישי ב - 2016 לעומת 43,867 בשנת 2021).

במערכת המשפט ובדין הקיים אין די מודעות לפער בין היות הדין בתחום המעמד האישי מעוצב תוך הבניה של סובייקט אמיד לבין תמונת המציאות, החוויות, המשמעויות וההשלכות השונות של הדין והפרוצדורה בתחום דיני המשפחה על אוכלוסייה עניה.

הידע הנצבר בתחום זה בסיוע המשפטי הוא ידע ייחודי – ובשנת 2021 בחרנו להעמיק את הידע הזה ולהעבירו הלאה בכדי להעלות מודעות ולפתחו אף יותר.

עורכי הדין העוסקים בתחום המעמד האישי בסיוע המשפטי השתלמו בסדרת הרצאות בתחום חובות ודיני משפחה: הן הרצאות על חוק חדלות פירעון[48] ודיני המשפחה והן הרצאתו של פרופ' שחר ליפשיץ על **"עימותים בין נושים לבני זוג של חייבים"**;

כן ניתנה הרצאה במספר פורומים על ידי הממונה הארצית בתחום בעניין דיני משפחה ועוני הפורטים את החסמים בדין הפרוצדוראלי ובדינים המהותיים (הדין האזרחי והדין הדתי). בהרצאה נטען כי יש אינטרס ציבורי למיצוי הליכים בדיני משפחה והסדרה חוקית של המשפחה המתפרקת, תוך קריאה לשינוי פרדיגמה ולשינוי נקודת המבט מהשאלות למי מגיע מה ממי? לשאלה כיצד ניתן לארגן מחדש את התא המשפחתי לאור הפירוד – בהתחשב במכלול הזכויות וההנחות העומדות לזכותם של בני המשפחה המתגרשים בעוני.

אלימות במשפחה

עם התגברות האלימות במשפחה בתקופת הקורונה הועמק הידע והורחבו השירותים בתחום בסיוע המשפטי. פרופ' דב פרימר הרצה בפני עורכי הדין העובדים בתחום המעמד האישי בסיוע המשפטי, על **"חלוקת הרכוש בין בני זוג במקרי אלימות"**, ועורכי הדין העובדים בתחום המעמד האישי במחוז תל אביב שמעו סקירה נרחבת מהגב' הדיל אבו חבלה, מנהלת מקלט לנשים ערביות, על האתגרים של נשים הסובלות מאלימות במגזר הערבי.

44 חוק זכויות הדייר בדיור הציבורי, התשנ"ח-1998
45 חוק הבטחת הכנסה, התשמ"א-1980
46 חוק סיוע למשפחות שבראשן הורה עצמאי, התשנ"ב-1992
47 קפלן ע' והרבסט ע', "אהבה בימי משבר: היבטים מגדריים של השכלה, תעסוקה וגירושין" מגמות נג2(2018), עמ' 107-136
48 חוק חדלות פירעון, תשע"ח-2018

מחוז ירושלים בסיוע המשפטי, בשיתוף עם המרכז לטיפול בגברים אלימים של ויצו, ערכו הכשרה ייחודית **"מדברים גברים"** – לייצוג גברים באלימות במשפחה. בהכשרת העומק השתתפו עורכי דין מהמערך המייצג בתחום המעמד האישי בירושלים. מטרת ההכשרה להכיר לעומק את התחום ולהשתלם כמייצגים של גברים אלימים.

ביום המאבק לאלימות נגד נשים, במסגרת פאנל בלשכת עורכי הדין – מחוז ירושלים, הרצתה הממונה הארצית על תחום המעמד האישי על **"אלימות משפטית ואחריות עורכי הדין במסגרת טיפול בתיקי אלימות במשפחה"** ההרצאה דנה בהגדרה "מהי אלימות משפטית?", בחובה הכללית של עורך הדין כ "officer of the court" ובחובות הספציפיות החלות על עורכי דין המייצגים בתחום האלימות במשפחה: "חובת היידוע" ו"חובת הדיווח".

ביום 7.10.21 נפתח מרכז אלומה הראשון בארץ בעכו. מרכז אלומה בעכו, הוא מרכז רב תחומי ראשון לטיפול באלימות במשפחה במתכונת של 24 שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע. מיזם חדשני שבו תחת קורת גג אחת ניתנים מענים מכלל גורמי המקצוע הרלוונטיים לטיפול באלימות במשפחה. במסגרת המרכז הוקמה יחידת לינה לטווח קצר לנשים וילדים אשר מצויים בסיכון מיידי. במרכז ניתן לקבל מידע הדרוש לנפגעי ונפגעות אלימות במשפחה, לרבות התייעצות עם אנשי מקצוע, עובדים סוציאליים, שוטרים, רופאים ופסיכיאטרים.

מאז נפתח המרכז, עורכי הדין בתחום המעמד האישי במחוז חיפה, נותנים את המענה המשפטי לפונות למרכז. הרחבת שירותי הסיוע המשפטי בפיילוט זה, מאפשר לתת לכל פונה אפשרות לייעוץ משפטי ולייצוג נשים הסובלות מאלימות הזכאיות לסיוע המשפטי, והביא בזמן הקצר בו הוא פועל להצלת חיים ממש.

גישור

בשנת 2021 נערך תיקון בתקנות שתוקנו מכוח החוק להסדר התדיינויות במשפחה ונוספה תקנה 7(א2) הקובעת כי: "סברה יחידת הסיוע בתום ישיבת המהו"ת האחרונה כי ישנו סיכוי סביר ששני הצדדים זכאים לסיוע משפטי לפי חוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972, רשאית היא להפנותם לגישור פנימי באמצעות הסיוע המשפטי או ליישוב הסכסוך בדרך אחרת, במקרים המתאימים ולפי נהלים שיורה הממונה הארצי על יחידות הסיוע, לעניין זה. בכך עוגן בהסדר חקיקתי פיילוט שנערך במחוז תל אביב של הסיוע המשפטי, שזכה לברכות רבות של הסיוע המשפטי. במקרים בהם נוכחו עובדות יחידת הסיוע שליד בית המשפט, בשלב יישוב הסכסוך בהסדר ההתדיינויות כי הצדדים מתאימים לגישור וזכאים שניהם לסיוע משפטי ונדרש בנוסף לגישור גם מיצוי זכויות סוציאליות נוספות או הליכים משפטיים אחרים שאינם בתחום דיני המשפחה - הופנו הצדדים על ידי יחידת הסיוע שליד בית המשפט לגישור פנימי על ידי עובדי הסיוע המשפטי במחוז תל אביב.

נוהל עורכי הדין מעמד אישי בסיוע - שיתוף ציבור

ביום 8.12.21 נערך כנס לכלל עורכי הדין בתחום המעמד האישי בסיוע – עורכי הדין עובדי הסיוע ועורכי הדין מהמערך המייצג של הסיוע בתחום המעמד האישי - על מנת לדון עם עורכי הדין בגיבוש הנחיות לייצוג בתחום המעמד האישי. מהלך זה אפשר שיתוף, חיבור והחלפת ידע בין כלל עורכי הדין ובניית קהילת עורכי הדין של הסיוע, מהמערך הפנימי ומהמערך המייצג, בתחום המעמד האישי בכל מחוז ומחוז. הכנס התקיים, בו זמנית, בששה מוקדים שונים במהלך הכנס נדונו בין היתר נושאי אחריות עורכי הדין בהסכם גירושין, במקרי אלימות במשפחה ובסיום ההליך; גבולות הייצוג; מצוינות וייצוגיות; צמתים לדיווח ופיקוח, ועוד. הדיונים בשולחנות העגולים הניבו תוצרים נאים המעובדים כעת לטיוטת נוהל.

פסיקה נבחרת בתחום המעמד האישי לשנת 2021

פסיקה ביחס לגובה מזונות הילדים

בתיק 1286290/2[49], בבית הדין הרבני הגדול ירושלים, בו יוצגה המערערת על ידי הסיוע המשפטי נידון ערעור על החלטת בית הדין בנתניה – אשר קבע כי על האב לשלם 1,350 ₪ לחודש כמזונות עבור שלושת בנותיו הקטינות, אחת מהן בת פחות מ 6 שנים, כאשר זמני השהות חושבו כך שהילדות שהו בבית האב פעמים בשבוע ללא לינה, 4 שעות כל פעם, וכל סוף שבוע החל משעתיים לפני כניסת השבת ועד שעה וחצי לאחר צאת השבת.

בית הדין הגדול קבע ביחס להחלטת בית הדין האזורי כי: "[ש]דייני הרוב השתמשו בתיק שלפנינו כפלטפורמה לקדם גישה משלהם, שאינה מקובלת ואינה מוסכמת על כלל דייני ישראל, תוך כדי דמיסת סדרי מנהל תקינים ובסיסיים, בבחינת ה'**אובססיה מקלקלת את השורה**'. תשלום שכזה שאמור לכסות כל הוצאות שלושת הילדים (מזונות, מדור והוצאות נוספות), הינו סכום שכל מי שחי במדינת ישראל, ומנהל משק בית יודע, שאין בו בכדי להספיק אפילו למחצית מצרכי הילדים, וספק אם מספיק לכל הוצאות החזקת ילד אחד. תוצאה שכזו הייתה צריכה להדליק נורה אדומה, אצל הכותבים אותה, שאם התוצאה אינה נכונה ואינה סבירה במציאות הישראלית כיום, היו צריכים לבדוק לאלתר את נכונותה של הדרך ואת הגישה שאותה הם מנסים לקדם, ושעל פיה הגיעו לתוצאה זו..."

בית הדין הרבני הגדול נקט במילים חריפות מאד כנגד גישת בית הדין האזורי וקבע חיוב מזונות בסך של 4000 מידי חודש וכן מחציות חינוכיות ורפואיות חריגות.

שינוי שם אמו המנוחה של המבקש

בתיק ש"ש 8078-11-17[50] בו יוצג התובע על ידי הסיוע המשפטי, הוגשה תביעה לפסק דין הצהרתי, שבמסגרתה התבקש בית המשפט לקבוע כי שמה של אמו הביולוגית ז"ל היא אחר מהשם הרשום.

התובע יליד 1962 עלה לישראל מאתיופיה בשנת 1992. התובע תיאר כי אמו היתה אשתו הראשונה של אביו. אביו ואחיו נרצחו באתיופיה, אח נוסף נפטר באתיופיה, ואחותו נפטרה בסודן בדרך לארץ, והותירה אחריה בת שהגיעה לארץ. התובע עלה לישראל עם אמו החורגת וארבעת אחיו למחצה, וכאשר נשאלו על ידי פקיד הקליטה מה שם אמו, הצהירו כל האחים בצורה כוללנית וכולם נרשמו כבניה של אשתו השניה של אביו. כשנתיים לאחר עלייתו פנה התובע לשינוי הרישום – ובקשתו נדחתה. כעת כאשר ביקש להירשם כנשוי במשרד הפנים נדרש שוב לתיקון את הרישום של אמו הביולוגית. הוסכם כי תערך בדיקת רקמות לקביעת קשרי משפחה בינו לבין האחיינית – בת אחותו מאם ומאב, וזו יצאה חיובית. לאחר שהגיעו תוצאות הבדיקה, טענה הנתבעת כי אף שהוכחו קשרי המשפחה, כעת עליו להוכיח את זהות האם הנטענת.

כב' השופט פפרוני קבע כי, דין התביעה להתקבל. **"בשנות העלייה הגדולה מאתיופיה, בוצע הרישום בחופזה ועקב כך, נפלו טעויות רבות במרשם. וכי התנגדות הנתבעת לאחר שנתנה הסכמה על הבדיקה לקשרי משפחה שנועדה לחזק או לשלול את גרסת התובע וכאשר ברור כי אין מסמכים בנמצא וישנם עדויות רבות על קשרי המשפחה."** עוד קובע ביהמ"ש כי "אחד השיקולים הרלבנטיים, הינה השאלה האם לתובע תצמח תועלת כלכלית או אחרת מקבלת התביעה...כאשר נראה כי בצד קבלת התביעה קיימת תועלת כלכלית או אחרת, אזי הנטל גדול מהרגיל. באותו אופן, הרי שבמקרים הפוכים, כמו המקרה דנן, שבו לא תצמח לתובע תועלת כלכלית

49 תיק 1169832/4 **פלונית** נ' **פלוני** (ניתן ביום 26.1.21). ייצוג המערערת על-ידי **עו"ד אנג'ליקה בן דוד** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

50 ש"ש (חיפה) 8078-11-17 **פלוני** נ' **מדינת ישראל** – משרד הפנים (ניתן ביום 3.1.21). ייצוג התובע באמצעות **עו"ד אקלו בירו**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

או אחרת כלשהי מקבלת התביעה ולא ייגרם נזק כלשהו באם יתוקן הרישום כמבוקש, אזי מדובר בנטל רגיל ולא מוגבר." בנוסף, העובדה שהתובע פנה לשינוי הרישום שנתיים בלבד לאחר עלייתו הנה חיזוק נוסף לעניין לבסוף קובע השופט כי מקובלת עליו טענת התובע כי המקרה נופל בגדר החריגים שנקבעו בהנחיות פרקליט המדינה מספר 16.14 [תיקון פרט רישום של מנוח במרשם האוכלוסין מיום י' ניסן תשע"ט, 15 אפריל 2019], שם צוין כי ניתן לתקן רישום אודות מנוח במרשם האוכלוסין גם בהעדר מסמכים מזהים וזאת כאשר הקשר המשפחתי מוכח באמצעות בדיקה גנטית. לנוכח כל האמור – ניתן פסק דין הצהרתי בו נקבע כי אמו הביולוגית של התובע היא כנטען על ידו בתביעתו, במקום השם השגוי הרשום כיום.

מהם שינוי הנסיבות הנדרשים לשינוי זמני שהות ומשמורת ומהם הקריטריונים להפחתת מזונות

לא אחת עורכי הדין מהמערך המייצג של הסיוע המשפטי, מייצגים את צדדי הסכסוך מעברים מנוגדים - וכך ארע בשני פסקי הדין הבאים. בתלה"מ 27487-04-20 ותלה"מ 20671-07-20 בהם יוצגו שני הצדדים על ידי הסיוע המשפטי[51], דן בית המשפט בשאלת שינוי הנסיבות בבקשה לשינוי זמני שהות, אשר הוגשה שנה לאחר שנקבעו. בהתאם להלכה הפסוקה התנאים הנדרשים לבחינה מחדש הם השתנות הנסיבות לאחר מתן ההחלטה הקודמת של בית המשפט והתגלות עובדות נוספות" מאז מתן החלטתו הקודמת. בית המשפט קובע כי, כאשר התביעה הנוספת מוגשת כשנה בלבד לאחר שניתן פסק דין מנומק באותו ענין ממש, נראה כי יש מקום לדרוש רף גבוה במיוחד מההורה הטוען לשינוי נסיבות וכי אכיפת פסק הדין שניתן אינה צודקת. עצם הגשת התביעה לשינוי זמני השהות שנה לאחר שניתן פסק דין מנומק באותו עניין, כאשר לא הוכח שינוי נסיבות המצדיק בחינה מחודשת, מהווה ניסיון לשנות תוצאות של ההליך שלא בדרך של ערעורו, ועולה כדי חוסר תום לב בניהול ההליך, ושימוש לרעה בהליכי בית המשפט ובזכות הגישה לערכאות. בית המשפט דחה את תביעת האב לשינוי בזמני השהות ומחייב את ההורים לקחת חלק בהליך טיפולי הכולל הדרכת הורים.

בית המשפט חוזר ומסכם את הכללים שנקבעו בעמ"ש 22962-03-20 **פלונית** נ' **פלוני** (30.3.21) ביחס לשאלת הפחתת מזונות: א. פסק דין למזונות אינו יוצר מחסום וניתן לדון מחדש בפסיקה בהתרחש שינוי מהותי או משמעותי בנסיבות שהיוו הבסיס לפסיקה אותה מבקשים לשנות. ב. על הטוען לשינוי לפרט בתביעתו את הנסיבות שבבסיס ההחלטה אותה מבקשים לשנות ואת הנסיבות החדשות. ג. נטל השכנוע מוטל כולו על הטוען לשינוי הנסיבות, ומוטלת עליו גם חובת פירוט וחובת גילוי. ד. מדובר במעין "סעד מן הצדק" לכן על הטוען לשינוי חובה לנהוג בתום לב ובניקיון כפיים ולהציג בכתב התביעה, ובגילוי מלא, את מלוא הנתונים בדבר מצבו האישי, הבריאותי והפיננסי. כללים אלו חלים בין אם נפסקו המזונות בפסק דין לאחר דיון או בפסק דין שאישר הסכמה בין הצדדים. ו. עם זאת, כאשר בחיוב נקבע בהסדר שקיבל תוקף פס"ד הרי שהנטל מוגבר וגבוה אף יותר, שכן אין קביעות עובדתיות של ביהמ"ש, לכן על הטוען לשינוי להוכיח הן את המצב ששרר בעת מתן פסק הדין, לעת ההסכמה, והן להוכיח ולהצביע על השינוי שחל מאז. ז. בהתאם לבע"מ 7670/18 (20.1.21) אין בבע"מ 919/15 כדי לשנות מההלכות שנקבעו. ח. רק ככל שעלה בידי הטוען לשינוי נסיבות – להוכיח שינוי נסיבות מהותי או משמעותי, הרי שאז העיון מחדש בגובה המזונות ייעשה בהתאם להלכה שנפסקה בבע"מ 919/15 תוך שקילה זהירה וקפדנית – בהקשר לרכיב הספציפי שבו חל שינוי הנסיבות המהותי, וביחס אליו בלבד יחילו את העקרונות שנקבעו בבע"מ "תוך חתירה, ככל הניתן, וככל שקיימת הצדקה, לצמצום היקף ההתדיינות". על כל אלה מוסיפה השופטת נחמיאס וקובעת: "תנאי נוסף: כאשר בעל דין טוען לשינוי נסיבות מהותי הנעוץ בגובה הכנסות הצדדים, נקודת המוצא לבחינת אותו שינוי בהכנסות הצדדים תהא גובה ההכנסות להן טען בכתב הטענות בהליך הקודם, וזאת כחלק מבחינת תום הלב של מגיש ההליך, וחובתו לנהוג

51 תלה"מ (צפת) 27487-04-20 ותלה"מ 20671-07-20 **פלוני** נ' **אלמונית** (פורסם בנבו, 10.6.21). ייצוג התובע על ידי **עו"ד אמיר בר לב** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני,מחוז חיפה וייצוג הנתבעת על ידי **עו"ד גבי אלמשעלי**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני,, מחוז צפון.

בהגינות דיונית כמתחייב, וכנדרש כיום בהתאם לתקנות סד"א החדשות, ומכוח חובת תום הלב המוגברת החלה על מי שמבקש להפחית את מזונותיו."

פסיקה בעניין חידוש קשר בין הורה לבין קטין - העברה לפסי נזקקות?

בתלה"מ 59439-10-17[52] יוצגו כל הצדדים על ידי הסיוע המשפטי. בהתאם לנוהל הפנימי הקיים בבית המשפט לענייני משפחה בתל אביב יפו – פניית האב-התובע לחידוש הקשר עם בתו הקטינה, הועברה מהמותב העיקרי הדן בתיק לדיון בפני שופט ייעודי לתביעות מעין אלה. בית המשפט התרשם כי "שנים עוסקת האם בהשחרת דמותו של האב, התרשמתי כי האם תדרכה את הקטינה לקראת הפגישה". לאור כל התרשמויותיו מכניס בית המשפט את עולם הליכי הנזקקות לתוך הדיון המשפטי בין ההורים. בית המשפט קובע כי על האפוטרופא לדין של הקטין לפנות לשירותי הרווחה למסור את ההחלטה, ולהודיע להם כי דעתו הנחרצת של השופט היא כי יש לפתוח תיק נזקקות בעניין הקטינה. כן חייב בית המשפט את האם להסכים לטיפול (ולשלם חוב למטפל). באם לא תודיע האם על הסכמתה לטיפול – השופט מבקש מרשויות הרווחה להיערך להוצאת הילדה מבית האם לקלט חירום, גם ללא קשר לתיק הנזקקות. עוד מוסיף בית המשפט כי כל זמן שהקטינה בבית – על כל מפגש טיפולי שתפסיד האם תשלם האם לאב 500 ₪.

8.1 סיוע בגביית מזונות מחייבים השוהים בחו"ל

על אף מגפת הקורונה העולם עדיין מתנהל ככפר גלובלי שבו אנשים ומשפחות עוברים ממדינה למדינה. כאשר מתפרקות משפחות עם ילדים (או כאשר נולדים ילדים כתוצאה מקשר בין שני אנשים שמלכתחילה חיו במדינות שונות), במקרים לא מעטים, הזכאים למזונות חיים במדינה אחת ואילו חייבי התשלום במזונות חיים במדינה אחרת.

האתגר באכיפת חיובי מזונות במקרים שכאלו הוא אתגר משותף של כל מדינות העולם. הדרך להתמודד עמו הינה באמצעות שיתוף פעולה בין-לאומי, אשר בא לידי ביטוי באמנות בינלאומיות והסכמים בין מדינות ובמיוחד The[53] Convention on the Recovery Abroad of Maintenance (להלן **"אמנת ניו-יורק"**).

ברע"א 7420/15[54] מציין בית המשפט כי: "אמנת ניו-יורק נועדה להגן על זכויות הילדים במקרה בו הם אינם מתגוררים עוד בשטח אותה מדינה של אחד מהוריהם, ותכליתה להבטיח שגבולות המדינה לא יהוו את המכשול בפני הילדים למימוש זכויותיהם בתביעת מזונות."

אמנת ניו יורק מייצרת את התחייבות המדינות החתומות עליה לסייע זו לזו. בהתאם לאמנות ולהסכמים **ישנם שלושה תתי-תחומי** התמקצעות בתחום מזונות חו"ל בסיוע המשפטי: ייצוג משפחות מחו"ל בישראל בהליכים לפי חוק אכיפת פסקי חוץ, התשי"ח-1958, בהליכי מעמד אישי בבתי המשפט לענייני משפחה (לרבות הגשת תביעות אבהות), וייצוג משפחות בהליכי הוצאה לפועל. כמו-כן, עורכי הדין במערך החיצוני מכינים עבור

52 תלה"מ (ת"א) 59439-10-17 **ד. ח.** נ' **ר. ז.** (פורסם בנבו, 2.3.21). ייצוג התובע על ידי **עו"ד מיכאל גיבור** וייצוג הנתבעת על ידי **עו"ד דן לימור ועו"ד זהבה סנדרס** אפוטרופא לדין לקטינה כולם ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

53 אמנה בדבר גביית מזונות בחו"ל, נחתמה בניו יורק ב 20.6.56, נכנסה לתוקף (בישראל) 25.5.57, פורסמה בכתבי אמנה 239.1. האמנה הבינלאומית העדכנית בתחום היא The Convention of 23 November 2007 on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance (HCCH 2007 Child Support Convention), שישראל אינה חברה בה. הסיוע המשפטי פועל עם יחידות נוספות במשרד המשפטים לקידום החתימה על אמנה זו.

54 רע"א 7420/15 **פלוני** נ' **פלונית** (פורסם בנבו, 09.03.2016)

משפחות בישראל, בקשות ותביעות בשפות זרות בהתאם לדין הנהוג במדינות זרות בהליכים המקבילים להליכים שפורטו לעיל.

נוסף לאמנת ניו יורק, לישראל הסכמים בילטראליים עם מדינות שונות לאכיפת חיובי מזונות, ובראשן ארצות הברית אשר אינה חברה באמנת ניו יורק. מזכר ההבנות בין ישראל וארצות הברית מהווה קרקע פורייה לשיתוף פעולה במספר התיקים הרב ביותר בהן פועל הסיוע המשפטי לגבייה בין-מדינתית.

המנגנון ליישום האמנות והפעלתן הוא באמצעות קביעת רשות מרכזית בכל מדינה. תפקידה העיקרי של הרשות המרכזית הוא ליישם את האמנות וההסכמים באמצעות מוסדות המשפט והאכיפה, המצויות בכל מדינה. הרשות המרכזית גם מרכזת את ידע, מקשרת בין הגופים השונים בעולם לצורך יישום האמנות, עורכת הכשרות למטפלים בתיקים, מלווה ומפקחת על ההליכים המשפטיים, מקבלת ומעבירה תיקים חדשים לטיפול בישראל ובחו"ל.

הסיוע המשפטי נבחר להיות הרשות המרכזית של מדינת ישראל לאכיפה בינלאומית של תשלומי מזונות ילדים ופועל כרשות מרכזית למעלה מארבעים שנה, הן לשם גביית מזונות עבור קטינים שחיים בישראל כאשר חייבי המזונות נמצאים בחו"ל והן בעבור זכאי **מזונות** הנמצאים בחו"ל כאשר החייבים מתגוררים בארץ.

ראוי לציין, כי פעילות הרשות המרכזית בישראל היא חלק מהפעילות הכוללת של ישראל בזירה הבינלאומית והיא תורמת ליחסים הדיפלומטיים של ישראל בעולם. מובן גם שטיפול יעיל בישראל בתיקים מחו"ל מביא להתייחסות דומה בקרב רשויות בחו"ל בתיקים של משפחות מישראל.

תחום מזונות חו"ל הוא תחום ייחודי ומורכב הדורש שילוב של ידע משפטי בתחום דיני אכיפת פסקי חוץ, דיני משפחה, דיני הוצאה לפועל ומשפט בינלאומי פרטי. הסיוע המשפטי בתחום ניתן על ידי צוות עורכי דין פנימי, מתמחים ואנשי מנהלה במחוזות הסיוע המשפטי. קיים מערך ייצוג חיצוני של כ-25 עורכי דין בפריסה ארצית אשר נבחרו בשל היותם מומחים לדין הזר, בקיאים בתחום המעמד האישי ודיני ההוצאה לפועל ודוברי שפות. עורכי הדין מייצגים ומלווים מבקשי סיוע בכ-39 מדינות בעולם.

עורכי הדין במערך החיצוני עברו הכשרות עומק בנושא אכיפת פסקי חוץ לפי חוק אכיפת פסקי-חוץ, תשי"ח-1958 והכשרות פרטניות בנושא תביעות לפי הדין של המדינות הזרות בהן שוהים ההורים הלא משמורנים.

מגמות בשנת 2021

בשל מגפת הקורונה והמגבלות שהוטלו בגינה, הטיפול השוטף בעניינן של המשפחות נעשה אינטנסיבי מתמיד לאור המצוקה הכלכלית של המשפחות מקבלות השירות. נצפתה עליה במספר הפניות בין הרשויות המרכזיות בתיקים קיימים לקבלת מידע אודות ההליכים המתבצעים עבור המשפחות, דבר שמשקף את מצב הלחץ הכלכלי שבו נתונות המשפחות מקבלות השירות.

לצד זה נצפו שלוש מגמות נוספות: עליה בגביה בתיקי הוצאה לפועל קיימים (שנפתחו לאחר שפסק דין למזונות מחו"ל הוכרז כאכיף); ירידה במספר תיקים חדשים שנפתחו- ירידה של 7% במספר התיקים החדשים שנפתחו בשנת 2021 בתחום על רקע העדר תנועה בין מדינות בגלל המגבלות, ועל רקע חוסר האפשרות לפנות לערכאות משפטיות בעולם שהיו סגורות במדינות רבות בשנת 2020. כן ניתן לזהות היעדר פסיקה משמעותית.

כדי להמחיש את ההאטה בטיפול בתיקי תביעות למזונות במדינות אחרות, נביא בתור לדוגמה תיק סיוע משפטי[55] שנשלח לניו יורק בחודש 2/2020 אך בשל המגבלות שהוטלו על עבודת בתי המשפט במדינת ניו יורק, החלו לדון בתביעה למזונות שהוגשה רק בשלהי שנת 2021 ונכון לכתיבת שורות אלו טרם ניתן פסק דין למזונות.

על אף הירידה במספר התיקים החדשים, נתוני הגבייה לא נפגעו בשנת 2021 אלא נרשמה עליה מרשימה במזונות שנגבו, כמפורט להלן בפרק נתוני גבייה.

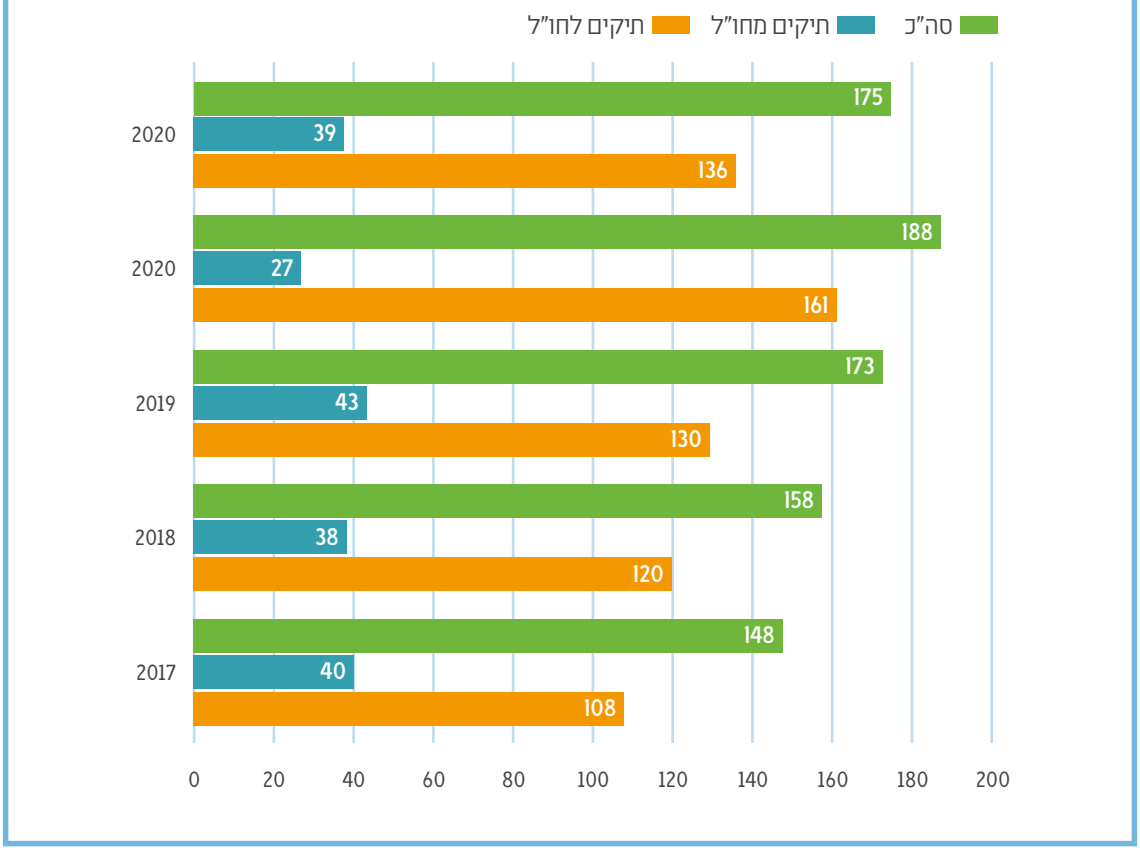
כמו בשנים קודמות, בשנת 2021 ברוב המכריע של התיקים שמוגשים בישראל לאכיפת פסק חוץ, ההליכים המשפטיים הסתיימו כבר בשלב קדם המשפט עם ההכרזה שפסק החוץ אכיף בישראל. חלק מהדיונים שנקבעו בתחום מזונות חו"ל נדחו למועדים מאוחרים יותר בשל הידבקות של מי מהצדדים או המייצגים במחלת הקורונה. לאור דחיית הדיונים לא ניתנה פסיקה משמעותית בתחום בשנת 2021. נצפתה תופעה דומה בבתי המשפט ברחבי העולם בדומה לבתי המשפט לענייני משפחה בישראל.

נתונים והיקפי פעילות

בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי 175 תיקי מזונות חו"ל. כאמור, מדובר בירידה של כמעט 7% במספר התיקים שנפתחו אשתקד. מספר התיקים החדשים שנפתחו בשנת 2021 דומה למספר התיקים שנפתחו בשנת 2019 ערב פרוץ המגיפה העולמית. בשנת 2021, בדומה לשנים שקדמו לפרוץ המגיפה, כ- 77% מהתיקים עסקו בגביית חוב מזונות עבור משפחות בישראל, מחייב המתגורר במדינה אחרת בעוד שכ- 22% מהתיקים עסקו בבקשה לגביית מזונות של משפחות מחו"ל, כנגד חייב ישראלי על פי פסק דין.

55 תיק סיוע 34479/19 ייצוג על ידי **עו"ד צחי בריילובסקי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

תיקי מזונות - בין השנים 2017 - 2021

נתוני גבייה ותיקים נבחרים בתחום מזונות חו"ל לשנת 2021[56]

בשנת 2021, על אף המגיפה העולמית, בתחום מזונות חו"ל נרשמה עליה בגבייה כאמור. הגביה עלתה מ- 70,000 $ לחודש באותו פרק זמן אשתקד לממוצע של 106,000 $ לחודש. מתוך הגביה בלטה במיוחד עליה משמעותית עבור המשפחות בחו"ל, מקבלי שירות לפי אמנת ניו יורק, שבשנת 2020 קיבלו כ- 327,000 ₪ בעוד שבשנת 2021 קיבלו סך של כ-1,124,000 ₪, עליה של 244%. סך המזונות שנגבו בשנת 2021 הסתכם בכ - 1.3 מיליון דולר, לפי החלוקה הבאה:

מזונות שהועברו למשפחות בישראל	מזונות שהועברו למשפחות בארה"ב	מזונות שהועברו למשפחות בחו"ל (חוץ מארה"ב)	סה"כ גבייה לשנת 2021
$ 691,009.79	$ 224,111.67	$ 361,290.32	$ 1,276,411.78

56 ערך התשלום במטבע חוץ חושב לפי שער החליפין נכון ליום ביצוע התשלום, לכן כאשר מדווחת גבייה במטבע חוץ בפרק זה, שער החליפין יהיה שונה בין חישוב לחישוב בהתאם לתאריך ביצוע התשלום.

להלן מספר מקרים בהם קיבלו המשפחות מקבלות השירות תשלומים משמעותיים בשנת 2021:

- תשלום חד-פעמי בסך 500,000 קורונה צ'כי (כ- 72,000 ₪) בתיק סיוע משפטי[57] בו ניתן ייצוג על פי אמנת ניו יורק לאכיפת פסק חוץ לאזרחית **צ'כית** שסובלת ממחלה נדירה שמצריכה טיפול רפואי תכוף. כמו במרבית התיקים המוגשים לאכיפת פסק חוץ, ניתן פסק דין כבר בשלב של קדם המשפט ופסק החוץ הוכרז אכיף על ידי בית המשפט לענייני משפחה.

- תשלום חד-פעמי בסך של 136,000 $ (כ- 423,000 ₪) עבור משפחה בתל-אביב מחייב על פי פסק דין ישראלי שמתגורר **בניו יורק, ארה"ב**,[58] מעבר לתכלית של גביית מזונות על פי פסק דין, תיק זה נפתח לבקשת אם המשפחה שרצתה לקבל גט מבעלה. אכן, לאחר פתיחת ההליך בניו יורק, הבעל נאות לתת לאשתו גט לאחר מעל ל- 10 שנות סירוב לכך.

- בתיק אחר נשלח תשלום בסך של 29,888 $ (כ- 101,000 ₪) עבור משפחה שמתגוררת **בפלורידה, ארה"ב** מחייב שמתגורר בת ים.[59] במקרה זה מדובר בשלישיית ילדים שנולדו לאחר טיפולי פוריות של בני זוג לא נישואים. לאחר שהאם הרתה בעקבות הטיפולים, האב גילה אלימות פיזית קשה כלפיה והורחק מהבית בצו של בית המשפט בפלורידה. לאחר הרחקתו הוא חזר לגור בישראל וקיים את פסק הדין האמריקאי למזונות רק לאחר הליכים שננקטו נגדו בלשכת ההוצאה לפועל בישראל.

- תשלום כל חוב העבר בתיק בסך 182,000 ₪ הועבר למשפחה **בגרמניה** מחייב שמתגורר בראשון לציון.[60] יצוין כי בשנת 2021 נערכו פגישות וירטואליות בין הצוות הפנימי של הסיוע המשפטי לבין הצוות הפנימי של משרד המשפטים הגרמני, במטרה להדק את שיתוף פעולה בין שתי הרשויות המרכזיות. ניתן לראות את ההצלחה בתיק כפרי שיתוף פעולה זה.

- תשלום בהסדר של 128,000 ₪ הועבר למשפחה **בפולין** מחייב על פי פסק דין פולני שמתגורר בישראל.[61] מדובר בעובדת זרה שהגיעה לישראל לתת טיפול סעודי למטופל בחיפה. היא וחברו של המטופל ניהולו קשר שממנו נולד הקטין בפולין לאחר סיום העסקתה. האב בישראל לא התכחש לאבהותו וישלם את המזונות מרצון לפי פסק דין פולני עוד בטרם נקיטת הליכי הוצאה לפועל נגדו.תשלום בסך 150,000 ₪ בהסדר שולם למשפחה בירושלים מחייב שמתגורר **בפלורידה, ארה"ב**[62]. במדובר בהסדר הגדול ביותר שהתקבל ממדינה זו, הודות לשיתוף הפעולה בין הסיוע המשפטי בכובעו כרשות המרכזית לבין הרשות המרכזית במדינת פלורידה. ששת ילדי בני הזוג בגרו והסכום נגבה לכיסוי חוב עבר שנפסק בפסק דין ישראלי למזונות שניתן בשנת 2004.

- תשלום כל חוב העבר בתיק בסך 62,000 ₪ עבור משפחה בנגב מחייב שמתגורר **באנגליה**.[63] התשלום שולם בשיא של 4 חודשים בלבד מתחילת הטיפול, זאת הודות לזריזות ולמומחיות הצוות המטפל במחוז באר שבע של הסיוע המשפטי שפעל באינטנסיביות לקידום התהליכים התיק. נכון להיום האב ממשיך לעמוד בתשלום החודשי של כ-4,000 ₪ במזונות שנפסקו לפי פסק הדין הישראלי, בהיותו ממשיך להתגורר באנגליה.

57 תיק סיוע 38604/18 ייצוג על ידי **עו"ד מרסלה וולף** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.
58 תיק סיוע 51964/18. ייצוג על-ידי **עו"ד צחי ברריילובסקי**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
59 תיק סיוע 7938/15. ייצוג על-ידי **עו"ד איתן דבורה**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
60 תיק סיוע 22192/16. ייצוג על-ידי **עו"ד צחי ברריילובסקי**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
61 תיק סיוע 43828/16. ייצוג על-ידי **עו"ד רויטל (טלי) מגל**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
62 תיק סיוע 12889/16. ייצוג על-ידי **עו"ד תאנה אקרמן**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
63 תיק סיוע 49985/20 .ייצוג על-ידי **עו"ד פז יצחקי וינברגר**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

9 תחומים ייחודיים בסיוע המשפטי

כאמור לעיל הסיוע המשפטי ניתן ככלל לאוכלוסייה המצויה במצב של מוחלשות כלכלית. עם זאת המחוקק העניק את הזכות לקבל סיוע משפטי גם לקבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים ייחודיים, וזאת ללא צורך בעריכת בחינה כלכלית. הסיוע המשפטי ניתן מתוך הכרה במוחלשות האינהרנטית של אותן קבוצות, במצבים מסוימים, שאינה קשורה בהכרח למצבן הכלכלי. כך למשל, העניק המחוקק את הזכות לקבל סיוע משפטי ללא בחינת זכאות כלכלית ולעיתים אף ללא בחינת סיכוי משפטי - לניצולי שואה; מאושפזים בכפייה; קרבנות סחר למטרות זנות או עבדות; משפחות של נפגעי עבירות המתה ועוד.

לאור הידע והניסיון שרכש במהלך עשרות שנות עבודתו, מצא הסיוע המשפטי לנכון לערוך התאמות בשירותיו מבחינה מקצועית וארגונית לקבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים ייחודים. הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהנגשת הטיפול הניתן על ידו לכל קבוצה בהתאם לצרכים הייחודיים שלה, ואף ממשיך לבחון מעת לעת את הצורך ביצירת התאמות חדשות לקבוצות נוספות באוכלוסייה. כך, גם בנושאים בהם קיים מבחן כלכלי למתן הסיוע המשפטי, ישנן קבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים ייחודיים, שלמענן הותאמו התאמות הדרושות למתן ייצוג מיטבי ואיכותי כגון אנשים בעלי מוגבלויות, חיילים, קטינים, צעירים בסיכון ועוד.

9.1 סיוע משפטי לניצולי שואה וללוחמים בנאצים

תחום זכויות ניצולי השואה הוא תחום ייחודי ומורכב הדורש שילוב של ידע משפטי והיסטורי. מדינת ישראל פועלת בשנים האחרונות לסיוע לניצולים ללא לאות על מנת שאלו האחרונים יוכלו לחיות את שארית חייהם בכבוד ולקבל את ההכרה שהם ראויים לה. למרבה הצער, הזמן שנותר לסייע לאוכלוסיית ניצולי השואה החיים בקרבנו במדינת ישראל, הולך ואוזל ומכאן האתגר להעניק לכל אחד ואחת ייצוג משפטי ולמצות את זכויותיהם בחייהם.

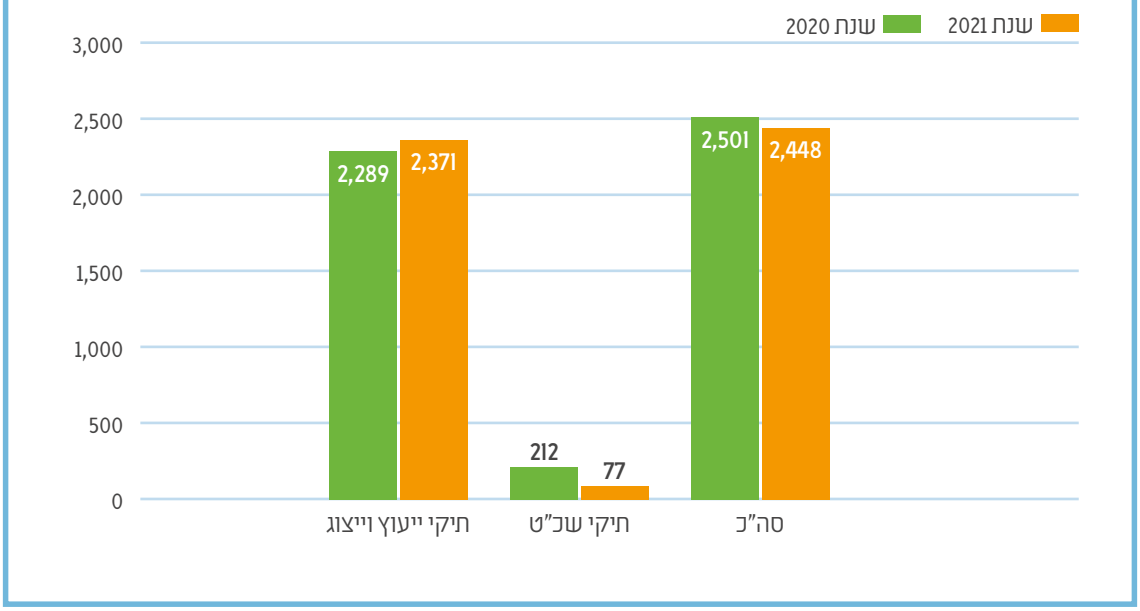
בחודש אוקטובר 2013 נכנס לתוקפו תיקון מספר 11 לחוק הסיוע המשפטי, שמכוחו מוענק ייעוץ לניצולי שואה במיצוי זכויותיהם המשפטיות ברשות לזכויות ניצולי השואה וברשויות השונות, וכולל **ייצוג מטעם הסיוע המשפטי בערכאות המשפטיות** - זאת ללא מבחן זכאות כלכלית אלא לפי בדיקת הסיכוי המשפטי של ההליך בלבד. בשנת 2014 התקבלו תיקונים 13, 15 ו-16 לחוק הסיוע המשפטי, לפיהם מוענק ייעוץ וייצוג לניצולים גם בהליכים בעניין שכר הטרחה שנדרש מהם על ידי עורכי דין ומתווכים שטיפלו בהכרה שלהם כניצולי שואה.

הסיוע המשפטי לניצולי שואה ניתן על ידי צוות ייעודי, המורכב מממונה ארצית לתחום, ממונים מחוזים, עובדי מנהלה, עורכי דין מהצוות הפנימי וממערך הייצוג החיצוני במחוזות הסיוע המשפטי. כולם עברו הכשרות מקצועיות מקיפות ועוברים השתלמויות תקופתיות. על מנת להנגיש את השירות המשפטי ולהתאימו לצרכים המיוחדים של אוכלוסיית ניצולי השואה ניתנת קדימות בטיפול תיקים וכן ניתן לפי הצורך שירות טלפוני ובבית הלקוח. בנוסף, בתיקים רבים ניתן סיוע בהמצאת ותרגום מסמכים רלוונטיים להכרה, זאת בהתאם לצרכי הניצול ומדינת מוצאו.

בשנת 2021 התקבלו החלטות המטיבות עם ניצולי השואה. גרמניה הכירה בעיר **בוקרשט ברומניה כגטו פתוח** ובכך צורפה לרשימת הגטאות המזכים בתגמולים לניצולי שואה ושאריהם. בנוסף, הכירו בניצולי שואה ששרדו את המצור על לנינגרד, בניצולים שהסתתרו בצרפת וכן בניצולים שחיו תחת כיבוש ברומניה, אשר עד היום לא זכו לקצבה חודשית. ניצולי שואה מאותם המקומות שהוכרו, ייחשבו כניצולי שואה מהמעגל הראשון, ויהיו זכאים לכל הזכויות וההטבות המשתמעות מכך. ביחס ל**רנטה ממשלת גרמניה (BEG),** היו בשנת 2021 מספר עדכונים משמעותיים. ראשית, נקבע כי לכל ניצולי השואה הזכאים לקצבה זו תינתן תוספת אוטומטית של 100 אירו לקצבה החודשית. אלמנים/ות של ניצולי שואה שקיבלו בחייהם את רנטת BEG ונפטרו לאחר 01/01/2020 יהיו זכאים במשך תשעה חודשים לקצבת הסתגלות מגרמניה. בנוסף, ניצולי שואה המקבלים רנטת בריאות מגרמניה (BEG וסובלים מירידה קוגניטיבית חמורה, דמנציה, או אלצהיימר, יהיו זכאים למענק שנתי המשולם ע"י גרמניה באמצעות הרשות לזכויות ניצולי השואה.)

מספר התיקים שנפתחו בחלוקה לתיקי ייעוץ וייצוג וכן תיקי שכר טרחה שנפתחו בשנת 2020 לעומת 2021

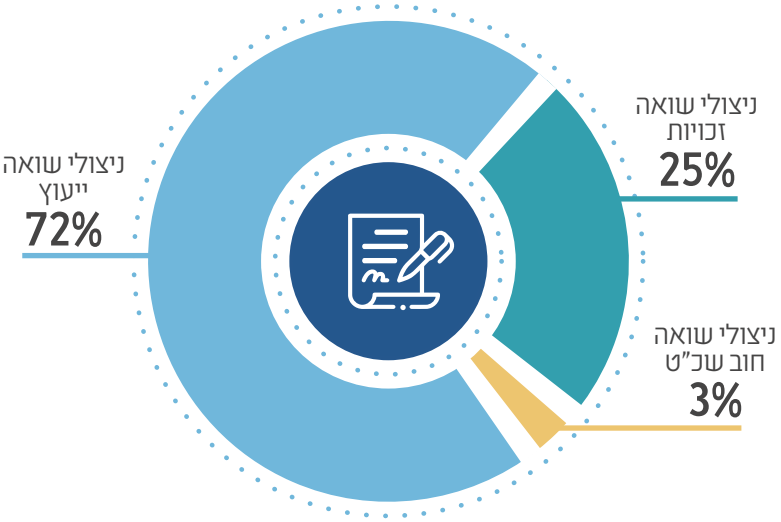
ניתן לראות בשנה האחרונה מגמת ירידה משמעותית בתיקי שכר טרחה בהם נתבעים עורכי דין שגבו בניגוד לדין כספים מניצולי שואה או שניתנת הגנה לניצול השואה בהליכי גבייה של עורך הדין.

מספר תיקים שנפתחו בתחום ניצולי שואה במהלך שנים 2017 - 2021 - בחלוקה לנושאים

שנה	סה"כ	ניצולי שואה		
		זכויות	חוב שכ"ט	ייעוץ
2017	**2,753**	859	419	1,475
2018	**2,729**	911	296	1,522
2019	**2,934**	840	192	1,902
2020	**2,532**	659	212	1,661
2021	**2,522**	635	77	1,810

התפלגות פתיחת תיקי ניצולי שואה במהלך שנת 2021 בחלוקה לנושאים

פסיקה נבחרת בתחום ייצוג ניצולי שואה לשנת 2021

המשך ההכרה בלוחמים כנכי מלחמה

נכה מלחמה בנאצים (לוחם) הוא אדם אשר לקה בפגיעה, חבלה או במחלה (כולל פגיעה נפשית) תוך כדי ועקב שירותו הצבאי באחד מצבאות בנות הברית, או ביחידת פרטיזנים במלחמת העולם השנייה נגד גרמניה הנאצית ועוזריה, בתקופה שבין 1.9.1939 – 2.9.1945. לפי חוק נכי המלחמה בנאצים התשי"ד- 1954 (להלן: "חוק נכי המלחמה בנאצים"), לוחם הזכאי לקבל קצבה, עשוי להיות זכאי לקצבה כפולה: גם כניצול שואה וגם כלוחם.

בהמשך לשיתוף פעולה שהחל בשנת 2020 בין ארגון חברי ברית הוותיקים ממלחמת העולם השנייה והסיוע המשפטי, ממשיכים לפנות לוחמות ולוחמים רבים שנלחמו בצבא האדום (ברית המועצות) נגד הצבא הנאצי ושותפיהם בתקופת המלחמה, בבקשה לסייע להם לממש את זכויותיהם כלוחמים. הסוגיות בתיקי הלוחמים הינן שונות ומגוונות, ומעלות שאלות משפטיות רבות. בין הסוגיות המשמעותיות ביותר שעסקנו בהן בשנת 2021 – **הכרה בלוחמים בכל חזיתות הלוחמה** -כולל הכרה בלוחמים שלחמו ביפן, **סוגיית הלוחמות** והכרה באופי לחימתן (בין אם נלחמו בפרטיזנים ובין אם שרתו בצבאות, כולל נשים שלא בהכרח "אחזו בנשק"), ותשלומים רטרואקטיביים תקדימיים לניצולים הזכאים לכך. **דוגמאות לסוגיות אלו ניתן לראות בתיקים שלהלן:**

- **לוחמים ביפן -** בתיק של הסיוע המשפטי,[64] ניתן ייצוג לניצול שואה יליד 1929, ששירת בצבא האדום החל משנת 1944 בהיותו בן 15. הרשות לזכויות ניצולי השואה דחתה את תביעתו להכרה כלוחם בעילה שלחם ביפן ולא נגד הנאצים וכן לאור גילו הצעיר עת שהתגייס לצבא. על החלטת הדחייה הוגש ערר לוועדת העררים לבית המשפט השלום בבאר שבע. עמדת הסיוע המשפטי הייתה כי "מי שנלחם בנאצים ובעוזריהם" מתייחס גם למי שנלחם ביפן שהייתה בעלת בריתה של גרמניה. לאחר הגשת הערר הסתיים התיק בהסכמה להכרה באיש כנכה מלחמה, הזכאי לקצבה ולהטבות נלוות.

64 ו"ע 24429-08-21 **מיכאל סטיסקין** נ' **הרשות לזכויות ניצולי השואה** (לא פורסם, 21.10.2021). ייצוג על-ידי **עו"ד יאן קרומין** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום. התיק הסתיים בהסכמת הצדדים.

- **נשים לוחמות -** בתיק של הסיוע המשפטי,[65] ניתן ייצוג לניצולה ילידת 1930, ששירתה בנערותה בתור חובשת צבאית בצבא האדום בבית חולים במונגוליה באזור הלחימה נגד יפן. הניצולה פנתה לסיוע המשפטי בכדי לקבל הכרה כלוחמת, ותביעתה לקבלת הכרה אושרה.

- **הכרה רטרואקטיבית -** לסיוע המשפטי פנו בשנת 2021 ניצולים רבים ולוחמים שלא ידעו על זכויותיהם השונות, כגון הכרה בנרדפות, הכרה במחלה והטבות נלוות. מבדיקת המסמכים בתיקיהם עלה שהם זכאים לתשלומים רטרואקטיביים משמעותיים. בזכות הייצוג זכו לקבל עשרות אלפי שקלים ואף יותר. כך לדוגמה בתיק של הסיוע המשפטי,[66] ניתן ייצוג לניצול שואה ולוחם יליד 1923 ששירת בצבא האדום. הוא פנה לסיוע המשפטי לאחר שנדחתה בקשתו לקבלת קצבה רטרואקטיבית. בשנת 2017 הגיש הניצול לראשונה באופן עצמאי בקשה לקבלת מענק שנתי המפרטת את נסיבותיו והוא הוכר כזכאי רק למענק שנתי לפי ס' 4 לחוק ההטבות. בפועל, היה זכאי גם **לתגמול חודשי** לפי חוק נכי המלחמה, זכות שהניצול התוודע אליה רק בשנת 2020. בשנת 2021 **הוכר כלוחם הזכאי לקצבה חודשית**. לאחר הכרתו פנה אל הרשות לזכויות ניצולי השואה בבקשה לתשלום רטרואקטיבי מיום הגשת הבקשה למענק השנתי, אך בקשתו נדחתה. בעקבות הדחייה הגישה עורכת הדין מטעם הסיוע המשפטי ערר לוועדת עררים בבית משפט שלום לתשלום רטרואקטיבי של הקצבה החודשית מיום הגשת הבקשה למענק השנתי. לאחר דיון הרשות לניצולי שואה הסכימה לשלם לניצול את קצבתו רטרואקטיבית, החל מנובמבר 2017. החלטה זו פתחה פתח להכרה רטרואקטיבית ללוחמים נוספים.

הכרה במחלות

בתיק סיוע משפטי[67], ניתן ייצוג לניצולה ילידת 1937, שברחה מלוב בעקבות השתלטותם של הנאצים. בזמן הבריחה נפלה ודרכו עליה, וכתוצאה מכך נפצעה בעין שמאל (עד לכדי עיוורון) ובאף (עד לכדי השתלה של אף חדש בארץ). הניצולה פנתה לסיוע המשפטי במטרה למצות את זכויותיה. בקשתה להכרה מלאה בפגיעה באף ולהחמרה בפגיעה בעין התקבלה. בשנים האחרונות קיימת הקלה בדרישה לקשר סיבתי ישיר בין הפגיעה לנרדפות, ואף ניתן לקבל הכרה על פציעה שנגרמה באופן עקיף לנרדפות.

65 תיק סיוע 22154/21 ייצוג על ידי **עו"ד ליאת ביטון ויצמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

66 ו"ע 47855-01-21 **אידלמן ליזר** נ' **הרשות לזכויות ניצולי השואה** (לא פורסם, 07.03.2021). ייצוג על-ידי **עוה"ד ליאת ביטון ויצמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים בהסכמת הצדדים.

67 תיק סיוע 22191/21 ייצוג על ידי **עו"ד יוסף בן משה** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

מועד עלייה לעניין חוק נכי רדיפות הנאצים

בתיק סיוע משפטי[68], ניתן ייצוג לניצולה ילידת 1940, שעברה נרדפות בצרפת בתקופת המלחמה. בשנת 1951, בהיותה בת 11, עלתה לארץ ואף למדה בבית ספר בעפולה. עם זאת, באותה התקופה לא בוצע רישום אודות עלייתה - ככל הנראה בשל גילה הצעיר. לאחר שהתגוררה שלוש שנים בארץ, החליטה לחזור לצרפת למספר שנים עד עלייתה הסופית לארץ בשנת 1956. בפעם הזו קיבלה אזרחות. הניצולה הגישה בקשה לקבל קצבה חודשית לפי חוק נכי רדיפות הנאצים, אך זו נדחתה מהסיבה שרישום עלייתה מתועד בשנת 1956, בעוד שהחוק מתייחס לניצולים שעלו לפני אוקטובר 1953. לאור הדחייה הוגש על ידי עורכת הדין שמונתה מטעם הסיוע המשפטי ערר לבית משפט השלום בבאר שבע שם דנו בשאלת מועד עלייתה של הניצולה לארץ. הרשות לזכויות ניצולי השואה עמדה על הדחייה, אך לאחר הצגת הראיות התומכות ועדותה המהימנה בבית המשפט הסכימו להכיר בה רטרואקטיבית מיום שהמציאה את ההוכחות.

הכנסה מקרן ועידת התביעות לא תחשב כהכנסה לעניין קבלת תגמול

בתיק סיוע משפטי[69], ניתן ייצוג לניצולה ילידת 1924, שעברה נרדפות קשה מאוד בתקופת המלחמה ורוב בני משפחתה נספו בשואה. בשנת 1964 היא ובעלה, שאף הוא ניצול שואה, עלו לישראל יחדיו. רק בהיותה בגיל זקנה בשנת 2002 , החלה לקבל קצבה מקרן סעיף 2 של ועידת התביעות. מדובר בקצבה מינימלית, המשולמת פעם בשלושה חודשים ללא קשר למצב הבריאותי והכלכלי של מקבל הקצבה. במקביל קיבלה השלמת קצבה מהרשות לזכויות לניצולי שואה. עורכת הדין שמונתה מטעם הסיוע המשפטי הגישה בקשה לקבלת תגמול מוגדל, אך הבקשה נדחתה בגלל הכנסותיה של הניצולה. בעקבות החלטת הדחייה הוגש ערר שנדחה. על פסק הדין הוגש ערעור לבית המשפט המחוזי בתל אביב. **הערעור התקבל ונקבע - במבחן ההכנסות לקבלת תגמול לפי הכנסה ותגמול מוגדל לא תובא בחישוב ההכנסות הקצבה מקרן סעיף 2**. קביעת בית המשפט הרחיבה את זכויותיהם של אלפי ניצולים המקבלים קצבה מוועידת התביעות כולל הניצולים שהוכרו לאחרונה ומקבלים קצבה לאזורים ספציפיים.

ניצולי שואה מסינגפור

בתיק נוסף בסיוע המשפטי[70], ניתן ייצוג לניצולה ילידת 1937. הניצולה נולדה בסינגפור, אשר בתקופת מלחמת העולם השנייה נכבשה על ידי יפן. במהלך המלחמה עבדה במחנה בעבודות ניקיון. הניצולה פנתה לסיוע המשפטי במטרה לקבל הכרה מוועידת התביעות ומהרשות לזכויות ניצולי השואה ולמצות את זכויותיה. עוה"ד שמונתה מטעם הסיוע המשפטי הגישה תביעה לוועידת התביעות וזאת הכירה בה כזכאית לקבלת קרן הסיוע ותוספת למענק קרן הסיוע ובהמשך אושרה לה קצבה חודשית מהרשות לזכויות ניצולי השואה. בעקבות תיק זה פנו לסיוע המשפטי ניצולי שואה נוספים מסינגפור שלא ידעו על זכאותם לקבל קצבאות והטבות נלוות.

68 ו"ע 16761-11-17 **וויס מוניק אסתר** נ' **הרשות לזכויות ניצולי השואה** (לא פורסם, 04.12.2021). ייצוג על-ידי **עוה"ד ליאת ביטון ויצמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים בהסכמת הצדדים.

69 ו"ע 59456-02-21 **קטרינה הלפרין** נ' **הרשות לזכויות ניצולי השואה** (פורסם בנבו, 24.05.2021). ייצוג על-ידי **עוה"ד עידית פוגלר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב, **ועוה"ד שרי ורדי** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז תל אביב.

70 תיק סיוע 62522/19 ייצוג על ידי **עוה"ד עדי שבות** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

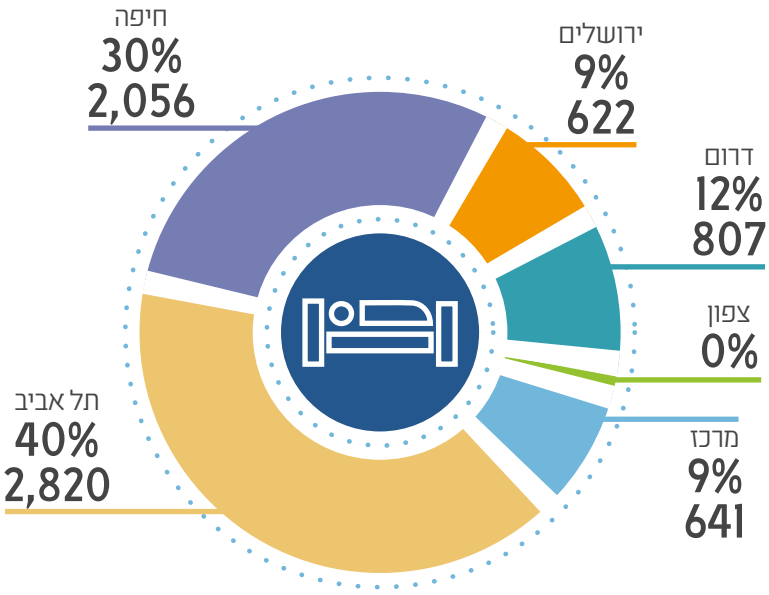
9.2 מאושפזים בכפייה

הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מעניק סיוע משפטי לכל אדם אשר ניתנת בעניינו הוראה אזרחית לאשפוזו או טיפולו בכפייה בהתאם לסעיפים 9 ו- 11 לחוק לטיפול בחולי נפש, התשנ"א – 1991 (להלן: "החוק לטיפול בחולי נפש"). הייצוג ניתן בהליכי ערר על הוראת האשפוז של הפסיכיאטר המחוזי או במסגרת בקשת בית החולים להארכת אשפוז אשר מוגשת לוועדה הפסיכיאטריות המחוזית, וזאת ללא בדיקת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי. הסיוע המשפטי ניתן גם בהליכי ערעור על החלטת הוועדות הפסיכיאטריות בכפוף לבדיקת סיכוי משפטי.

מתן סיוע המשפטי ללא בדיקת זכאות כלכלית, מוביל לייצוג אנשים מכלל האוכלוסייה בישראל ומכל מגזר ומעמד. רבים מהמיוצגים מצויים במצב כלכלי קשה ומשתכרים בעיקר מקצבת נכות. אולם בלא מעט מקרים נחשף הסיוע המשפטי לאוכלוסיות מבוססות יותר, בעלי מקצועות חופשיים ממעמד הביניים, הנתקלים, לפעמים לראשונה, במערכת בריאות הנפש.

הסיוע המשפטי בתחום אשפוז כפוי ניתן בעיקרו באמצעות 42 עורכי דין חיצוניים אשר נבחרו במסגרת הליך מכרזי ייעודי לתחום זה. עורכי הדין מייצגים מאושפזים בכ-15 בתי חולים ומחלקות פסיכיאטריות ברחבי הארץ. בכל וועדה פסיכיאטרית יש עורך דין תורן מטעם הסיוע המשפטי שמעניק ייצוג לאלו שהיו מעוניינים בייצוג מראש, וזמין גם לפניות של אנשים שמובאים בפני הוועדה אך לא היו מודעים לזכותם לייצוג או לא הספיקו לפנות לקבל סיוע משפטי, ומעוניינים בייצוג משפטי בפני הוועדה. עורכי הדין מקבלים הנחיה, הכשרה וליווי מקצועי ומפוקחים על ידי צוות פנימי של עורכי דין שממונים על תחום אשפוז כפוי בחמישה מתוך ששת מחוזות הסיוע המשפטי (במחוז צפון אין מסגרת לאשפוז בכפיה) וכן על ידי ממונה ארצי על תחום אשפוז כפוי בהנהלת הסיוע המשפטי. בהליכים משמעותיים ועקרוניים בתחום האשפוז בכפיה הייצוג הינו על ידי הצוות הפנימי של הסיוע המשפטי.

התפלגות וכמות התיקים שנפתחו בתחום אשפוז כפוי במהלך שנת 2021 בחלוקה למחוזות

במהלך שנת 2021 נפתחו כ-6946 תיקים בתחום האשפוז הכפוי (ערעור וועדות)[71] עליה של 392 תיקים לעומת שנת 2020. כמו כן, עורכי הדין ייצגו בכ-13,850 הליכים משפטיים בוועדות פסיכיאטריות מחוזיות ברחבי הארץ כלומר עלייה של 1,219 הליכים משפטיים נוספים לעומת שנת 2020 (עלייה של 9.6%). בשנה זו נפתחו כ- 259 תיקי ערעור בפני בתי המשפט המחוזיים וחלה ירידה של-21 ערעורים לעומת שנת 2020.

הנתונים – ירידה במספר התיקים לצד העלייה במספר הועדות - מעידים על כך שמשך האשפוז הכולל לכל אדם בממוצע גדל באופן משמעותי שכן המטופל "הספיק" לעבור מספר ועדות גדול יותר כלומר על פני פרק זמן ארוך יותר.

המשך אתגרי תקופת הקורונה

בדו"ח הסיוע המשפטי לשנת 2020 צוין כי תקופת הקורונה מאתגרת במיוחד בתחום של בריאות הנפש כאשר אלפי אנשים המתמודדים עם הפרעות נפשיות חוו את המציאות הקיימת בצורה קשה אף יותר מכלל האוכלוסייה. ראינו המשך מגמת עלייה הן במספר התיקים ובמספר ההליכים המשפטיים במהלך שנת 2021 כאשר בשנה האחרונה התנהלו יותר מ- 14,000 הליכים משפטיים ומדובר בעלייה משמעותית לעומת שנת 2020.

בשנת 2021 הייצוג המשיך באופן מלא בכל הועדות הפסיכיאטריות והליכי הערעור, זאת על אף מגבלות תקופתיות. הסיוע המשפטי עמד על חובתו של עורך הדין המייצג להופיע פיזית בדיון פרונטאלי בנוכחות החולה וחברי הועדה הפסיכיאטרית המחוזית כנקודות מוצא. בנסיבות ספציפיות שנוצרו והצדיקו זאת רפואית, ובהסכמת המאושפז, היו מקרים בהם הועדה התקיימה כאשר עורך הדין והועדה מצויים בחדר אחד, והמאושפז השתתף באמצעות אמצעים טכנולוגיים חזותיים הכוללים וידאו. בשנת 2021 כמו גם בשנת 2020, נתקל הסיוע המשפטי שוב במקרים בהם בית החולים היו חסרי יכולת לספק למאושפזים אמצעים דיגיטליים לצורך ניהול ההליכים. עם זאת, ניכר כי האגף לבריאות הנפש במשרד הבריאות עשה מאמץ ניכר לצמצם מקרים אלו עד למינימום האפשרי.

פסיקה נבחרת בתחום אשפוז כפוי לשנת 2021

מסוכנות

חשיבות בדיקת התשתית העובדתית לאשפוז הכפוי ממשיכה להיות נושא מרכזי במקרים רבים. בכל אשפוז נדרשת תשתית מינימלית של בדיקת העובדות המצדיקות שלילת חירות. בע"ו 21191-08-21[72] בית המשפט התייחס להיעדר תשתית עובדתית במקרה של אדם חרדי עם נטייה מינית כלפי גברים שאושפז בבית החולים הפסיכיאטרי. מדובר בגבר צעיר שטופל בעבר על ידי פסיכיאטר ומטפלים נוספים, בהמלצת משפחתו, לרבות טיפול תרופתי שלדבריו לא עזר. המערער הגיע למיון בבית חולים ומסר כי אביו מחייב אותו להתאשפז. עוד הוא ציין כי יש לו משיכה מינית לגברים. למערער הוצאה הוראת אשפוז בכפייה שמכוחה אושפז המערער במחלקה פסיכיאטרית בבית החולים. נטען שהוא היה תוקפני ומאיים עם התפרצויות זעם כלפי משפחתו - טענה שהמשפחה חזרה בה לגביה. במסגרת הדיון בוועדה הכחיש המערער כל איום על משפחתו. בית המשפט המחוזי בתל-אביב קיבל את הערעור וקבע כדלהלן:

71 כל הליך משפטי בעניינו של מאושפז בכפיה מוגדר בסיוע המשפטי כ"תיק" ועל כן בעניינו של לקוח אחד יכולים להיות מספר תיקים במהלך שנה אחת – במקרה של אשפוזים חוזרים, עררים או ערעורים.

72 ע"ו 21191-08-21 (ת"א) **פלוני** נ' **הוועדה הפסיכיאטרית המחוזית** (הותר לפרסום - מיום 8.8.21) יצוג הפונה על-ידי **עו"ד זהבה סנדרס** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני **ועו"ד אמיר קאדיס** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז תל אביב.

"מעטים הם המקרים שבפני בית המשפט מופיע מערער על החלטת ועדה שהיעדר מסוכנותו ואף תמימותו, ניכרים. למרבית הצער, בעניינו של המערער זהו מצב הדברים. נטייה מינית הומוסקסואלית, ומחשבות בעלות אופי מיני, אינן מהוות לכשעצמן סכנה לעצמו או לזולתו, ומובן שאינן מהוות הצדקה לאשפוזו בכפייה של אדם."

בית המשפט הוסיף וקבע, כי ניכר שהוועדה ביססה החלטתה על תשתית עובדתית רעועה בניגוד מוחלט לכלל הפסיקתי אשר נקבע ברע"א 8000/07 היועץ המשפטי לממשלה נ' פלוני.

עוד קבע **"הרושם המתקבל הוא כי הורי המערער- באמצעות מדריך הישיבה, ובמידה מסוימת באמצעות המערער עצמו, בחור צעיר תם שהסתמך על הוריו- הם שדחפו לאשפוז המערער. מהתיאור העובדתי שבפני בית המשפט, ומהיעדרות ההורים הן מהישיבה היום והן מהדיון בפני הוועדה, מתקבל הרושם שלנטייתו המינית של המערער, ולהתנגשותה עם עולם הערכים של הוריו, היה חלק משמעותי עד מכריע באשפוזו"**.

התנהלות הוועדה הפסיכיאטרית והשלכות על בדיקת מסוכנות

התנהלות נכונה של הוועדות הפסיכיאטריות המנהליות הן בסיס להוגנות ההליך, וקבלת החלטות מקצועיות. כך למשל נדרשת הוועדה הפסיכיאטרית המחוזית לשמוע את כל הגורמים שאם לא כן הרי שלא תתקבל התמונה העובדתית המלאה אודות מסוכנותו של אדם.

כך למשל, בע"ו 48930-06-21[73] התקיים דיון בוועדה הפסיכיאטרית. לאחר בדיקה של הפסיכיאטרים ושיחת טלפונית שנערכה עם אשתו של המערער הוחלט כי לא נשקפת ממנו סכנה המספיקה לאשפוז כפוי בהתאם לחוק ולכן הורו על שחרורו של המטופל. אולם באותו היום, לאחר ששמעה אשתו של המערער כי בכוונת הועדה לשחרר אותו ביקשה להוסיף על עדותה (בנוגע לאלימות המערער לפני כ 15 שנה ללא ראיה למסוכנות עכשווית). לכן הוועדה הורתה על הגעתה הפיזית של האישה לוועדה לשמוע את עדותה וזאת מבלי שהיא קוראת מחדש למערער לשמוע את עדותה בחדר הוועדה, והורתה על אשפוז המערער.

בית המשפט קיבל את הערעור, הורה על ביטול הוראת האשפוז שהיוותה בסיס להחלטת הוועדה, שיחרר את המערער ושינה את הוראת האשפוז הכפוי להוראה בדבר טיפול מרפאתי שתבוא במקומה. בית המשפט קבע כי נעשו במקרה דנן פגמים חמורים הן בעניין התנהלות הוועדה - שכן ערכה דיון בעניינו של המערער בלא נוכחותו וללא התקיימות תנאים לניהול דיון בהעדר המטופל. כמו כן, הועדה שינתה את החלטתה בנוגע למסוכנות ללא תשתית ראייתית מספיקה ושלא על בסיס בדיקה חוזרת, אלא על בסיס דיווח בדבר אירוע מלפני 15 שנים.

סוגיה נוספת ביחס להתנהלות הועדות נוגעת לשאלת קיום דיון לאחר שהקלדנית של הוועדה הפסיכיאטרית הולכת הביתה. האם הועדה תפסיק דיוניה ובכך תפגע בזכויות המטופלים? בית המשפט משיב בשלילה במסגרת מספר ערעורים[74] שהגשנו במאוחד אודות התנהלות הוועדה הפסיכיאטרית אשר החליטה לא לדון בעניינה של המערערים לאחר השעה 16:30 בשל היעדר נוכחותה של הקלדנית כשבפועל יוצא שעניינם של 10 מטופלים אחרים וביניהם כאלה המיוצגים על ידי ב"כ המערערים לא נדונו.

73 ע"ו 48930-06-21 (מר) **פלוני** נ' **היועמ"ש** (הותר לפרסום – מיום 24.6.21) ייצוג הפונה ע"י **עו"ד נאוה זרנגר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של מחוז ת"א-מרכז ו**עו"ד איילת הלברשטט** (ממונה מחוז ת"א) ממערך ייצוג המשפטי הפנימי של מחוז תל אביב.

74 ע"ו 49062-02-21 , ע"ו 49359-02-21 וע"ו 49416-02-21(ת"א), **פלוני** נ' **היועמ"ש**, (הותר לפרסום, ביום 31.3.21). ייצוג הפונה ע"י **עו"ד ויוי רכניץ** ממערך ייצוג המשפטי החיצוני של מחוז תל אביב- מרכז.

בית המשפט במסגרת פסק דינו בערעורים מציין ומדגיש, כי יש להקפיד על כל תג ותג בקיום הוראות חוק לטיפול בחולי נפש ובכלל זה קיום דיונים במועדם. חשיבות כפולה ומכופלת יש בדברים הללו בכל הקשור לוועדה הפסיכיאטרית אשר היא הראשונה לקיים ביקורות רפואית ומשפטית אודות הנסיבות והצורך בהוראת אשפוז כפוי. אי קיום דיון בפני הוועדה מונע ביקורת משפטית-רפואית, פוגע באופן מהותי בזכויות החולים ובמשפחותיהם. לבסוף מורה בית המשפט לגופים האחראים על שעות העבודה של הקלדניות לפעול למניעת הישנות תקלה מעין זו בהמשך.

מהי מחלת נפש

סוגיית קיומה של "מחלת הנפש" כאמור בחוק כתנאי לאשפוז בכפייה, המשיכה להעסיק את הסיוע המשפטי במספר מקרים שהגיעו לערעור בבית המשפט. האם "מחלת נפש" כהגדרתה בחוק מחייבת קיומה של הפרעה נפשית מוכרת או האם די רק מצב פסיכוטי גם אם אין הפרעה נפשית מוכרת? ברע"א 8020/21[75] נדון עניינו של אדם בן 28 ללא אשפוזים פסיכיאטרים קודמים עברו. הוא הגיע לבית החולים הפסיכיאטרי לאחר שהגיע למיון עם כאבים עזים בידו עד כדי תחושה ש"קוטעים את ידו". במהלך הבדיקה בבית החולים שלל אביו התנהגות מסוכנת. האדם שוחרר אך חזר כעבור יומיים לבדיקה שאחריה הוצאה לו הוראת אשפוז כפוי בשל שמיעת קולות הפוקדים עליו לפגוע בעצמו וזאת ללא אבחנה רפואית למחלת נפש. בפסק הדין בבית המשפט המחוזי נקבע כי הוא חולה נפש כהגדרתו בחוק ומסוכן. הוגשה בקשת רשות ערעור בה התבקש בית המשפט העליון לדון בין השאר בשאלה האם יש צורך בקיומה של אבחנה פסיכיאטרית מוכרת. בית המשפט העליון מנתח באריכות את דרישות החוק והפסיקה, ובהעדר פסיקה מנחה מתבסס בעיקר על הספרות הרפואית. בית המשפט העליון מציין כי ייתכן שבסופו של דבר המצב הפסיכוטי יחלוף ולא תהיה אבחנה פסיכיאטרית אולם לצורך קיומו של אשפוז כפוי ועל מנת לעמוד על הגדרת ה"מחלה" בחוק, די בקיומו של מצב פסיכוטי.

מה קורה במידה ויש מספר אבחנות רפואיות שחלקן אינן קשורות להפרעה נפשית. לעניין זה נדרש בית המשפט המחוזי בע"ו 13691-08-21[76] בנוגע להחמרה נפשית במצבו של אדם המתמודד עם מספר אבחנות שחלקן אינן קושרות להפרעה נפשית. באותו מקרה אותו אדם איים "שייפגע ביקר" ואמו דווחה כי הוא משתמש ב"סכין" אולם לא איים עליה. בית המשפט קובע כי **"הנתון הבולט בערעור זה הוא מורכבות טענותיו של המערער, הסובל מתחלואה משולשת, תסמונת דאון, פיגור שכלי והחמרה על רקע פסיכיאטרי. בנסיבות אלה, ובמיוחד לאור דברי ההורים, לא ניתן לשלול את האפשרות שלפחות חלק מההחמרה הפסיכוטית במצבו של המערער נובעת ממגבלות אחרות, היותו סובל מתסמונת דאון ופיגור שכלי"**. בפועל בית המשפט שחרר את המערער.

בע"ו 31092-09-21[77] נדון עניינה של אישה בת 73 שזהו אשפוזה השני לאחר 13 שנים מאשפוזה הראשון. האישה ערערה בטענה שלא הייתה מצידה כל מסוכנות עובדתית וכי לא ברור אם מצבה נובע ממחלת נפש או בשל בעיה הנובעת מטיפולים שקיבלה למחלת סרטן. למרות התנגדותה הנחרצת לאשפוז, לא יידעו אותה על הזכות שלה לערור נגד האשפוז ולא הביאו אותה לדיון בפני וועדה הפסיכיאטרית בפרק הזמן הקבוע בדין.

75 רע"א 8020/21, **פלוני** נ' **היועמ"ש** (פורסם באתר בית המשפט העליון), ייצוג הפונה על ידי **נאוה זרנגר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב-מרכז **וועו"ד איילת הלברשטט** (ממונה מחוז ת"א) **וועו"ד דניאל רז**, ממונה ארצי (תחום אשפוז כפוי) ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי.

76 ע"ו 13691-08-21 (ת"א) , **פלוני** נ' **היועמ"ש** (הותר לפרסום, 8.8.21). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד נאווה זרנגר** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז מרכז **וועו"ד דניאל רז**, ממונה ארצי (תחום אשפוז כפוי) ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי.

77 ע"ו 31092-09-21 (מר), **פלוני** נ' **היועמ"ש**, (הותר לפרסום – מיום 26.9.21), ייצוג הפונה ע"י **עו"ד נאוה זרנגר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של מחוז ת"א-מרכז.

בית המשפט המחוזי בפסק דינו קובע לעניין האבחנה הנפשית כי הוא מצר על כך שהוועדה הפסיכיאטרית לא ביצעה או עשתה תחילה של בירור אודות מקור ההחרפה במצבה הנפשי והאם הוא נעוץ בבעיה אורגנית ולא רק נפשית. עוד מציין בית המשפט כי למערערת לא ניתנה זכות ערר על פי הוראות החוק ובכך נפגעה רשות זכויותיה המשפטיות . בעניין הפרת זכויותזכיות להגשת ערר מציין בית המשפט כי למערערת לא ניתנה זכות ערר על הוראת האשפוז המקורית. נדמה כי טענת ב"כ המשיב שהמערערת לא ביקשה במפורש להגיש ערר על הוראת האשפוז.

השופטת מדגישה את ההפרה החמורה של תקנות לטיפול בחולי נפש (ייצוג משפטי בטיפול כפוי) תשס"ו-2006 וכי מדובר בזכות יסוד שהופרה.

חוקיות הקשירות

הסיוע המשפטי ממשיך לשים דגש על הקפדה על שימוש בהגבלות כגון קשירות ובידודים ובייחוד על הקפדה על יישום חוזר מנכ"ל משרד הבריאות בעניין זה. כך למשל הסיוע המשפטי מנהל במספר הליכים משפטיים תביעות נזיקיות בגין שימוש באמצעי הגבלה שלא כדין. גם במהלך האשפוז הכפוי פונה הסיוע המשפטי למניעת הגבלות שלא בהתאם לחוזר המנכ"ל. בהליך אחד פנה הסיוע המשפטי לקבלת צו מניעה וניתן צו, בהסכמת המדינה, המחייב את בית החולים להקפיד על יישמו של חוזר מנכ"ל במקרה של אדם אפילפטי שנקשר ב- 4 גפיו בבית חולים[78].

פעילות המשטרה

בע"ו 6128-05-21[79], דן בית המשפט המחוזי (מחוז דרום) בעניינו של גבר בן 58 שהובא לבית החולים ע"י המשטרה ללא הוראת בדיקה של הפסיכיאטר המחוזי. בית המשפט המחוזי בחן את הנחיות של המשטרה בנוגע להבאתם של אנשים לבית החולים ואיסוף החומר על ידי המשטרה והתייחס לעבודת האיסוף החשובה של הראיות וקיומה של תשתית עובדתית. בית המשפט עמד על הצורך בבירור מקיף ועל חשיבות נהלי העבודה ורענונם בתחום רגיש זה:

"המדובר במצב בו אנו ניצבים בפתחו של אזור רגיש ובנקודת זמן טעונה ולעיתים קריטית - בפתח סיטואציה שעלולה להוביל לשלילת חירות של אדם, ומערבת סוגיות הנוגעות לזכות האדם לאוטונומיה על גופו, כבוד האדם, פרטיותו וחירותו. כל אלו מלמדים על החשיבות שיש בבחינת האופן בו פועלים כל הגורמים הנוגעים לטיפול במצבים מסוג זה, הן הגורמים המשטרתיים, הן גורמי הטיפול בבית החולים, הפסיכיאטר המחוזי והוועדות הפסיכיאטריות. משכך על בית המשפט לתרום את תרומתו כדי לוודא שהפעולות על ידי הגורמים השונים - המשטרתיים וגורמי מערכת בריאות הנפש, מבוצעות באופן הראוי והמיטבי.

נוכח כך, ראיתי קושי עם כך שב"כ היועץ המשפטי לממשלה ציין בתגובתו הראשונה טרם הדיון שכבר נפסק בנסיבות דומות, כי גם אם נפל פגם בהבאת המערער לבדיקה במרכז הרפואי ללא הוראת בדיקה, אין המדובר בפגם היורד לשורשו של עניין, והסתפק למעשה בכך בתגובתו לטענות שנטענו בערעור. בעניין זה הפנה ב"כ היועמי"ש לרע"א 5277/01 פלונית נ' היועץ המשפטי לממשלה (17.7.01), זאת כאשר מעיון בפסק דין זה אשר ניתן לפני שני עשורים יצא בית המשפט העליון חוצץ נגד אופן הבאתה של המערערת שם למיון בבית החולים על ידי השוטרים מבלי שנבדקה על ידי הפסיכיאטר המחוזי... אין לקבל שבחלוף 20 שנה מאז שבית המשפט העליון ביקר את אופן ההתנהלות הרשויות

78 ת,א 8551-01-20 (חיפה), **פלוני** נ' **היועמ"ש**, (הותר לפרסום מיום 11.1.21), ייצוג הפונה ע"י **עו"ד ליאת לייזר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של מחוז חיפה **ועו"ד דניאל רז** ייצוג פנימי של הנהלת הסיוע המשפטי.

79 ע"ו 6128-05-21, **פלוני** נ' **היום"ש** (מיום 10.10.21) ייצוג הפונה ע"י **עו"ד אודליה אטרמן** (ממונה מחוז דרום) ממערך הייצוג המשפטי הפנימי של הסיוע המשפטי, מחוז דרום.

ובקש כי ההערות יילקחו בחשבון על ידי הגורמים המתאימים, ישמש פסק דין זה דווקא כאסמכתא לכך שהדבר אינו בעל משקל רב. זאת הגם שברור וידוע כי לא כל פגם מוביל לבטלות...

סופו של דבר נראה, כי התשובות שנדרשו במהלך הדיון הולידו שיח בין כל הגורמים הרלוונטיים. במסגרתו רוענו הנהלים הקיימים ונעשו פעולות כדי לחדד את החשיבות בהקפדה על ההליך התקין בכל השלבים הרלוונטיים, תוך הקפדה על זכויות המטופל וזכויות האדם, ועל כך יש לברך.

באשר לטיפול המשטרתי באדם הנראה כסובל ממחלת נפש - במקרה זה נראה כי צודקים ב"כ המערער בכך שלא קוים האמור בסעיף 4 בסיכום הדיון של פרקליטות המדינה, שם צוין שבמקרה כגון זה כאן, כל התיעוד ביחס לאופן ונסיבות הגעת החולה לבית החולים יהיה מפורט ויוותר בתיק החולה בבית החולים. ודוק, ההוראות שניתנו בסיכום אותו דיון מתייחסות למקרה בו אדם מובא לחדר מיון בבית חולים, ואילו כאן הובא המערער ישירות למרכז לבריאות הנפש, ומכאן נכונים הדברים במקרה שבפנינו מקל וחומר. לצד זאת הובהר בהודעת המדינה, כי בשיחה עם גורמי המשטרה הוסכם, כי יש להוסיף ולרענן את הנהלים הקיימים בפני גורמי המשטרה המטפלים באירועים מסוג זה. נוכח האמור טוב יעשה משרד הבריאות ונציג היועץ המשפטי לממשלה והייעוץ המשפטי במשרד הבריאות, אם יבחנו בהקדם מה נעשה בעניין זה על ידי גורמי המשטרה מאז השיחה שנערכה עם גורמי המשטרה, ויפעלו לוודא שאכן רוענו הנהלים באופן ממצה ונרחב בפני כל גורמי המשטרה המטפלים באירועים מסוג זה.

באשר לטיפול בבית החולים ....אין בעצם העדר התיעוד כדי ללמד על העדר הסכמה לבדיקה, הרי דרישת התיעוד קיימת דווקא בשל כך שמדובר בעניין מהותי של בדיקה פסיכיאטרית הנערכת ללא הוראת בדיקה, כאשר מי שהפעיל את שיקול הדעת בהבאת אותו אדם לבדיקה במרכז לבריאות הנפש אינו גורם מוסמך לעניין השאלה האם יש צורך בבדיקה פסיכיאטרית, אם לאו. על כן בנסיבות מסוג זה ישנה חשיבות מוגברת לתיעוד ההסכמה לבדיקה.

באשר לאיסוף המידע מגורמי המשטרה - אין חולק כי במקרה זה לא הועבר התיעוד הנדרש לא ללשכת הפסיכיאטר המחוזי ולא למרכז לבריאות הנפש, ומכאן שאיסוף המידע מגורמי המשטרה היה לוקה בחסר. עניין זה, לא רק שאינו עולה בקנה אחד עם הנהלים הקיימים ועם הנוהל המשטרתי העדכני שצירף ב"כ היועמ"ש עצמו, אלא שיש בו כדי לפגוע ביכולת של הגורמים שבפניהם מובאת ההכרעה האם יש מקום להורות על אשפוזו של אדם בכפיה או על הארכת אשפוזו, לבחון את הראיות והתשתית העובדתית שמצדיקות, או שוללות את האשפוז בכפיה.

ברי כי לא בכדי רוענן הנוהל המשטרתי בעניין זה אך לאחרונה ואף התכנסה וועדה בינמשרדית לדון בנושא. יש להצר על כך שלמרות האמור נראה כי בעניינו לא קוימו אותם נהלים והליך הבאתו של המערער למרכז לבריאות הנפש, שמירת המסמכים מגורמי המשטרה בתיק הרפואי, ואף אופן תיעוד אותה הסכמה שצוין עתה כי הייתה לבדיקה היו לוקים בחסר. אחרית דבר אסיים בכך שיש לקוות שאכן ירוענו הנהלים, ותהיה הקפדה מלאה על קיום הוראות הדין ונהלי הרשות - במקרה זה גורמי המשטרה וכל גורמי בריאות הנפש. שהרי ברור מאליו כי אי הקפדה עליהן יש בה בדי להשליך על הזכות לחירות, לכבוד האדם ולאוטונומיה של הפרט. הקפדה זאת מתחייבת טרם שלילת חירותו של אדם, גם אם הדבר נובע ממצבו הנפשי או מסוכנותו באותה עת."

הזכות לקבל טיפול רפואי בבית ולהזדקן בכבוד

בע"ו 34780-09-21[80], בית המשפט המחוזי בתל-אביב דן במקרה של אישה המתגוררת בדיור מוגן במרכז הארץ ושנטען בעניינה שהיא מזניחה את הדירה בצורה קשה ומסרבת לטיפול מרפאתי. האישה טענה מנגד שחובתו של הדיור מוגן לנקות את הדירה ולא נשלחו עובדי ניקיון וממילא זה היה אירוע נקודתי לדרישה להתייצב לטיפול מרפאתי בקהילה אולם הגיבה האישה בבקשה כי יגיע אמבולנס לקחת אותה או שיגיע רופא אליה הביתה. בית המשפט קיבל את הערעור וקבע כי יש אפליה מובנית בין מתמודדי הנפש הזקוקים לטיפול מרפאתי כפוי, בהשוואה לאחרים הזקוקים לטיפול רפואי רגיל. בית המשפט ציין כי מן המפורסמות הוא כי לגבי חולה "רגיל" אשר מפאת מצבו אינו יכול להגיע למרפאה, קיים מנגנון של ביקור בית במסגרתו מגיע רופא לביתו של החולה ומעניק לו עזרה רפואית, אין הדברים כך לגבי מתמודדי נפש וקובע כי יש להעניק משקל מיוחד לגילה של המערערת הזכאית ככל האדם להזדקן בכבוד.

9.3 ייצוג קטינים - "עו"ד משלי"

מזה כשמונה שנים מפעיל הסיוע המשפטי מערך ייצוג קטינים הנקרא "עו"ד משלי", ומעניק סיוע משפטי לילדים ולנוער בהליכים משפטיים אזרחיים. הסיוע המשפטי חרת על דגלו את המחויבות לקידום זכויות ילדים ונוער, בדגש על זכות הנגישות לצדק ושוויון בגישה לערכאות משפטיות עבור הקטינים, ובעיקר עבור ילדים ונוער בסיכון.

מרבית הקטינים מופנים לסיוע המשפטי על ידי בתי המשפט לנוער, בתי המשפט למשפחה ובתי הדין הדתיים, הקובעים בהחלטותיהם, כי יש למנות לקטין אפוטרופוס לדין או עורך דין שייצגו בהליכים משפטיים התלויים ועומדים בעניינו. בנוסף, ילדים ונוער פונים למערך "עו"ד משלי" באופן עצמאי, ומקבלים ייצוג המותאם לגילם, לצרכיהם המשפטיים ולנסיבות חייהם, לאחר בחינת קיום פוטנציאל לניגוד עניינים בין הקטין לבין האפוטרופוס שלו (בדרך כלל ההורים), באופן העלול לפגוע בזכויות הקטין.

החל משנת 2017, מערך ייצוג קטינים מייצג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות, החל מרגע הגשת כתב האישום נגד הפוגע, בהליכים הפליליים נגדו ובהליכים המנהליים הנלווים.

שמו של מערך ייצוג הקטינים - "עו"ד משלי" - משקף תפיסה מקצועית השמה דגש על מערך עורכי דין איכותי, נגיש ומותאם לילדים ונוער, המבקש להעמיד את הקטין במוקד ההליכים המשפטיים בעניינו. **"הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מחזיק מערך לייצוג קטינים הכולל עורכי דין בעלי מומחיות ייחודית לכך, שעוברים הכשרה ייעודית, מקיפה וייחודית, הנותנת להם כלים לתפקיד, וזאת לצד פיקוח הדוק של ממונים בסיוע המשפטי..."**[81]

הייצוג, הליווי והסיוע המשפטי ניתן על ידי כ-170 עורכי דין ממערך הייצוג החיצוני הפזורים ברחבי הארץ ומתמחים בתחום ייצוג ילדים ונוער וכן על ידי הממונים המחוזיים על ייצוג קטינים במחוזות הסיוע המשפטי. כל עורכי הדין המייצגים קטינים מטעם הסיוע המשפטי מקבלים הכשרה מעמיקה ומולטי-דיסציפלינרית (בשיתוף מכון "חרוב") ומלווים באופן הדוק על ידי הממונים המחוזיים על תחום ייצוג קטינים, שהם עורכי דין מהצוות הפנימי בסיוע המשפטי.

בכל אחד משמונת מחוזות הסיוע המשפטי פועל צוות ייצוג קטינים פנימי המורכב מעורכ/ת דין (ממונה מחוזי/ת על ייצוג קטינים), רכז/ת מנהלי/ת – ייצוג קטינים וממונה שכר טרחה קטינים.

80 ע"ו 34780-09-21, **פלונית** נ' **היועמ"ש** (מיום 30.9.21 – הותר לפרסום), ייצוג על ידי **עו"ד אפרת טל** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ת"א-מרכז.

81 ע"ו 34780-09-21, **פלונית** נ' **היועמ"ש** (מיום 30.9.21 – הותר לפרסום), ייצוג על ידי **עו"ד אפרת טל** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב-מרכז.

נתוני ייצוג קטינים לשנת 2021

בשנת 2021 יוצגו 6,293 לקוחות-קטינים חדשים על ידי מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי. מדובר בעליה של 18% בהיקף התיקים שנפתחו בהשוואה לשנת 2020 (במהלכה ניתן ייצוג ל- 5,327 קטינים) ועליה של 150% ביחס לשנת 2017 (במהלכה יוצגו 2,522 קטינים חדשים). נכון לסוף שנת 2021, היו מיוצגים על ידי הסיוע המשפטי 13,696 קטינים בהליכים תלויים ועומדים. מטבע הדברים, הליכים משפטיים בעניינם של קטינים בסיכון נמשכים זמן רב, לעיתים שנים ארוכות.

ישנם **שישה תתי-תחומי התמקצעות** בתחום ייצוג קטינים בסיוע המשפטי: ייצוג קטינים בהליכים לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960 (להלן: "חוק הנוער") בבית המשפט לנוער, ייצוג קטינים בהליכי מעמד אישי בבתי המשפט לענייני משפחה, ייצוג קטינים בהליכי אימוץ, ייצוג קטינים בהליכי אשפוז כפוי, ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליכים פליליים והליכים מנהליים ואזרחיים נלווים (ביניהם בקשה לפי חוק המגבלות על חזרתו של עבריין לסביבת נפגע העבירה, תשס"ה-2004) וייצוג קטינים בהליכים אזרחיים כלליים.

בשנת 2021 תחום המעמד האישי המשיך להיות תת-התחום המוביל מבחינת היקפי התיקים החדשים שנפתחו בתחום ייצוג קטינים (3,184 תקים חדשים), מגמה שהחלה בשנת 2020. תחום הנוער הינו התחום השני בהיקפו (2,598 תיקים חדשים). ב- 4 השנים האחרונות אנחנו עדים לעלייה דרמטית בהיקף המינויים של אפוטרופוסים לדין בהליכי מעמד אישי – עליה של 368% משנת 2017 (בה יוצגו 679 קטינים חדשים בהליכי מעמד אישי).

הנתונים אודות הגידול המשמעותי במספר התיקים הנפתחים בתחום המשפחה מעידים על שינוי מהותי בעמדות שופטי המשפחה ודייני בתי הדין הדתיים ביחס לזכותם של ילדים ובני נוער לייצוג עצמאי במסגרת הליכי מעמד אישי. הדבר בא לידי ביטוי גם בהחלטות רבות המשבחות את עבודתם של האפוטרופוסים לדין בתיקים אלה.

בשנים האחרונות מערך "עו"ד משלי" משמש גם בגירים צעירים, חסרי עורף משפחתי, המצויים בתוכנית ית"ד – תוכנית בין-משרדית ובין-מגזרית למימוש הפוטנציאל האישי של צעירים במצבי סיכון בהשגת עתיד בטוח ברמה האישית, המשפחתית והתעסוקתית באופן שיאפשר להם להשתלב ולתרום לחברה ולקהילה[82].

82 ראו הרחבה בדוח הסיוע המשפטי לשנת 2020, עמוד 85.

בדצמבר 2021 הסתיים המחזור השלישי של הכשרת התעודה "עו"ד משלי" – הכשרת תעודה מולטי-דיסציפלינרית, מעמיקה ומקיפה לעורכי הדין המייצגים קטינים מטעם הסיוע המשפטי, בשיתוף מכון "חרוב". את ההכשרה סיימו בהצלחה 79 עורכי דין חדשים, אשר קיבלו במסגרתה את הכלים המקצועיים הפרקטיים והתיאורטיים הנדרשים לייצוג משפטי מקצועי ומותאם לילדים ובני נוער.

פסיקה נבחרת בתחום ייצוג קטינים לשנת 2021

על חשיבות הייצוג העצמאי של קטינים בהליכי מעמד אישי עמדת בית הדין הרבני הגדול

בית הדין הרבני הגדול קיבל בקשת רשות ערעור על החלטת בית הדין האזורי, בין היתר בהתבסס על עמדת האפוטרופוס לדין שמונתה לקטינים, ותוך התייחסות עקרונית למעמדה כגורם עצמאי ונייטרלי המייצג את טובת הקטינים בלבד:

"יובהר כי אין משמעות הדברים בהכרח כי עמדת האפוטרופוסית לדין תאומץ, הסמכות היא של בית הדין ואף גורמי המקצוע שבית הדין נזקק לחוות דעתם אינם חייבים להסכים לעמדת האפוטרופוסית לדין. אלא שהנחת המוצא היא כי בעניינו יכולים אנו להיות בטוחים האפוטרופוסית לדין פועלת על פי שיקולי טובת הילדים, כפי שהיא רואה אותה, יותר משאנו יכולים להניח כך בנוגע להורי הילדים, וכאמור בהחלטתי הקודמת. ולפיכך בעוד שבנוגע לבקשה שמטעם ההורים עצמם ניטה יותר להסתייג ממתן רשות ערעור על החלטת ביניים, בייחוד על רקע המאבק המשפטי המתמשך בעצימות גבוהה מזה זמן ועל רקע דברינו בהחלטות שבערעורים או הליכי בקשות רשות ערעור קודמים, הרי שבנוגע לבקשה התואמת גם לעמדת האפוטרופוסית לדין יש יסוד לסברה כי טובת הילדים אכן עלולה להיפגע וכי הדבר מצריך ומצדיק את בדיקתו של בית דיננו, במסגרת דיון בערעור, ואת הכרעתו אם צודקת החלטת בית דין קמא אם לאו".[83]

שחרור מאשפוז פסיכיאטרי כפוי של קטינה, תוך שהוא מותח ביקורת חריפה על הוועדה הפסיכיאטרית המחוזית לילד ונוער ועל מחלקת הנוער

נערה בת 14, אושפזה בניגוד לרצונה במחלקה פסיכיאטרית לילד ונוער, במשך 7 חודשים. בית החולים והעו"ס לחוק נוער ביקשו להאריך את אשפוזה בחודשיים נוספים, ובית המשפט לנוער נעתר לבקשה. ערעור שהגישה הקטינה, באמצעות בא כוחה, על החלטת בית המשפט לנוער התקבל, ובית המשפט המחוזי הורה על שחרורה של הקטינה, תוך שהוא מותח ביקורת על התנהלות הוועדה הפסיכיאטרית לילד ונוער. בית המשפט[84] קובע כי חרף דרישות החוק המפורשות, אין במסמכים שהוגשו לתיק בית המשפט לנוער התייחסות ממשית לחלופת אשפוז כלשהי ומשכך הוועדה הפסיכיאטרית לא "יצאה ידי חובת הבדיקה וחובת ההנמקה לגבי חלופה לאשפוז", כמתחייב על פי חוק. **"בית המשפט לנוער אינו "חותמת גומי" של הוועדה הפסיכיאטרית. בית המשפט צריך להשתכנע שאין חלופה לאשפוז. זאת לא ניתן לעשות כאשר הוועדה אינה מציינת חלופות, בוחנת אותן, ומפרטת מדוע הן נשללות".** זאת ועוד, בית המשפט מותח ביקורת על כך שלא הונחו בפני בית המשפט לנוער (או ערכאת הערעור) מידע מלא ומפורט אודות מצבה העדכני של הקטינה, הטיפול התרופתי והשפעתו, והשפעת האשפוז הממושך על מצבה הנפשי והתפקודי.

83 תיק 11933314/11 **פלונית** נ' **פלוני**, בבית הדין הרבני הגדול ירושלים, בפני כב' הרב שלמה שפירא. **עו"ד סיגל דור** אפוטרופוס לדין מטעם מערך ייצוג קטינים החיצוני, מחוז ירושלים, החלטה מיום 20.1.2021.

84 ענ"א (בית משפט לנוער בבית המשפט המחוזי) **א.ר.** נ' **לשכת הרווחה**, 1.11.21. ייצוג הקטינה על ידי **עו"ד אבישי הלל שלום**, מטעם הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז באר שבע. פסק הדין הותר לפרסום ללא פרטים מזהים, לרבות מספר ההליך ושם המחוז.

פסק הדין גם מתייחס לאופן בדיקת הקטינה על ידי הוועדה הפסיכיאטרית המחוזית לילד ונוער, וקובע כי במקרה דנן, הבדיקה נשאה אופי של "חקירה נגדית ולא של "'בדיקה" במובן הטיפולי של המונח".

בית המשפט קובע כי **"המחוקק ביקש כי יתקיים פיקוח הדוק של בית המשפט לנוער על אשפוז כפוי של קטינים ויש להקפיד כי זה אכן מתקיים. לצד ההקפדה על קיום התנאים המחמירים, יש להקפיד גם על הליך משפטי תקין והוגן".** כן קובע בית המשפט כי "כדי לנהל הליך הגון ויעיל, המבטיח את זכות ההשתתפות של הקטין בהליך בו מוכרע גורלו, יש למנות לקטין ייצוג משפטי (או אפוטרופוס לדין) מהר ככל האפשר."

על רקע כלל הליקויים המהותיים והפרוצדורליים, בית המשפט המחוזי הורה על שחרור הקטינה מאשפוז בכפיה ובניית תוכנית טיפולית חלופית בקהילה.[85]

בקשת שני אחים בני 15 ואימם שביקשו להתחסן נגד נגיף הקורונה, וזאת על אף שאביהם של הנערים התנגד לכך.

בית המשפט לענייני משפחה בחיפה נעתר לבקשת שני אחים להתחסן בניגוד לעמדת האב, בהתבסס על המלצת משרד הבריאות, באותה עת בגילאים 12-15.

בית המשפט נתן משקל משמעותי בהחלטתו לעמדתם של הקטינים, שהובאה באמצעות עורכת דינם. בית המשפט קיבל את עמדת הקטינים כי החיסון יקנה להם תחושת ביטחון להמשיך ולעסוק בפעילויותיהם הספורטיביות כמו גם לבוא במגע עם בני גילם, כאשר שני הקטינים ספורטאים פעילים, משתתפים בתחרויות ובאים במגע עם בני נוער רבים ואחרים. בית המשפט קבע כי בנסיבות העניין, טובת הקטינים, שמירה על בריאותם וכיבוד רצונם החד משמעי, מחייבים את מתן החיסון.

"זכות הילד להשתתף בקבלת החלטות הנוגעות לו מעוגנת באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד אשר מדינת ישראל היא צד לה...עמדת הקטינים כפי שבאה לידי ביטוי בדיווח האפוט' לדין חד משמעית - הקטינים מעוניינים בקבלת החיסון. הקטינים נימקו את רצונם נוכח צרכיהם ואורחות חייהם.. לא התרשמתי כי הקטינים מושפעים ממי מהוריהם ו/או מוסתים.....סבורני כי דווקא בנסיבות המשפחה דנן, נוכח השבר ביחסי האב והקטינים, יש ערך מוסף לכיבוד בית המשפט את רצון הקטינים, שעה שהם למודי אכזבות מהקשר עם האב, וביתר שאת, כאשר רצונם זה מתיישב עם טובתם כפי שקבע אותה בית המשפט. אשר על כן, אני נעתרת לבקשה ומורה כי האם רשאית לחסן את הקטינים נגד נגיף קורונה ללא הסכמת האב".[86]

היתר פרסום שם פוגע, הכרעת דין וגזר דין בעבירות מין במשפחה לבקשת קטינה בת 17[87]

בית המשפט המחוזי בלוד קיבל את בקשתה הייחודית של א', בת 17 ממרכז הארץ, שנפגעה מינית על ידי קרוב משפחתה במשך שנים בעת שהייתה קטינה, והתיר לפרסום את שמו של האדם שפגע בה ואת הכרעת הדין וגזר הדין נגדו. על פי הכרעת הדין, בין שנת 2014 לשנת 2019 (בהיותה כבת 16) ביצע בה הפוגע מעשים מגונים במספר רב של הזדמנויות, בעת ששהו בבית סבתה ובבית הוריה. בתצהיר שהגישה הנערה לבית המשפט, סיפרה על מה שעבר עליה במהלך שנים אלו, במהלכן הייתה עסוקה בהסתרת הסוד. בהגיעה לגיל 15 גברה חומרת הפגיעות, אז

85 תוכנית זו מיושמת באופן מיטבי גם במועד כתיבת הדו"ח.

86 תלה"מ (חיפה) 8386-03-20 **פלוני** נ' **אלמוני**, (1.7.21, אתר נבו). ייצוג הקטינים על ידי **עו"ד סנדרה בוכנהיים דה-וינד** מטעם מערך ייצוג קטינים המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

87 תפח"ע (לוד) 27286-03-20 **מד"י** נ' **לוי**, 3.11.21, ייצוג על ידי **עו"ד יעל מסיקה** מטעם מערך ייצוג קטינים המשפטי החיצוני, מחוז מרכז.

היא אזרה אומץ ופנתה למשטרה להגשת תלונה. בתחילת החקירה הפוגע הכחיש את החשדות נגדו, אולם בשלב מסוים החליט להודות במיוחס לו ובמסגרת הסדר הטיעון בתיק הביע חרטה ואף ביקש את סליחתה של הנפגעת. השופטים גזרו עליו עונש מאסר בפועל למשך ארבע שנים, מאסר על תנאי למשך 12 חודשים ופיצוי לנפגעת בסך 30,000 שקלים.

לאחר מתן גזר הדין פנתה הנערה להרכב השופטים שהרשיע את קרוב משפחתה, וביקשה להתיר לפרסום את פרטי המקרה לרבות שמו של הפוגע. על פי תיקון לחוק העונשין משנת 2018, נפגעת עבירת מין בגירה יכולה להחליט להיחשף ולספר את פרטי העבירה, אולם ביחס לנפגעי עבירות מין קטינים - נדרש אישור של בית המשפט. בצעד אמיץ ונדיר פנתה הקטינה להרכב השופטים וביקשה להתיר לפרסום את פרטי המקרה ונסיבות העבירות שבוצעו בה. א' טענה כי דרך פרסום הפרטים הקשים של המקרה היא מבקשת להשמיע את קולה ואת קולן של נפגעות עבירות מין אחרות, במשפחה או מחוצה לה, וכי חשוב לה להבהיר לסביבתה הקרובה ולכל מי שנחשף למשברים הרגשיים שפקדו ועודם פוקדים אותה, כי הנאשם ביצע בה את המעשים הקשים והחמורים ולא בכדי הודה באשמה שיוחסה לו. **"למה אני רוצה לפרסם את סיפור הפגיעה שלי? אני רוצה שלבנות יהיה את האומץ לשתף את מה שהן עברו, גם אם זה בתוך המשפחה וגם אם לא. אני רוצה שתהיה משמעות למה שעברתי ודרך הסיפור שלי לעזור לאחרות"**.

ערעור קטינים באמצעות אפוטרופסית לדין על החלטת בית המשפט לענייני משפחה שדחה את בקשת אם הקטינים לעבור להתגורר עם הקטינים ביישוב אחר.[88]

במסגרת סכסוך גירושין בין הוריהם של קטינים בני 6.5 ו- 4, הגישה אם הקטינים בקשה לבית המשפט המחוזי בתל אביב להתיר לה לעבור להתגורר יחד עם הקטינים לעיר אחרת. עוד בטרם נתנה החלטת בית המשפט לענייני משפחה בסוגיית המגורים, האם עברה יחד עם הקטינים להתגורר באותה עיר, המרוחקת ממקום המגורים האחרון של הצדדים. בית המשפט לענייני משפחה קבע כי האם תיקנס אם לא תשיב את הקטינים לאזור המרכז, ובעקבות זאת האם העבירה את הקטינים לחזקת האב.

האפוטרופסית לדין לקטינים ביקשה מבית המשפט לאפשר לקטינים לחזור להתגורר עם אמם. תסקיר סעד שהוגש בעניין הקטינים המליץ כי האם תקבל משמורת זמנית על הקטינים, לאור התדרדרות במצבם של הקטינים ודיווחים מדאיגים שהתקבלו ממסגרות החינוך, אולם בית המשפט לענייני משפחה דחה את בקשת האם והאפוטרופסית לדין.

האפוטרופסית לדין הגישה בקשת רשות ערעור בשם הקטינים לבית המשפט המחוזי, בטענה כי בית המשפט לענייני משפחה התעלם מהמלצות התסקיר, אשר קבע כי טובת הקטינים לעבור להתגורר יחד עם האם בי'.

בית המשפט המחוזי קיבל את בקשת האפוטרופסית לדין, תוך שהוא מחזיר למוקד הדיון את טובת הקטינים וקובע כי **"החלטת בית משפט קמא אינה עולה בקנה אחד עם הדין ויגרם למבקשים (הקטינים, ל.ר.) עיוות דין, אם ההחלטה תישאר על כנה.... שהרי, מה חטאם של הקטינים ומדוע שהם יישאו על גבם הצנום את תוצאות מחדלה של האם? ... בית משפט קמא לא נימק כלל בהחלטתו מדוע הוא סטה מהמלצת התסקיר החד משמעית ...**

88 רמ"ש (תל-אביב יפו) 635553-08-21 **ע.א.א.** (קטינה) נ' **א.א.**, 4.10.21, (פורסם ביום 4.10.21, אתר נבו). הקטינים יוצגו על ידי **עו"ד דפנה בן דוד** ממערך ייצוג הקטינים המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

... בפני בית משפט קמא עמדה גם עמדתה המקצועית והאובייקטיבית של האפוטרופה לדין האמונה על טובת הקטינים, אשר גם היא סברה שיש להורות על מגורי הקטינים עם האם בי'. בית משפט קמא לא התמודד כלל אף עם נימוקיה ועמדתה של האפוטרופה לדין ולא נתן ולו נימוק ענייני אחד מדוע הוא סבור שיש לסטות מהמלצות התסקיר."

השמתה של קטינה בת 16 במסגרת חוץ ביתית של חסות הנוער בהתאם לבקשתה, ובניגוד לעמדת שירותי הרווחה[89]

בית המשפט לנוער בבית שאן הכריז על קטינה בת 16 כקטינה נזקקת, והורה על הוצאתה ממשמורת הוריה והשמתה במסגרת של חסות הנוער, המיועדת לקטינים המצויים בקצה רצף הסיכון וזאת על רקע חשיפתה היום יומית לאירועים חריגים, פגיעות חוזרות ונשנות וסיכון גבוה. בין שירותי הרווחה לבין הקטינה והוריה התגלתה מחלוקת לגבי זהות הפנימייה המתאימה לצרכיה של הקטינה. בית המשפט קיבל את עמדת הקטינה ואמה, אשר התנגדו לשילובה של הקטינה במסגרת מרוחקת מאוד מביתה, תוך מתן משקל לחשיבות "קליטה בהסכמה" ולתמיכת משפחת הקטינה בהשמה.

"ואבהיר - בית משפט זה מכיר היטב את נהלי הרווחה והצורך בקבלת אישור מגורמי הפיקוח לשילוב במסגרות. עם זאת דומני כי במקרה זה חרגו המעורבים כולם מנהלי עבודה מקובלים, דבר המוביל להזנחת צרכיה של הקטינה, סחבת בטיפול בעניינה ובאופן פרקטי יצירת אפשרות כי תוסיף ותפגע בעתיד. כאמור - מסגרת --- הוצגה בפני הקטינה והוריה ע"י רשויות הרווחה, ניתנה להם ההזדמנות להתרשם מן המקום, והן, ברוב תבונתם ומתוך הבנה כי טובתה של הקטינה תומכת בשילובה במסגרת, ביקשו כי תקלט בה. בית משפט זה מייחס חשיבות עליונה לשיתוף פעולה וקליטה מרצון במסגרת, זאת נוכח ידיעה והבנה כי "קליטה בהסכמה" כוחה גדול משילוב במסגרת תחת התנגדות, וסיכויי הנערה להצליח בתנאים כאלה הינם גבוהים לאין שיעור. עורף משפחתי תומך הינו תנאי נוסף, ודרמטי, לצורך קליטה מוצלחת ואף נתון זה עומד לנגד עיני, עת שמעתי התנגדותה הנחרצת של המשיבה לשילוב בתה בפנימיה [הנמצאת] ב.. מרחק מאות קילומטרים מביתה".

עיצוב מדיניות, חקיקה, ושיתופי פעולה

פניית ראש הסיוע המשפטי למנכ"ל משרד הבריאות בעניין זכויותיהם של קטינים המאושפזים בכפיה במחלקות פסיכיאטריות

בדצמבר 2021 פנתה ראש הסיוע המשפטי, עו"ד נוחי פוליטיס, למנכ"ל משרד הבריאות, ד"ר נחמן אש, בבקשה לנקוט בפעולות הנדרשות לשם שמירה על זכויותיהם של קטינים המאושפזים בכפיה במוסדות בריאות הנפש, והבטחת שלומם וביטחונם. במכתבה הדגישה עו"ד פוליטיס כי כיום זכויות אלו נפגעות בשל חוסר הסדרה מבני והיעדר נהלי עבודה ייעודיים לקטינים, ובכלל זאת: העדר נהלי עבודה, הנחיות מקצועיות והכשרות בסיס ייעודיות למחלקות הפסיכיאטרית לילד ונוער; העדר סדרי דין בסיסיים והנחיות מקצועיות של הוועדות הפסיכיאטריות המחוזיות לילד ונוער, האמונות על הבקרה המקצועית על הליכי האשפוז הפסיכיאטרי של קטינים; תדירות נמוכה של כינוס הוועדות הפסיכיאטרית המחוזיות לילד ונוער במחוזות צפון ודרום, באופן שאינו מאפשר קיום דיונים

89 תנ"ז 55896-02-21 (בית שאן) **מועצה אזורית** נ' **פלונית**,(17.3.21, הותר לפרסום). הקטינה יוצגה על ידי **עו"ד דנה שביט**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, ממחוז צפון.

בעניינם של קטינים המאושפזים בכפיה, כמתחייב מהוראות החוק. מנכ"ל משרד הבריאות כינס ישיבה לדיון בנושא ובימים אלו מתקיים שיח בין המשרדים סביב הסוגיות שהועלו בפניית ראש הסיוע.

Child Law Network

בנובמבר 2021 מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי החל לקחת חלק בוועדת מומחים בינלאומית, שתייעץ לארגון הגג של מייצגי קטינים בבריטניה (אנגליה, ווילס וסקוטלנד) – Child Law Network. הארגון עומל בימים אלו על גיבוש "ארגז כלים" למייצגי קטינים בהליכים אזרחיים ופליליים, וביקש ללמוד את מודל הכשרת האקרדיטציה "עו"ד משלי" שפותח על ידי מערך ייצוג קטינים בשיתוף עם מכון "חרוב". ממחקר משווה שערך הארגון עלה כי מדובר באחת ההכשרות המקיפות, המקצועיות והמעמיקות בעולם בתחום ייצוג קטינים. בוועדת המומחים שותפים נציגים בכירים מקנדה, ארצות הברית ובריטניה.

פרסום קווים מנחים לעורכי דין המייצגים קטינים ודף מידע להורה

בנובמבר 2021 פרסם מערך ייצוג קטינים את "הקווים המנחים לייצוג ילדים ונוער מטעם מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי, משרד המשפטים". הקווים המנחים קובעים את סטנדרט הייצוג המינימלי הנדרש מטעם עורך הדין המייצג קטינים מטעם מערך "עו"ד משלי", בין אם בתפקידו כאפוטרופוס לדין ובין אם בתפקידו כבא כח מייצג. הקווים המנחים הינם תמצית של גוף ידע וניסיון שנצבר במהלך השנים בסיוע המשפטי וגובש בשיח עמיתים מקצועי ומתמשך. ההנחיות גובשו על ידי צוות עורכי הדין שמרכיבים את מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי (עובדי הסיוע המשפטי ועורכי הדין החיצוניים הפועלים מטעם מערך הייצוג), ונסמכים על המלצות דו"ח הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה בראשות כב' השופטת סביונה רוטלוי (דו"ח וועדת המשנה בנושא ייצוג, בראשות ד"ר תמר מורג) ועל הוראות המשפט הבינלאומי העדכני. חקיקה ופרקטיקה במדינות אחרות היוו בסיס גם הן לקווים המנחים, לצד מחקרים אמפיריים הקיימים בעולם בתחום הייצוג, פסיקת בתי המשפט בישראל, והניסיון המקצועי שהצטבר בסיוע המשפטי בעשור האחרון.[90]

במקביל, מערך ייצוג קטינים פרסם "אגרת להורה", המסבירה את תפקידו וסמכויותיו של אפוטרופוס לדין שמונה לילדו/ילדתו מטעם הסיוע המשפטי. מטרת האיגרת הינה להסביר להורים את מהות התפקיד, להפיג חששות, ולסייע בקידום שיתוף פעולה בין האפוטרופוס לדין לבין ההורה.[91]

השתתפות בפרויקט TWINNING של האיחוד האירופי כחלק מהועדה המייעצת לנציבות פניות ילדים ונוער בהשמה חוץ ביתית

נציבות פניות ילדים ונוער בהשמה חוץ ביתית הוקמה ופועלת מכוח חוק האומנה לילדים, התשע"ו – 2016 (סעיף 56) ומטרתה לאפשר בירור עצמאי ובלתי תלוי של תלונות של ילדים ונוער השוהים במסגרות חוץ ביתיות (פנימיות או משפחות אומנה). רבים מילדים אלו מיוצגים על מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי במשרד המשפטים. מערך ייצוג קטינים שותף בוועדה מייעצת לנציבות אשר הוקמה בשנת 2018.

בשנת 2020 החלה נציבות פניות ילדים ונוער בהשמה חוץ ביתית לקחת חלק במיזם TWINNING מטעם האיחוד האירופאי, במסגרתה נציבות זכויות הילדים היוונית מסייעת לנציבות פניות ילדים ונוער להנגיש את שירותיה לילדים עם מוגבלויות, ילדים קטנים וילדים השוהים במשפחות אומנה.

90 https://www.gov.il/he/departments/policies/policy-30-11-21
91 https://www.gov.il/he/departments/general/parent_information

מערך ייצוג קטינים היה שותף בהגדרת ייעדיה ורכיביה של תוכנית ה- TWINNING. כחלק מהתוכנית התקיים סיור לימודי ביוון ביולי 2021, על מנת ללמוד מניסיונה במודל נציבות זכויות ילדים. בסיור השתתפה עו"ד נטע ברק, ממונה מחוזית על ייצוג קטינים במחוז תל אביב.

גיוס משפחות אומנה בחברה הערבית - קבוצת למידה

נציגות מערך ייצוג קטינים (ג'יהאן קראקרה-בכריה ממונה מחוזית במחוז חיפה ותמאם סמרי, ממונה ייצוג קטינים במחוז ירושלים) היו שותפות מרכזיות בקבוצת למידה משותפת עם משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (שירות לילדים ולמשפחות אומנה, מנהל לשירותים חברתיים ואישיים) בנושא גיוס משפחות אומנה בחברה הערבית.

המחסור האקוטי במשפחות אומנה בחברה הערבית עולה תדיר מקרב מייצגי הקטינים בסיוע המשפטי. מטרת קבוצת הלמידה היתה לאתר ולמפות את החסמים לאיתור וגיוס משפחות אומנה בחברה הערבית ולבנות תורת הפעלה מקצועית שתסייע להתגבר על חסמים אלו.

9.4 ייצוג הורים בהליכי נוער

מערך ייצוג הורים בסיוע המשפטי מייצג הורים בהליכים לפי חוק הנוער והתקנות שהותקנו מכוחו. הסיוע המשפטי רואה חשיבות עליונה בייצוג הורים בהליך משפטי זה, נוכח חשיבות ההליך ההוגן והנגישות לערכאות בהליך בעל השלכות אנושיות מרחיקות הלכת בהתערבות המדינה בתא המשפחתי ובאוטונומיה ההורית. ציבור המשפחות בהליכים אלו הוא ככלל במצב סוציו-אקונומי נמוך בצורה קיצונית, וסובל ממוחלשות ומהדרה חברתית ותרבותית. על כן, הסיוע המשפטי שם לו למטרה להנגיש ככל הניתן את אפשרות הייצוג המשפטי להורים ופועל במספר אפיקים לשם קידום ושמירה על זכויות ההורים, וחיזוק ממשקי העבודה השונים בתחום: בנייה של צוות מקצועי מיומן וזמין אשר ביכולתו לייצג באופן מקצועי את המשפחות; בניית ממשקי עבודה משותפים עם גורמי חוץ לרבות תוכניות טיפול חליפיות בקהילה ומעורבות בקידום והשפעה על חקיקה מתוך הידע הגדול שנצבר בניסיון ההתנהלות בשטח.

צוות ייצוג ההורים בחוק הנוער, כולל צוות פנימי בו ממונה ארצית לתחום, ועורכי דין המשמשים כממונים מחוזיים מקצועיים בששת מחוזות הסיוע המשפטי ורכזים ייעודיים לתחום. הממונים המחוזיים אמונים בין היתר על הליווי הפיקוח הריכוז וההנחיה של עורכי הדין - הן הפנימיים והן החיצוניים בתחום ייחודי זה. בתחום ייצוג ההורים פועלים כ-120 עורכי דין חיצוניים, אשר מייצגים מידי יום את הפונים לסיוע משפטי בהליכי הנוער השונים ובכלל זה גם בוועדות תכנון טיפול והערכה ברשויות המקומיות.

קושי משמעותי של ההורים בתחום זה הוא מבחן הזכאות הכלכלית הקבוע בחוק ובתקנות הסיוע המשפטי. מוחלשתם של ההורים מקשה עליהם לנהל את ההליכים הדרושים להוכחת זכאותם. מיעוט מההורים שהכנסתם חורגת במעט - מצוקתם וחוסר יכולתם להשיג באופן עצמאי ייצוג משפטי – אינה שונה מהורים העומדים במבחן הזכאות. אנו תקווה כי סוגיה זו תבוא על פתרונה בכנסת הבאה.

במהלך שנת 2021 אישרה הנהלת בתי המשפט את בקשת הסיוע המשפטי ופתחה את תחום הנוער לנט המשפט בכפוף לחסיונות מתאימים . פתיחה זו הקלה על עבודת עורכי הדין בתחום ומסייעת ללקוחות במידיות ובהליכי החירום.

מאמצי הנגשה

כאמור הסיוע המשפטי רואה חשיבות בהנגשת תחום זה להורים. במרבית המחוזות בתי המשפט מפנים את ההורים הלא מיוצגים לאחר פתיחת תיק הנוער לסיוע המשפטי על מנת שתיבחן זכאותם. במחוז צפון מתקיים פיילוט

משותף עם הנהלת בתי המשפט במסגרתו עם פתיחת התיק מופנים ההורים ישירות לסיוע המשפטי באמצעות מזכירות בית המשפט.

עוד בעניין זה במסגרת נהלי הזכאות של הסיוע המשפטי ולאור הקיים המיוחדים של אוכלוסייה זו, נקבע כי ההורים יכולים להגיש תצהיר זכאות בלבד ללא המצאת מסמכים, עובדה אשר מקלה באופן משמעותי על הבירוקרטיה בהליכי החירום בתחום.

ועדת תכנון טיפול

נושא שטופל בהרחבה במהלך שנת 2021 בתחום הוא נושא ייצוג ההורים בוועדות תכנון טיפול. הסיוע המשפטי רואה בוועדות תכנון הטיפול חלק בלתי נפרד מהליך המשפטי בהליכי הנוער ועומד על זכות ציבור ההורים להיות מיוצגים בזכות בהליך זה. עמדה זו נמצאת במחלוקת מול משרד הרווחה ומערך ייצוג ההורים לוקח חלק פעיל בהשמעת קולם של ההורים בשינויים ובתהליכים בעניין זה הן בזירה המשפטית והן מחוץ לה.

במסגרת התמקצעות ולמידה מועברות הכשרות והדרכות מקצועיות במחוזות השונים בנושאי הורות, מיצוי זכויות ועוד. לצד הכשרה כוללת למייצגים בתחום נעשה תהליך של מיקוד תתי התמחויות והכשרת עורכי הדין הפנימיים בשלב ראשון והחיצוניים בשלב שני לצרכי ייצוג מקצועי. במעבר בין הפרקטיקה לתיאוריה נכתבת תורת הייצוג הייחודית להליכים אלו בבתי המשפט לנוער השונים ולקראת הכשרת תעודה ארצית. צוות ייצוג ההורים מאגד פסיקה פורצת דרך ומנפיק אחת לרבעון ידיעון מרוכז על מת לאפשר למידה צוותית, האחדה וגאוות יחידה על הצלחות בתחום.

תהליך התמקצעות נעשה גם באמצעות פיקוח הדוק על הייצוג וכן ועבודה משותפת וצמודה בהליכים בבית המשפט המחוזי ובבית המשפט העליון.

במסגרת שיתוף פעולה עם הקריה האקדמית אונו מועברת קליניקה ייחודית בה הסטודנטים צמודים לעורכי הדין בצוות החיצוני ולומדים מהם את העבודה הפרקטית בייצג ההורים לצד שיעורים מעשיים המועברים על ידי הצוות הפנימי .

נתונים והיקפי פעילות

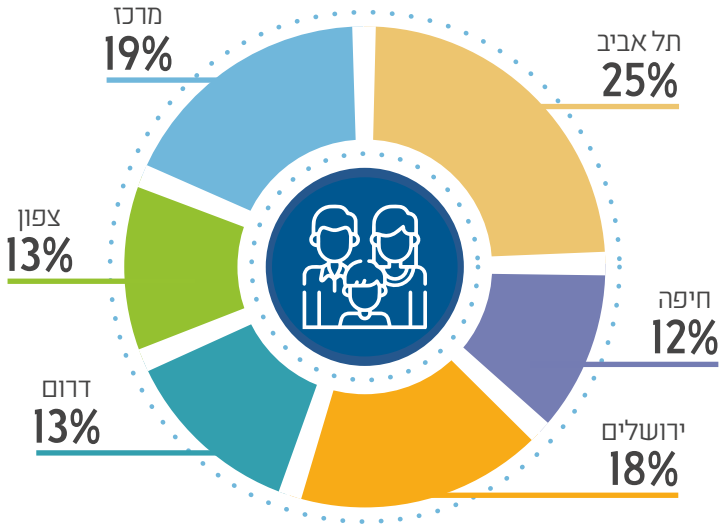
בשנת 2021 נפתחו בכלל מחוזות הסיוע המשפטי 1426 תיקי ייצוג הורים חדשים בהליכים לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה). בכ- 97% מתיקים שנפתחו ניתן מינוי לייצוג.

תחום ייצוג הורים מאגד בתוכו גם תתי נושאי ייצוג כגון ייצוג הורים בהליכי אשפוז ילדיהם, ייצוג בהליכי ערדי אומנה-ייצוג קרובים (סבים דודים ועוד), ייצוג בוועדות תכנון טיפול וכמובן ייצוג בהליכי הנוער הן בבית המשפט לענייני משפחה והן בבתי המשפט לנוער.

כמות התיקים שנפתחו בחוק נוער ייצוג הורים בחלוקה לנושאים בשנת 2021 ובחלוקה למחוזות

חוק נוער ייצוג הורים	סה"כ	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון	מרכז
אשפוז קטין	8	4	0	1	2	1	0
	0.6%	1.1%	0.0%	0.4%	1.1%	0.6%	0.0%
ערעור	17	10	3	0	1	0	3
	1.2%	2.8%	1.7%	0.0%	0.5%	0.0%	1.1%
ערר אומנה	3	1	0	0	1	1	0
	0.2%	0.3%	0.0%	0.0%	0.5%	0.6%	0.0%
ייצוג הורים	1,396	338	173	254	186	178	267
	98.0%	95.8%	98.3%	99.6%	97.9%	98.9%	98.9%
סה"כ	**1,424**	**353**	**176**	**255**	**190**	**180**	**270**

התפלגות התיקים שנפתחו בחוק נוער ייצוג הורים בשנת 2021 בחלוקה למחוזות

פסיקה נבחרת בתחום ייצוג הורים לשנת 2021

זכות הפרט להיות מיוצג בפני רשות שלטונית הנה זכות יסוד וחלק בלתי נפרד מכללי הצדק הטבעי

במסגרת הליך הנוער, התקיימה ועדת תכנון טיפול והערכה. במהלך הוועדה סירבה עורכת הדין לחתום על טופס הוועדה אשר כלל פגיעה בזכות לייצוג של ההורים, ובשל סירובה הוועדה נערכה ללא ההורים ובאי כוחם. עורכת הדין פנתה לבית המשפט בטענה כי לא ניתן לקיים וועדת תכנון טיפול ללא הורים ו/או באי כוחם - ובנושא זה קבעה כבוד השופטת אורית קליינפלד כי **"הוצאתו של ילד ממשמורת הוריו היא המוצא האחרון. ברגיל ובאופן טבעי מקומו של ילד הוא עם הוריו ולרוב זו גם טובתו. אולם לא תמיד אלה פני הדברים. עמדתו העקרונית של בית המשפט זה היא כי להורה יש את הזכות ואת החובה להשתתף בוועדות תכנון טיפול וזאת בלי להכריע בסוגיה שחשיבותה במעלה הראשונה, האם ועדות תכנון טיפול כהגדרתן הנן וועדות טיפוליות פר-סה או שטבען הופך עורו מרגע שנפתח הליך בבית המשפט ונפקות משפטית נלוות להמלצות הוועדה. אז יטען הטוען כי הדיון בוועדה הנו לא רק טיפולי אלא משפטי ומשכך, גוברת זכות הפרט להיות מיוצג בפני רשות שלטונית, זכות שהנה חלק בלתי נפרד מעקרונות היסוד של השיטה המשפטית ומהווה אחד מכללי הצדק הטבעי וראה לעניין זה בג"ץ 1843/93 פנחסי נ' כנסת ישראל".**[92]

"הסכמה מדעת" ? - ייצוג בוועדות תכנון טיפול אשר מנע הליך משפטי

ייצוג של אם לקטינה אשר סובלת מבעיות התפתחות שונות. הקטינה שוהה במסגרות טיפוליות מתאימות בקהילה. בשל בעיית עור פיזית כל מגע מותיר סימנים על גופה של הקטינה אשר עוררו את חשדם של גורמי הטיפול. בוועדת תכנון טיפול הוחלט להעביר את הקטינה למסגרת חוץ ביתית ללא שהיה דיון בחלופות אחרות וללא ביקור בית. האם הבינה בוועדה כי אין לה ברירה אחרת אלא "להסכים" ועל כן חתמה על הסכמה מתוך לחץ. לאחר הוועדה פנתה לקבלת ייצוג. לבקשת עורכת הדין המייצגת את האם נקבעה ועדה נוספת. בוועדה הנוספת תוכננו דרכי טיפול אחרות. לאחר כינוס וועדה מחוזית הוחלט כי לא תוגש בקשה לבית המשפט לנוער והקטינה נשארה בחיק אמה. ניתן לראות כי הייצוג בתיק זה חסך הליך משפטי ארוך והטיב עם המשפחה אשר קיבלה תמיכה ואיסוף ללא המשך הליך משפטי.[93]

דחיית בקשת רשויות הרווחה להוצאת תינוק בן שלושה חודשים ממשפחתו

בית המשפט לנוער בנתניה נדרש לשאלה מהי טובת הקטין – האם טובתו להיוותר בבית סבתו ובחזקת משפחתו המורחבת או שמא טובתו בהעברתו למשמורת משפחה אחרת, והאם סביבת החיים המוצעת על ידי המשפחות היא כזו שניתן לאשר כסביבה בטוחה ומיטיבה עבור הקטין. במקרה המתואר האם בעלת רקע נפשי, והאב בעל מוגבלות שכלית התפתחותית, ושניהם נתמכים. שתי המשפחות מתגוררות בסמיכות, הקשר בין הסבתות חיובי והמשפחה ביקשה השארת הקטין בחיק המשפחה המורחבת. בהכרעתו נדרש ביהמ"ש לאיזון בין זכותה של המשפחה כמעגל שני משפחתי לבין שאלת ארעיות הסידור שהוצע והמעברים הרבים שאותם יידרש הקטין לעבור. בית המשפט קבע כי "כאשר אפשרות זו ניצבת אל מול האחרת, מתאזנים מוקדי המורכבות והדאגה בהעברתו למשמורת סבתו אל מול חסרונות סידור ההשמה". בית המשפט הותיר את הקטין בחיק המשפחה המורחבת.[94]

92 תנ"ז 34674-07-21 בבית המשפט לנוער בחדרה מיום 11.8.21 הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. האם יוצגה על ידי **עו"ד מרסלה וולף**, מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של הורים בנוער, מחוז חיפה.

93 תיק סיוע 8755/21 תיק אשר התנהל במחוז ירושלים. ייצוג על-ידי **עו"ד ארינה גיינר**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים ובליווי **עו"ד אביה גולדין טשיל**, ממערך הייצוג המשפטי הפנימי של הורים נוער, מחוז ירושלים.

94 תנ"ז 62174-10-20 בבית המשפט לנוער בנתניה (ניתן היתר פרסום ללא פרטים מזהים בתאריך 6/12/2020), ייצוג על ידי **עו"ד יפתח עצמון ואיילת גלוזמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של הורים נוער, מחוז תל אביב.

זכות הקטינה לגדול עם אמה הביולוגית גוברת על זכויות אחרות

ערעור של אם על החלטת בית המשפט לנוער שהורה על הוצאת שני ילדיה הקטינים למסגרת חוץ ביתית. בית המשפט המחוזי קיבל את הערעור שהוגש ע"י האם ביחס לקטינה, וקבע כי הוצאת קטין ממשמורת הוריו צריכה להיעשות במשורה, ורק כאשר לא ניתן בשום אופן להשאיר את הקטין אצל הוריו, על אף עזרה וסיוע מטעם גורמי הרווחה.

במקרה הנדון, קבע בית המשפט כי זכות הקטינה לגדול עם האם גוברת על הנזק שעלול להיגרם מהפרדה בין האחים, והורה לאפשר לאם תקופת מבחן במסגרתה הקטינה תושב לביתה. לגבי הקטין - לאור הקשיים הרבים נקבע כי האם בשלב הזה אינו מסוגלת להעניק לו את הנדרש ולכן הערעור ביחס אליו נדחה[95].

העדר שיתוף פעולה אינו עילת נזקקות

אם לקטינה יוצגה בנוגע לבקשה להארכת צו נזקקות להוצאה ממשמורת של בתה הקטינה, מתגוררת אצל קרובי משפחתה שהוכרו כמשפחת אומנה עבורה. הארכת הצו התבקשה על ידי משרד הרווחה בשל אי שיתוף פעולה של האם, ועל אף שמשפחת האומנה מגדלת את הקטינה ולא האם. בית המשפט קיבל את עמדת בא כוח האם כי בהעדר דיווחים המתייחסים לנזקקות הקטינה או המלצות טיפוליות - אין מקום להורות על צו נזקקות, והורה על דחיית הבקשה וסגירת תיק הנוער. נקבע כי מצבה של הקטינה אינו מלמד על קיומן של עילות נזקקות, ולפיכך אין לעשות שימוש בהליך לפי חוק הנוער לצורך קבלת החלטות שיפוטיות, וודאי שאין לנקוט את ההליך כדי "להעניש" הורה או ילד בגין חוסר שיתוף פעולה עם הרשויות.[96]

ייצוג הורים בהליך לאשפוז בתם - דרישה לטיפול ייעודי מתאים כחלופה

בית המשפט לנוער בת"א הורה על שחרורה של קטינה מאשפוז פסיכיאטרי, לאחר שהוראת האשפוז הוצאה מכוח סעיף 9א' לחוק הטיפול בחולי נפש (ולא בהתאם להוראות חוק הנוער), ולאחר שהושמה במחלקת קורונה לבגירים בבית חולים ללא מתווה לטיפול ייעודי בפגיעותיה. האם עתרה לשחרור בתה מהאשפוז לאלתר ולהשמתה במסגרת מותאמת בהתאם לחוק הנוער. בית המשפט קבע כי הגם שאין מחלוקת שהקטינה זקוקה לאשפוז פסיכיאטרי, אשפוז זה חייב להתבצע כחוק, ולתת לקטינה טיפול ייעודי. עוד נקבע שכאשר מדובר במצב אקוטי המחייב אשפוז כפוי מכוח החוק לטיפול בחולי נפש, על עו"ס לחוק נוער להיערך מבעוד מועד, ליידע את בית המשפט לנוער ולהסתמך בבקשתו על אשפוז בכפיה מכוח סעיף 3 ה' לחוק הנוער. בית המשפט הורה על שחרור הקטינה לאלתר מהאשפוז הכפוי ועל השמתה באשפוז יום בבית חולים אחר, שם תקבל את כל המענים הנדרשים, כולל מענים ייעודיים[97].

תהליך הורי - איזון כפל נאמנויות לטובת ההורה הביולוגי

ייצוג אם בנוגע לקשר של בנה עם משפחת אומנה. הקטין הוצא ממשמורת הוריו ושולב בהצלחה במשפחת אומנה. בצד השיפור במצבו של הקטין, גם האם הביולוגית עברה תהליך שיקום מחזק ומרשים, השקיעה ועבדה ובסוף התקופה שנקבעה בשלו התנאים להשיב את בנה לחיקה. עו"ס לחוק הנוער הודיעה לבית המשפט כי אינה מוצאת עוד צורך במעורבות בית המשפט לנוער, וכי ניתן להסיר את הצווים ולסגור את תיק הנוער.

95 ענ"א 2381-05-21 **פלונית** נ' **אלמוני** (פורסם בנבו, ביום 11.5.21). ייצוג על ידי **עו"ד דליה עטר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של הורים נוער, מחוז תל אביב

96 תנ"ז 55229-04-21 **פלוני** נ' **אלמוני** (פורסם בנבו, ביום 4.7.21). ייצוג על ידי **עו"ד יפתח עצמון** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, של הורים נוער מחוז תל אביב.

97 צב"ן 46102-03-21.**פלונית** נ' **אלמוני** (הותר לפרסום ללא פרטים מזהים, ביום 21/3/2021). ייצוג על ידי **עו"ד חגית רחמני**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של ייצוג הורים נוער, מחוז תל אביב.

האפוטרופוס לדין של הקטין, עתרה להמשך מעורבות והשגחה שיפוטית וביקשה להותיר קשר קבוע של הקטין עם משפחת האומנה, עד להתגבשות זיהוי הדמויות וביסוס מעמדו ותחושותיו של הקטין ביחס להן.

באמצעות בא כוחה סיפרה האם על מעורבות יתר של אם האומנה בחייו של הקטין (אף ללא ידיעתה), על התחקות של הורי האומנה אחריה תוך העלאת טענות קשות וחסרות ביסוס כלפיה, ושיתפה בקונפליקט ההתקשרות והנאמנות שהפגין הקטין בין שני תאי המשפחה - זו הביולוגית וזו של האומנה. האם הדגישה שביסוס חידושו של הקשר המשפחתי בין הקטין למשפחתו הביולוגית מחייב מינון מצמצם של הקשר עם משפחת האומנה ולטובתו. לאחר שבחן את מכלול השיקולים, קיבל בית המשפט את עמדת האם ועו"ס הנוער, וקבע כי הצווים בעניין הקטין יוסרו.

"זכותה של המשיבה - אמו הביולוגית של הקטין לפתח ולשקם הורותה, ללא צל ההורות האומנת...". בית המשפט הורה על שימור הקשר עם משפחת האומנה **"בהיקף פחות מזה אותו הציעה האפוט' לדין שכן במתווה שהוצע יהיה דווקא לשמר הבלבול אצל הקטין ולמנוע גיבוש הזהויות האמתיות והמתחייבות להמשך חייו.** "בשולי דבריו בית המשפט הביע צער על העדר מתווה בדין כיום להבטחת זכויותיהם של משפחות האומנה עם סיומה, ובפרט בהיבטי קשר עם הקטין[98].

מוגבלות אינה עילת נזקקות

הפונה היא אם בעלת קשיים קוגניטיביים, ומצבה הרפואי והנפשי מורכב עקב מחלה ממנה סבלה האם בילדותה. האם טופלה לאורך השנים בטיפול תרופתי, אך הפסיקה בזמן ההיריון מאחר ולא מומלץ ליטול אותם בזמן ההיריון. רשויות הרווחה כינסה וועדת תכנון טיפול והערכה מיד עם לידת התינוקת והוחלט על הוצאה חוץ ביתית. בשל אי ההסכמה הוגשה בקשה לבית המשפט לצו נזקקות. משפחתה של האם התייצבה לדיון וביקשו לסייע בגידול התינוקת על מכלול קשייה של האם. בית המשפט דחה את הבקשה וקבע: **"הלקויות מהן סובלת המשיבה אינן צריכות לטעמי לשלול ממנה את הקשר עם התינוקת שרק עתה נולדה לה, ההפך, יש לסייע לה לגדל את התינוקת בצורה מיטיבה וחרף הקשיים שלה. יצויין בהקשר זה כי הקשיים האמורים הם מגיל ילדות צעיר, ונראה כי לא ישתנו בעת הקרובה, ולכן הוצאת הקטינה ממשמורת המשיבה בשל קשיים אלה, יביא למעשה לנזק ממושך שתוצאותיו ונזקיו אינם ידועים לנו [...] "**[99].

העדר מיקום השמה אינה עילה לפגיעה בזכויות

בית המשפט לנוער ברחובות דן בבקשה להארכת צו נזקקות וצו הוצאה ממשמורת לקטינה בעלת צרכים מיוחדים אשר לא נמצאה לה מסגרת מתאימה. הורי הקטינה חיפשו מסגרת ראויה אך לא מצאו מיקום אשר מתאים הן שיקומית והן בהיבט של מרחק מבית ההורים. המדובר במשפחה עם קשיים כלכליים אשר השמה חוץ ביתית במקום מרוחק תפגע במשפחה, ביכולות הכלכלית לממן נסיעות וכן בקטינה. בית המשפט, הודה לעו"ד יאנה קסלר גולד על הבאת העניין בפני בית המשפט ביטל את צו ההוצאה ממשמורת, המיר אותו לצו פיקוח בלבד והורה לגורמי הרווחה לאתר מקום מתאים סמוך לבית הוריה[100].

98 תנ"ז 13855-03-17 **פלונית** נ' **אלמוני** (הותר לפרסום ללא פרטים מזהים, ביום 25/8/2021). ייצוג על ידי **עו"ד מיכאל גבור**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של ייצוג הורים נוער, מחוז ת"א.

99 צב"ן 45651-10-21 **פלונית** נ' **פלונים**, בבית המשפט לנוער בירושלים (הותר לפרסום ביום 4.11.2021) ייצוג על-ידי **עו"ד אינגריד הר אבן** צב"ן 45651-10-21 בבית המשפט לנוער בירושלים הותר לפרסום ביום 4.11.2021 בייצוג של **עו"ד אינגריד הר אבן**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של ייצוג הורים נוער.

100 תנ"ז 51394-05-21 בבית המשפט לנוער ברחובות (הותר לפרסום ביום 22.8.21). ייצוג על-ידי **עו"ד יאנה קסלר גולד** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של הורים נוער, מחוז מרכז/

9.5 ייצוג בהליכי אימוץ

תיקי אימוץ הם מהמורכבים ומהקשים שבדין[101]. החל משנת 2010 הוסמך הסיוע המשפטי בחוק[102] לייצג הורים ביולוגיים שילדם מועמד לאימוץ, בהגנה מפני בקשה להכריז על ילדם כבר אימוץ, ובערעור על הכרעות בהליך זה, ללא בדיקת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי (בערכאה ראשונה. בערכאות הערעור ייבדק הסיכוי המשפטי בלבד). מאז תיקון החוק, הסיוע המשפטי הוא הגוף המרכזי המעניק ייעוץ, ליווי וייצוג משפטי של ההורים הביולוגיים בהליכי אימוץ אלו במדינת ישראל.

בנוסף לכך הסיוע המשפטי מייצג קרובי משפחה ביולוגיים בהליכי אימוץ שונים, הורים ביולוגיים שילדיהם אומצו ומבקשים לקבל מידע אודותיהם או לחדש קשר עמם, מאומצים בגירים[103] ועוד. הסיוע בתיקים אלו יינתן בכפוף לעמידת מבקש הסיוע בתנאי הזכאות הכלכלית והסיכוי המשפטי הקבועים בחוק.

נוסף לייצוג בהליכים בבית המשפט, פועל מערך אימוץ להשמעת קולם של ההורים בהליכי התווית מדיניות ובהליכי חקיקה בתחום האימוץ. לייצוג המשפטי ולהשמעת קולם של ההורים הביולוגיים בהליכי אימוץ והנכחת מעמדם חשיבות מכרעת. אוכלוסיית ההורים הביולוגיים בהליכי אימוץ היא מהאוכלוסיות המוחלשות ביותר בחברה הישראלית. מרבית ההורים הם בעלי מוגבלויות, ולחלקם תחלואה כפולה. הם מצויים במלחמת הישרדות בכל חזיתות חייהם, סובלים ממוחלשות חברתית וכלכלית, ומרביתם חי בעוני. אלו, וחסמים נוספים עמם הם מתמודדים (וביניהם חסמים תרבותיים, שפתיים, חברתיים וכו'), מקשים על יכולתם לעמוד על זכויותיהם ולהשמיע את עמדתם נכוחה.

הליכים על פי חוק האימוץ ניצבים בלב ליבם של "דיני הנפשות" ואף משולים לעתים להליכים פלילים.[104] התערבות הריבון באוטונומיה ההורית ובתא המשפחתי בהליכים אלו היא בעוצמה הגבוהה ביותר הקיימת, ובעלת השפעה גורלית, מוחלטת ורוחבית על כלל המשפחה. לידה, הורות ושייכות הם פעמים רבות בסיס הקיום האנושי, וקטיעתם של יחסי ההורות, באקט משפטי, נוגדת את קשר הדם, ותוצאתה על ההורים, הקטין ובני המשפחה הנוספים – מלווה אותם עד אחרית חייהם. פערי הכוחות הלא שוויוניים בין המדינה יוזמת ההליך אל מול ההורים על מוחלשותם וחסמיהם - לעולם יציבו את האחרונים במעמד נמוך ופגיע יותר הן בהליך המשפטי והן לאחריו. כך למשל, אל מול הליווי והתמיכה החשובים והנרחבים של רשויות הרווחה למשפחה המאמצת ולקטין המאומץ, ההורים הביולוגיים נעדרי תמיכה ממשית ומותאמת, ופעמים רבות הם נותרים לעבד בכוחותיהם הדלים את הטראומה ואת האובדן.

הייצוג המשפטי בתיקים אלו נועד לשמור על זכויותיו הבסיסיות של ההורה הביולוגי בהליך המשפטי, להבטיח את מימוש זכותו לצדק ואת זכותו לקבל את יומו המלא בבית המשפט במאבקו בבקשת המדינה להכריז על ילדו כבר אימוץ, וכל זאת – תוך התאמת הייצוג והנגשתו להורה ולמגבלותיו.

לשם הגשמת מטרות אלו, נוקט מערך אימוץ מספר צעדי הנגשה מיוחדים. כך למשל, הראיונות בתיקים אלו הם ככלל טלפוניים; הסיוע המשפטי הוא שפונה במישרין לגורמים הרלוונטיים לשם קבלת מסמכים הדרושים להליכים, ובכך מסייע להורה להתגבר על החסמים הבירוקרטיים לקבלת סיוע, והייצוג המשפטי שניתן להורה מלווה, מונגש

101 "קשים הם דיני ממונות, קשים מהם דיני נפשות, קשים מכולם דיני אימוץ ילדים, והם בקודש הקודשים של דיני נפשות...התחת אלוהים הוא השופט שינתק קשר דם בין אם ואב לבין בן ובת, שייטול בת ובן מאם ומאב וייתנם בידי אם ואב שלא הרו אותם ולא ילדו אותם?..." כבוד השופט מ. חשין בדנ"א 7015/94 **היועץ המשפטי לממשלה** נ' **פלונית**, פ"ד נ (1) 48, 87.

102 מכוח תיקון 8 לחוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981.

103 למשל, בבקשה לקבל מידע על אודות הוריהם מתוך תיק האימוץ, בבקשה לביטול צו אימוץ וכיוצ"ב.

104 ראה למשל ע"א 3798/94 **פלוני** נ' **פלונית**, פד"י נ (3) 133, בעמ' 156; ע"א 488/77 **פלוני** נ' **היועץ המשפטי לממשלה**, פד"י לב (ג) בעמ' 432-431.

ומותאם למוגבלותו ולחסמים השונים המאפיינים אותו (בדגש בין היתר על הנגשה גיאוגרפית, שפתית, תרבותית וכיוצ"ב). במקרים של הליכים משפטיים מיידים, יוענק ייצוג משפטי דחוף על מנת למנוע פגיעה בלתי הפיכה בזכויות ההורה בשל עיכוב במתן הסיוע המשפטי.

הייצוג בתיקים אלו מתבצע על ידי מערך ייעודי ארצי של עורכי דין ואנשי מנהלה מכל מחוזות הסיוע המשפטי, שנמצאו מתאימים לטפל בסוג הליכים זה, התמקצעו בהם והוכשרו לכך במיוחד. המערך עובר השתלמויות מקצועיות מטעם הסיוע המשפטי ומלווה על ידי ממוני תחום אימוץ במחוזות הסיוע המשפטי באופן רציף בכל שלבי ניהול ההליך המשפטי.

בנוסף לכך, ולשם קידום זכויותיה של אוכלוסייה זו ושמירה עליהן, פועל מערך אימוץ להבניית ממשקי עבודה משותפים עם גורמי חוץ ולהעמקתם. באופן זה, מתקיימים קשרי עבודה ושיתופי פעולה של מערך אימוץ עם גורמים שונים, וביניהם עם בתי המשפט, רשויות הרווחה, השירות למען הילד, היועץ המשפטי של משרד העבודה והרווחה, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים, הקליניקה לזכויות אנשים עם מוגבלויות באוניברסיטת בר אילן, הסנגוריה הציבורית, האגודה לזכויות האזרח, המקלט לקורבנות סחר ועבדות, משרד הביטחון, ומערכי הייצוג השונים בתוך הסיוע המשפטי הרלבנטיים להליכים ופעמים רבות להורים המיוצגים (מערך ייצוג הורים בהליכי נוער ומערכי אשפוז כפוי, קטינים, כשרות משפטית) ועוד.

נתונים ופעילות בתחום האימוץ

בשנת 2021 נפתחו בכלל מחוזות הסיוע המשפטי 130 תיקי אימוץ[105]. במרבית התיקים (69%) ניתן ייצוג.[106] ברובם המוחלט של התיקים שנפתחו מכוח תיקון 8 לחוק האימוץ (82.4%) ניתן ייצוג להורים ביולוגיים בהגנה בפני הליכי אימוץ בעניין ילדיהם[107].

בשנת 2021 נרשמה עליה קלה במספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בהשוואה לשנת 2020, אך הוא עדיין נמוך בהשוואה לשנים עברו[108]. ניתן לשייך את התנודתיות המספרית בשנים אלו למגיפת הקורונה, הגם שבהתאם להודעת מנהל בתי המשפט, בתיקי אימוץ המשיכו להישמע בתקופת הקורונה בקשות זמניות, לרבות בקשות להוצאת קטין למשפחת אומנה המיועדת לאמץ אותו ובהמשך אף הורחבה הירייה ונקבע כי כלל ההליכים בתיקי אימוץ יישמעו כרגיל.

פסיקה נבחרת בתחום אימוץ לשנת 2021

שירותי פוסט אימוץ להורים הביולוגיים - מיסוד הליווי והתמיכה בהורה שילדו נמסר לאימוץ

בתיק עמ"צ מחוזי תל אביב 15369-06-21 נדרש בית המשפט המחוזי בתל אביב לסוגיית הטיפול בהורה שילדו הועבר לאימוץ, לאחר שהקטין נלקח ממנו. וזאת, לבקשת באת כוח האם אשר הדגישה כי ההורה הביולוגי אינו מקבל שירותי "פוסט אימוץ" ולמעשה נותר חסר כתובת תומכת ברגעים קשים אלו.

בית המשפט אימץ את עמדת באת כוח האם וקבע כי **"קריאתה של ב"כ המערערת למיסוד הליווי והתמיכה בהורה שילדו נמסר לאימוץ במקומה והיא חשובה ונחוצה מאד. יש צורך לעגן סיוע זה ולפרסם אותו לציבור ההורים שילדם הוצא מהם לאימוץ. יש צורך לבחון מי הגורם**

105 הנתון מאגד את כלל תיקי האימוץ שנפתחו בסיוע המשפטי בנושאים השונים, לרבות ערעורים לבית המשפט המחוזי ובקשות רשות ערעור לבית המשפט העליון.

106 יתר התיקים נסגרו מסיבות מנהלתיות או לאור ויתור ההורה על הסיוע המשפטי. רק בכ – 4.6% מהמקרים ניתן סירוב למתן ייצוג משפטי. הסירוב ניתן בפניות שאינן מכוח תיקון 8 לחוק אימוץ, מחמת העדר סיכוי משפטי או אי המצאת מסמכים.

107 ביתר התיקים ההורה היה מיוצג באופן פרטי, או ויתר על הסיוע המשפטי או לא אותר, או שהתיק נסגר מסיבה מנהלתית (למשל, נפתח בשוגג).

108 בשנת 2018 נפתחו בסיוע המשפטי 169 תיקי אימוץ – מתוכם 109 תיקי "בר אימוץ"; בשנת 2019 (במהלכה פרצה הקורונה) נפתחו 156 תיקי אימוץ – מתוכם 109 תיקי "בר אימוץ". בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי 117 תיקים, מתוכם 68 תיקי "בר אימוץ", ובשנת 2021 נפתחו 92 תיקי "בר אימוץ".

הטיפולי המתאים לכך ולקבוע מסגרת ונהלים בנושא". בית המשפט הורה למסור את העתק פסק הדין לגורמים הרלוונטיים במשרד הרווחה, על מנת שישקלו קידום מערך טיפולי ומלווה להורים אלו[109]. לצורך במתן שירותי פוסט אימוץ לאם ביולוגית עם תום הליך משפטי בו הוכרזו שני ילדיה כברי אימוץ כלפיה והמפגשים ביניהם פחתו באופן ניכר והועמדו על ארבעה מפגשים בשנה – התייחס גם בית המשפט לענייני משפחה בחיפה, עת קבע כי **"נוכח תוצאת פסק הדין ולאור המלצת המומחה, מתבקשת עו"ס לחוק אימוץ ילדים ליתן לאם סיוע ותמיכה לצורך הפנמת התוצאה כאמור והשלמתה של האם עם תוצאה זו"**[110].

דחיית בקשה להכריז על קטינה כבת אימוץ כלפי הוריה וסגירת תיק האימוץ

בפסק דין של בית המשפט המחוזי בירושלים (עמ"צ 62659-07-20)[111] הגיע לסיומו מאבק קשה וארוך שנים של הורים להשבת בתם הקטינה לחיקם. בית המשפט דחה ערעור שהגיש נציג היועץ המשפטי לממשלה על פסק דינו של בית משפט קמא, בו נקבע כי לא התקיימו עילות האימוץ כלפי הורי הקטינה ובקשת האימוץ נדחתה[112]. הקטינה, ואחיה הגדולים יותר, הרכים בשנים אף הם, הוצאו ממשמורת הוריהם לאחר ניסיון אובדני של האם, שסבלה מדיכאון לאחר לידה. אחיה הועברו לקרובי משפחה, ואילו הקטינה בת שלושה חודשים אז, הועברה לשכנים וחברים טובים של ההורים, והכל בהסכמה ולפרק זמן קצר עד תתאושש האם. מידע שנמסר לגורמי הרווחה לאחר שהילדים הועברו לבתיהם, העלה חשש לפגיעה מינית של האב בבת הגדולה והוביל לפתיחת הליכי נוער בעניין שני הילדים הגדולים. הליך האימוץ של הקטינה התנהל בצל חשדות אלו. המומחית מטעם בית המשפט קבעה כי שני ההורים בעלי מסוגלות הורית סבירה וכי לא הוכחה פגיעה מינית של האב, ובפסק דין ארוך ומנומק קיבל בית המשפט קמא את עמדתה. לאחר הליך ממושך שהתנהל בפני בית המשפט המחוזי, במסגרתו הוגשה חוות דעת משלימה אשר חזרה וקבעה אף הפעם כי האב לא פגע מינית בבתו ולאחר שהמומחית נחקרה שוב ארוכות והוגשו השלמות טיעון, הגיע בית המשפט לכלל מסקנה כי יש לדחות את הערעור ואישרר את פסק דינו של בית משפט קמא המורה על ביטול הליך האימוץ של הקטינה, אשר באותה העת כבר מלאו לה למעלה משש שנים.

השבת התיק לבית משפט קמא למינוי מומחה חדש למסוגלות הורית ולבחינה לעומק של צמצום תוצאות האימוץ

בפסק דין מיום 13.12.21 קיבל בית המשפט המחוזי בעמ"צ (נצרת) 31217-11-21[113] את ערעורם הנפרד של הורים והורה כי תיק האימוץ יחזור לבית המשפט קמא לצורך השלמות פסק הדין בסוגיית המסוגלות ההורית ובסוגיית צמצום תוצאות האימוץ. במסגרת ההליך בבית המשפט קמא[114] הוגשה לבקשת בית המשפט, בנוסף לחוות דעת למסוגלות, גם חוות דעת של מומחה מתחום הפסיכיאטריה אשר לקתה בפגמים רבים היורדים לשורשה, ואשר בית המשפט קמא נתן עליהם את דעתו. לפיכך נקבע כי שומה היה על בית המשפט קמא למנות מומחה פסיכיאטרי אחר, ומשלא עשה כן, קביעותיו של בית המשפט לעניין העדר מסוגלותו של האב שהתבססו על לקותו הנפשית, מבלי שעמדה בפניו חוות דעת פסיכיאטרית אינן מבוססות דיין. בית המשפט המחוזי הורה על החזרת הדיון לבית המשפט קמא

109 עוד נקבע כי תיק האימוץ יוחזר לבית המשפט קמא לצורך בחינת צמצום תוצאות האימוץ על דרך של העברת מידע, לאחר שהמומחה שמינה בית משפט קמא לצורך בחינת השאלה אם להורות על אימוץ פתוח או סגור, לא התייחס לשאלה זו כלל בחוות דעתו. פסק הדין הותר לפרסום ללא פרטים מזהים.

האם יוצגה לאורך כל הליכי האימוץ על ידי **עו"ד רחל מור**, מטעם הייצוג המשפטי החיצוני מערך אימוץ, מחוז תל אביב.

110 אמצ (משפחה חיפה) 76105-01-19 8/19, פסה"ד מיום 9/11/21 הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. על פסק הדין הוגש ערעור מטעם האם, והוא התקבל בחלקו (עמ"צ (מחוזי חיפה) 32743-12-21, מיום 6/2/22, הותר לפרסום ללא פרטים מזהים). ייצוג האם לאורך כל הערכאות על ידי **עו"ד מוסטפא ראפע**, ייצוג האב על ידי **עו"ד סאמר בשארה** – שניהם מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני -אימוץ, מחוז חיפה.

111 פסק הדין מיום 25/7/21 הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. ייצוג האם בכל הערכאות על ידי **עו"ד אתי גוהר**, ייצוג האב על ידי **עוה"ד תמר ברש אבירם** – שתיהן ממערך הייצוג המשפטי החיצוני- אימוץ, מחוז ירושלים.

112 פסק הדין של בית משפט קמא - אימוץ (ירושלים) 17-30 מיום 9/9/20, פורסם במאגרים המשפטיים.

113 פסק הדין מיום 13.12.21, הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. ייצוג האם לאורך כל הערכאות על ידי **עו"ד בילאל סויטאת** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני- אימוץ, מחוז נצרת.

114 אימוץ (נצרת) 25/19, מיום 29.9.21, פורסם במאגרים המשפטיים.

למינוי מומחה פסיכיאטרי שיחווה דעתו, ולאחריה יתקיים דיון בנוכחות הצדדים ותינתן החלטה משלימה. אשר לשאלת צמצום תוצאות האימוץ, הרי שעל אף פסק דינו הארוך והמקיף של בית המשפט קמא, נקבע כי סוגיה זו לא נבחנה לעומק וקיבלה ביטוי מצומצם מאד בפסק הדין שניתן. לכן, ואף בסוגיה זו נקבע כי יש להשיב את הדיון לבית המשפט קמא על מנת שישמע את טענות הצדדים, יקבל במידת הצורך חוות דעת נדרשות לצורך מתן פסק דין משלים.

מתווה מתפתח לאימוץ עם קשר וזכות הגישה לערכאות

בפסק דין בתיק אמ"צ 41/19 (משפחה ירושלים)[115] קבע בית המשפט מתווה מתפתח לאימוץ עם קשר בין האם לקטין, ולפיו בשלב הראשון יתקיים מפגש אחת לשנה, ובנוסף לו תוכל האם להגיע אחת לשנה למשרדי השירות למען הילד כדי לצפות בתמונות ובסרטונים של הילד ולקבל מידע אודותיו. בשלב השני, לאחר שימלאו לקטין שש שנים וככל שהאם תתמיד במפגשים שנקבעו בינה לבין הקטין, תוכל האם לבקש מעו"ס השירות למען הילד לבחון את האפשרות להרחבת המפגשים לשני מפגשים בשנה, ובנוסף לאלו תוכל להמשיך להגיע אחת לשנה למשרדי השירות למען הילד לצפייה בתמונות, סרטונים וקבלת מידע כאמור. בהעדר הסכמות, הוסכם בין הצדדים כי לכל אחד מהם שמורה הזכות לפנות לבית המשפט לצמצום או הרחבת המפגשים בין האם לבין הקטין.

מתווה מתפתח, בהתאם להמלצות המומחית ובהסכמת הצדדים, נקבע גם בתיק אימוץ שהתנהל בבית המשפט לענייני משפחה בירושלים[116]. האב, אשר אבהותו הוכרה במהלך ההליך המשפטי, נתן הסכמתו לאימוץ הקטין, ומתוך ראיית טובתו של הקטין וצרכיו, נאות להפסיק את המפגשים עמו תוך כדי ההליך. התנהלות האב זכתה להערכה רבה מעם בית המשפט אשר קבע כי "**אהבתו את הקטין אינה מוטלת בספק. יכולתו.. לראות את טובתו של הקטין ולדאוג לה באה לידי ביטוי לאורך ההליך... ההסכמה לאימוצו מתוך ראיית טובתו היא נדבך נוסף שבו מגלה המבקש שהוא ער לצרכי הקטין ומסוגל לשים את טובתו ואת רווחתו לפני רצונותיו".** על יסוד הסכמת האב והיועמ"ש להמלצות המומחית, הורה בית המשפט על צמצום תוצאות האימוץ כך שהאב יוכל לצפות בתמונות ובסרטונים של הקטין פעמיים בשנה במשרדי השירות למען הילד, ובנוסף, עת ימלאו לקטין 5 שנים, יחודשו המפגשים בינו לבין האב ויתקיים מפגש אחת לשנה.

115 פסק הדין מיום 19.7.21 הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. ייצוג האם על ידי **עו"ד תמר ברש אבירם**, ייצוג האב על-ידי **עו"ד ריבי מזרחי אוחיון** – שתיהן מטעם הייצוג החיצוני מערך אימוץ, מחוז ירושלים.

116 אימוץ 3/19:36/19 (משפחה ירושלים) מיום 24.1.21, הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. ייצוג האם על-ידי **עו"ד ריבי מזרחי אוחיון**, ייצוג האב על-ידי **עו"ד ארינה גיינר** – שתיהן מטעם הייצוג המשפטי החיצוני מערך אימוץ, מחוז ירושלים.

9.6 ייצוג זקנים וכשרות משפטית

שנת 2021 במערך זיקנה וכשרות משפטית, התאפיינה בחמישה מעגלים עיקריים. הראשון, העמקת הייצוג הפרטני המותאם וקידום סוגיות מרכזיות בתחומים; השני, קידום שיתופי פעולה משמעותיים עם משרדי ממשלה וארגוני מגזר שלישי; השלישי, הכשרת רפרנטים למוגבלויות בכל אחד מהמחוזות; הרביעי, הרחבת ההכשרה בייצוג אנשים עם מוגבלות לעורכי הדין מתחומים אזרחיים נוספים בסיוע המשפטי; החמישי, המשך פיתוח, יצירה והטמעה של כלים מקוריים לשיח מונגש ו"פשוט" בין עורכי הדין ובין לקוחות עם מוגבלות, ובכלל זה לקוחות זקנים עם מוגבלות, על מאפייניהם השונים.

כל העשייה נעשתה על רקע אתגרים של שנה נוספת של מגפת הקורונה, שליוו אותנו וחלחלו לתוך ההליכים המשפטיים. המצב עדיין חייב "ריחוק חברתי" ובידוד, והקשה על חלק מהאנשים להגיע לבתי המשפט, וכן הוסיף התמודדויות משפטיות ייחודיות, כמו סכסוכים בין ילדים ביחס לכפיית חיסון קורונה על הורה מבוגר, שהוכרעו, בלית ברירה, בבתי המשפט. במקביל, גם עורכי הדין המשיכו להיתקל בקשיים ייחודיים כגון מגבלות בכניסה למסגרות דיור בבואם לבקר אנשים המיוצגים על-ידם, ומעל לכל, המפגש עם האנשים עם המוגבלות, ובכלל זה אנשים זקנים עם מוגבלות - נעשה מבעד למסכות, מה שיצר אתגרים לתקשורת מיטבית, ועורכי הדין הוסיפו ופיתחו כל העת טכניקות יצירתיות, חוצות חסמים פיזיים, לשיח מקרב ומקדם על מנת לאפשר ייצוג משפטי מיטבי.

נתונים בתחום הכשרות המשפטית (אפוטרופסות וזקנה) לשנת 2021

נושא תביעה	סה"כ תיקים שנפתחו		אזרחי		מעמד אישי		ביטוח לאומי	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
ביטול אפוטרופוס	0	0	0	0	0	0	0	0
כשרות משפטית	3,536	3,568	245	332	3,281	3,227	10	9
מינוי אפוטרופוס משפחה	489	442	0	0	489	442	0	0
מינוי אפוטרופוס	0	0	0	0	0	0	0	0
מינוי מיופה כוח מתמשך	196	310	0	0	196	310	0	0
מינוי מקבל גמלה	1	1	0	0	0	0	1	1
מינוי תומך בקבלת החלטות	19	26	0	0	19	26	0	0
סה"כ	**4,241**	**4,341**	**245**	**327**	**3,985**	**4,004**	**10**	**10**

הערה-בחלוקת תיקים שנפתחו בסיוע המשפט בשנת 2021 לפי תחומים משניים נבחרים, נושא אפוטרופסות וזקנה מהווה כ 4% מכלל הנושאים.

פיתוח כלים להנגשת השירותים המשפטיים ולהתאמות בייצוג האזרחי

הסיוע המשפטי בהובלת מערך זיקנה וכשרות משפטית, היה חבר מרכזי בוועדה להנגשת השירותים המשפטיים שהוקמה במשרד המשפטים בשנת 2017, ואשר כללה את כלל יחידות המשרד. הוועדה המשרדית, בהובלתו של מר עידן אילן, מנהל אגף פרויקטים במשרד המשפטים, פיתחה פרויקט רחב וייחודי בשלוש היחידות המייצגות הגדולות: הסיוע המשפטי, הסנגוריה הציבורית והפרקליטות. התכנית הובנתה והופעלה בהתאמה לפי הצרכים של היחידות, עם תכנית יחידתית שונה, ושיאה היה בשנת 2021.

התכנית בסיוע המשפטי, בתמיכת הג'וינט ואלווין-ישראל, כללה שלושה חלקים מרכזיים: פיתוח הכשרות לעורכי הדין ללימוד תקשורת "פשוטה" וללימוד סוגיות בייצוג אנשים עם מוגבלות; הבניית תפקיד חדש של "רפרנט מוגבלויות" והכשרת עורכי דין לתפקיד בכל המחוזות עם מומחיות לתחום ועם ידע וכלים להנחיה במחוז; וכן פיתוח כלים חדשניים להנגשת הייצוג המשפטי, כל יחידה לפי צרכיה. מערך זיקנה וכשרות משפטית פיתח את התכנית בהתאם לאתגרים הקיימים בייצוג אנשים עם מוגבלות בסיוע המשפטי, עם התאמות לאופי הייצוג ולמגוון ההליכים בייצוג בתחום האזרחי.

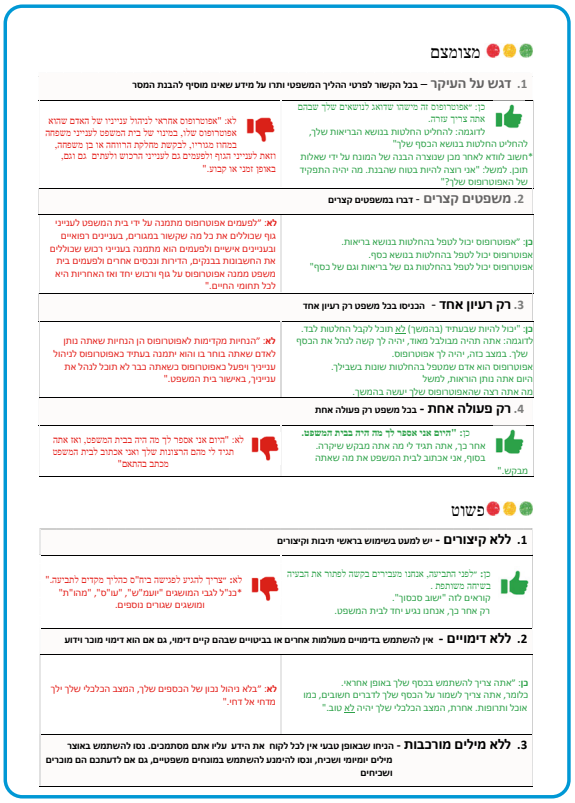
במסגרת התכנית, פיתח המערך, בשיתוף עורכי הדין המייצגים במסגרתו, "ארגז כלים" רחב להנגשת השיח ולחיזוק התקשורת בין עורכי הדין ללקוחות עם מוגבלות. ה"ארגז" כולל ערכת "עשה ואל תעשה" בשיח "פשוט" עם לקוחות, ובו יש כללים שמסייעים בפישוט שיחה ומאפשרים העברת מסר ברור יותר לאנשים עם שונות קוגניטיבית, כמו מוגבלות שכלית, אוטיזם או דמנציה. ב"ארגז הכלים" כלול גם מילון מונחים לתחום הכשרות המשפטית ולתחום המשפט האזרחי עם מלים ומונחים בשפה "פשוטה" להבנת מיטבית של ההליך המשפטי וכדי לאפשר השתתפות משמעותית של אנשים עם מוגבלות בהליכים. ערכות הלימוד הן פרי עבודה ממושכת עם מפתחי תוכן, מנגישים לשוניים, מומחים בפישוט קוגניטיבי, ועורכי דין ממערך המייצגים לתחומים זיקנה וכשרות משפטית בסיוע המשפטי הוא כולל המשגה של פרקטיקה מקצועית ממושכת ורבת ניסיון בתחום - ובתהליך של איסוף מתודלוגי של הטכניקות לכדי "תורת עבודה" ודיסציפלינה סדורה. כל זה יאפשר המשך לימוד והטמעה של תקשורת מותאמת בין עורכי דין לבין לקוחות, כחלק מפרופסיה ייחודית.

בנוסף, "ארגז הכלים" של הסיוע המשפטי כולל ספר דיגיטלי שמכיל אוסף של 19 מקרים בייצוג מערך זיקנה וכשרות משפטית המשקפים עריכת דין "חברתית", ובו המשגה של טכניקות שעורכי הדין הפעילו ליצירת תקשורת וקרבה עם לקוח שמתמודד עם קשיים בתקשורת. בנוסף, נערך הסרט "בגובה העיניים", באורך של שעה, ובו מופיעים עשרה עורכי דין מהמערך המקצועי, המשתפים במקרים אמיתיים ובאתגרי הייצוג. הערכה הרחבה, על כלל מרכיביה, משמשת לארגון ולשימור ידע, וללמידה עתידית, מסייעת הן בהכשרה של עורכי הדין בסיוע המשפטי, הן רלוונטית ליחידות נוספות מקבלות קהל, הן לעורכי דין במשרדי ממשלה נוספים, והן לעורכי דין אזרחיים פרטיים בכלל, ולבעלי מקצוע נוספים רבים.

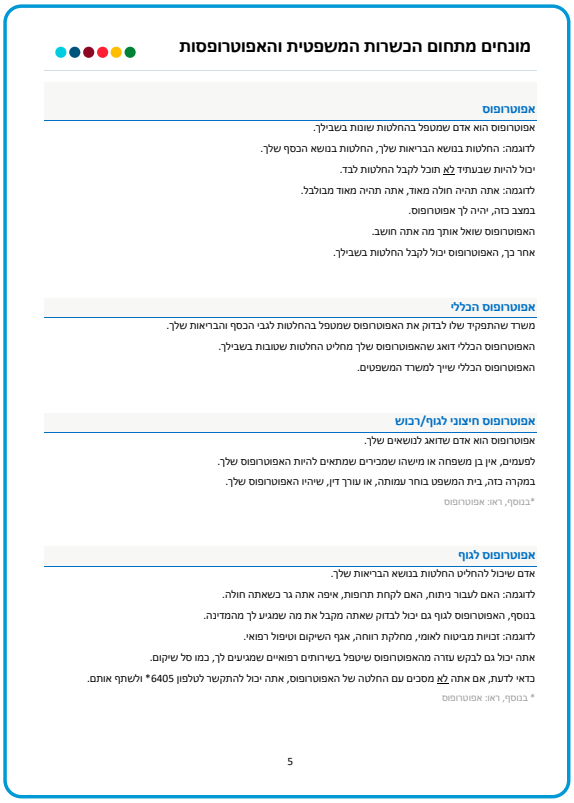
בנוסף, נערכו חמש הכשרות במתכונת מודולארית בסיוע המשפטי, במסגרתן הוכשרו עורכי דין המייצגים בהגדרת תפקידם אנשים עם מוגבלות (עורכי דין הנמנים על תחום הכשרות המשפטית, למשל, ותחום האשפוז הכפוי בסיוע), והן עורכי דין מתחומים נוספים בסיוע, אשר במסגרת עבודתם - למשל בתחום החובות - עשויים לפגוש ולייצג אדם עם מוגבלות. ההכשרות פותחו לפי אופי הייצוג ורמת ההכרות עם סוגיות במוגבלות, והותאמו בתכנים על מנת לתת את הכלים המתאימים ביותר לכל קבוצת עורכי דין. בסך הכל הוכשרו כ- 400 עורכי דין בסיוע המשפטי, ותכנית ההכשרה צפויה להמשך עוד, להמשך חינוך והטמעה של הפרקטיקה החדשה והמקורית של "ייצוג משפטי מותאם של אדם עם מוגבלות". ביחידות הנוספות פותחו כלים המותאמים לצרכי היחידות, ונערכו הכשרות בהתאמה, הכל תוך יצירת שיח משותף בין היחידות וכשנמשכת ההטמעה של הכלים. בשנת 2021 זכתה התכנית המשרדית, על פיתוחיה בשלוש היחידות השונות, בפרס היוקרתי בארה"ב על **שותפות יוצאת דופן מטעם ה-NJHSA** (ארגון הגג של עמותות וגופים המספקים שירותי רווחה לקהילות יהודיות בארצות הברית, קנדה וישראל).

דוגמאות מתוך הכלים שפיתחנו בסיוע המשפטי אפשר לראות כאן:

מונחים מתחום הכשרות המשפטית והאפוטרופסות

אפוטרופוס

אפוטרופוס הוא אדם שמטפל בהחלטות שונות בשבילך.

לדוגמה: החלטות בנושא הבריאות שלך, החלטות בנושא הכסף שלך.

יכול להיות שבעתיד לא תוכל לקבל החלטות לבד.

לדוגמה: אתה תהיה חולה מאוד, אתה תהיה מאוד מבולבל.

במצב כזה, יהיה לך אפוטרופוס.

האפוטרופוס שואל אותך מה אתה חושב.

אחר כך, האפוטרופוס יכול לקבל החלטות בשבילך.

אפוטרופוס הכללי

משרד שהתפקיד שלו לבדוק את האפוטרופוס שמטפל בהחלטות לגבי הכסף והבריאות שלך.

האפוטרופוס הכללי דואג שהאפוטרופוס שלך מחליט החלטות שטובות בשבילך.

האפוטרופוס הכללי שייך למשרד המשפטים.

אפוטרופוס חיצוני לגוף/רכוש

אפוטרופוס הוא אדם שדואג לנושאים שלך.

לפעמים, אין בן משפחה או מישהו שמכירים שמתאים להיות האפוטרופוס שלך.

במקרה כזה, בית המשפט בוחר עמותה, או עורך דין, שיהיו האפוטרופוס שלך.

*בנוסף, ראו: אפוטרופוס

אפוטרופוס לגוף

אדם שיכול להחליט החלטות בנושא הבריאות שלך.

לדוגמה: האם לעבור ניתוח, האם לקחת תרופות, איפה אתה גר כשאתה חולה.

בנוסף, האפוטרופוס לגוף גם יכול לבדוק שאתה מקבל את מה שמגיע לך מהמדינה.

לדוגמה: זכויות מביטוח לאומי, מחלקת רווחה, אגף השיקום וטיפול רפואי.

אתה יכול גם לבקש עזרה מהאפוטרופוס שיטפל בשירותים רפואיים שמגיעים לך, כמו סל שיקום.

כדאי לדעת, אם אתה לא מסכים עם החלטה של האפוטרופוס, אתה יכול להתקשר לטלפון 6405* ולשתף אותם.

* בנוסף, ראו: אפוטרופוס

5

שוש חן נחום, עורכת דין - נשואה ואם לשלושה ילדים. הוסמכה כעורכת דין בשנת 2007, בעלת משרד עורכי דין בהוד השרון וחברה בפורום משפחה ארצי של לשכת עורכי הדין. בעלת הכשרה מקצועית כעובדת סוציאלית ושימשה כעובדת סוציאלית במוסד לביטוח לאומי. בנוסף ניהלה סניפים של חברות הסיעוד ושימשה כמנכ"לית של חברה מקבוצת השמירה אשר הקימה פרויקטים קהילתיים לאוכלוסייה המבוגרת. כיום בעלת משרד עורכי דין המתמחה בייצוג בתחום המעמד האישי, חדלות פירעון ודיני עבודה וכן מתמחה בייצוג אנשים זקנים ואנשים עם מוגבלויות ומייצגת קבוצות אלה מטעם הסיוע משפטי במשרד המשפטים

פרימה בלרינה – הריקוד בשפה | שוש נחום, עורכת דין

קורה, בת 90, אלמנה בלא ילדים ובלא קרובי משפחה, התגוררה בגפה באחד הבתים הבי יפים של תל-אביב. בעברה היא הייתה פרימה בלרינה בגרמניה המערבית, רקדה בלהקות ונסעה הרבה להופעות בעולם. עד היום היא ממשיכה לקבל פנסיה קבועה מגרמניה, ומצבה הכלכלי טוב ומספק. בשנה לפני פתיחת התיק קורה נפלה ונפגעה בברכה, ובעקבות כך אושפזה בבית חולים סיעודי. בתום תקופת השיקום קורה חזרה לביתה כשהיא נעזרת בהליכון לצורך התניידות ממקום למקום.

לאחר שקורה עברה שנה מטלטלת היא פנתה לעורך דין פרטי ושיתפה אותו כי היא חוששת שאם תחלה לא יהיה מי שיטפל בה, וביקשה את עצתו. בתגובה עורך הדין הציע לה להתמנות בעצמו כאפוטרופוס לגופה ולרכושה באופן מידי. בעקבות הגשת הבקשה לאפוטרופסות של עורך הדין, בית המשפט לענייני משפחה פנה אל הסיוע המשפטי, שמינה אותי כאפוטרופוס לדין של קורה. זאת כדי להביא את עמדתה בפני בית המשפט באופן עצמאי, בלא קשר לבא כוחה, ועל אף ייצוגה. בית המשפט למעשה נתן דעתו לכך שעורך הדין בהליך הוא בעל אינטרס, משום שהוא מעוניין להתמנות בעצמו כאפוטרופוס לקורה, לכן עלול להיות בניגוד עניינים. בית משפט הפעיל את האופציה של ייצוג נוסף בבובע של אפוטרופוס לדין, שישמש גם כ"עין בוחנת" של בית המשפט בשטח.

כאשר הגעתי לביתה של קורה היא קיבלה אותי בחשדנות, בקרירות ובעוינות. ניכר היה שהיא נלחצת מעצם הפגישה וחשה כי באתי להפר את ה"סדר" אליו הגיעה עם עורך הדין, סדר אשר הקנה לה שקט ותחושה של שליטה. קורה לא בחרה בי כפי שבחרה בבא כוחה, לא ביקשה שאבוא לביתה ואשוחח עמה, ולמעשה כל החוויה הייתה שביקורי נכפה עליה.

מתוך השיחה עם קורה התרשמתי שהיא אישה שקולה וחדה המסוגלת לקבל החלטות לגבי חייה. לכן סברתי כי לא נכון יהא למנות לה אפוטרופוס לגוף ורכוש ובכך ולהגביל את חירויות הפרט שלה. סברתי כי יהיה נכון לאתר חלופות לאפוטרופסות, כמו ייפוי כוח מתמשך, או הנחיות מקדימות לאפוטרופוס אשר יכנסו לתוקף בעתיד ובצוק העיתים. ניסיתי לשוחח עימה על האפוטרופסות ועל חסרונותיה וכן על הפתרונות החלופיים שהחוק מציע. למרות שהמידע היה חשוב עד מאוד, עדיין חשתי בקרירות ובעויינות מצידה של קורה, והיא בקושי ענתה או תקשרה איתי. בנקודה זו חששתי שהיא עלולה שלא להקשיב לי, ולא לשקול אפשרויות נוספות עבורה, שאולי יכולות להתאים לה יותר.

החלטתי לשנות גישה, ולשוחח עם קורה על תחום שקרוב לליבה. הבחנתי בתמונות שלה מפוזרות בבית, בהן היא רוקדת בלט, והתעניינתי בהן. סיקרן אותי לשמוע עוד על הבלרינה המופיעה שם ועל החיים המסעירים שלה. עם החלפת הנושא

24

שלל הכלים לתקשורת מונגשת, בהם ניתן לעיין באתר הסיוע המשפטי, הם נדבך בפיתוח הפרופסיה של ייצוג ייחודי של אדם עם מוגבלות, בדגש על מצבים שונים של "שונות" קוגניטיבית, ומתוך רצון לקדם את ההבנה השגורה בעבודת עורכי הדין במערך המקצועי, ולפיה - ייצוג משפטי לעולם חייב להתאים עצמו לאדם, ולהיות "תפור למידותיו", ולא להיפך.

פסיקה נבחרת בתחום ייצוג זקנים וכשרות משפטית לשנת 2021

איסור חקירת אפוטרופוס לדין וחובה מוגברת לפרטיות ולחסיון של אדם עם אפוטרופוס

בית המשפט לענייני משפחה בפתח תקווה קבע לאחר שאימץ את עמדת הסיוע המשפטי, כי אין מקום לחקור אפוטרופוס לדין, שכן זה משמש כעורך דינו של האדם, וגם בהיותו "שחקן חוזר" בבית המשפט ו"officer of the court" שיש לאפשר לו למלא את תפקידו ללא חשש, לאפשר לו להיות גורם מגשר בין כלל המעורבים, וגם בשל החשיבות לשמירת פרטיותו של האדם בהליך, שבהיותו אדם שמונה לו אפוטרופוס, חלה חובה מוגברת לשמירת זכויותיו לפרטיות ולחסיון. בית המשפט התיר במקרים מסוימים בקשה בכתב למתן הסבר באשר להמלצות שהמליץ האפוטרופוס לדין, ובכפוף להסכמתו ולכך שמענה אינו פוגע בחובותיו של עורך הדין האפוטרופוס-לדין ביחס לאדם.[117]

איסור הקלטת אפוטרופוס לדין שלא בידיעתו וחשיבות הפרטיות של האפוטרופוס לדין

בהחלטה תקדימית קובע בית המשפט לענייני משפחה בנצרת, כי אין לאפשר לבני משפחה ניצים לפעול לניגוח אלה באלה תוך שימוש באפוטרופוס לדין כ"כלי" ביניהם לשם כך, ולפיכך אסור להקליט אפוטרופוס לדין בפגישה עמו, ממילא לא יהיה מקום ולא יתאפשר לעשות בהקלטה שימוש. בית המשפט קובע, כי יש לאפשר לאפוטרופוס לדין לבצע תפקידו ללא חשש, על מנת לאפשר אמון של הצדדים ולאפשר לו לפעול לקידום פתרון מגשר ורחב. בית המשפט ציין: "**מינוי אפוטרופוס לדין הוא מנגנון חשוב בידי בית המשפט לענייני משפחה לא רק כדי לעמוד על רצונו של האדם שבעניינו הוגשה בקשת מינוי אפוטרופוס אלא גם כדי שבית המשפט יקבל תמונה מקיפה יותר של מצבו וסביבתו (רפואי, פיסי, מנטלי, רגשי, כלכלי) ויוכל לתפור את החליפה המתאימה עבורו מבחינת ההסדר המשפטי שיגן עליו, מחד גיסא ויאפשר סיפוק צרכיו ופגיעה מינימלית ומידתית באוטונומיה שלו, מאידך גיסא...האפוטרופוס לדין המתמנה בדרך כלל על ידי הלשכה לסיוע משפטי, מסייע לא רק לאותו אדם, אלא גם למשפחה כולה, לבית המשפט ולהליך השיפוטי...**"[118]

דחיית בקשה למינוי אפוטרופוס לאשה בת 100 ומתן צווים "לשמירת רכוש" כחלופה מידתית

בית המשפט לענייני משפחה דחה בקשה למינוי אפוטרופוס לאשה בת 100, לאחר שעורכת הדין בתפקידה כאפוטרופוסית לדין עמדה על שמיעתה בבית המשפט. בית המשפט התרשם מרצונותיה ומדעתה של האישה ולא מינה אפוטרופוס, ואולם נתן צווים להגנה על הרכוש כסעד מידתי[119].

דחיית בקשה למינוי אפוטרופוס לניצולת שואה בת 83 וההכרח לעמוד בדרישות החוק

בפסק דין מנומק, דחה בית המשפט המחוזי בחיפה ערעור על פסק הדין של בית המשפט לענייני משפחה בחיפה. בהכרעתו, דחה בקשה למינוי אפוטרופוס על רכושה של ניצולת שואה בת 83, המתמודדת עם מצב רפואי מורכב, משלא שוכנע כי התקיימו התנאים בסעיף 33 לחוק הכשרות המשפטית ואפוטרופסות, והתבסס בכך על ממצאיה האובייקטיבים ועבודתה המקצועית של עורכת הדין.[120]

117 אפ 8935-03-19 **פלוני** נ' **אלמוני** בבמ"ש לענ"מ פתח תקווה, בפני כב' השופטת נאוה גדיש, מיום 11.4.21, ייצוג על-ידי **עו"ד יפתח עצמון** מטעם הייצוג המשפטי החיצוני של מערך זיקנה וכשרות משפטית, מחוז תל אביב.

118 אפ 21110-07-17 **ח.ג.** נ' **ט.ל. בעניין עז' המנוחה ו.ג.** בבימ"ש לענייני משפחה בנצרת, בפני כב' השופט אסף זגורי, מיום 1.2.21, ייצוג על-ידי **עו"ד אבי פרץ** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז צפון.

119 אפ 27537-04-21 **עיריית ת"א** נ' **פלוני**, בבמ"ש לענ"מ ת"א-יפו, בפני כב' השופטת עינת הלר כריש, מיום 7.7.21, ייצוג האישה על ידי **עו"ד שירה טולדנוף** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז תל אביב.

120 עמש חי' 21534-07-21 **פלוני** נ' **פלונית** (פורסם ביום 6.12.21, אתר נבו), בפני כב' השופטים ס. ג'וסי, ע. אטיאס ונ. סילמן, ייצוג על-ידי **עו"ד רונית ויצמן** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז חיפה.

דחיית בקשה למינוי אפוטרופוס לאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית

בית המשפט דחה בקשה למינוי אפוטרופוס על גופו ועל רכושו של אחיהם של המבקשים, המאובחן עם מוגבלות שכלית התפתחותית. לבקשה צורפה אבחנה פסיכיאטרית, לפיה מדובר במי שנדרש להשגחה ולטיפול בכל ענייניו הרכושיים והגופניים. בית המשפט קבע, שלאדם הנמכה קוגניטיבית ואישיות תלותית ורגישה, אולם גם ניכר תפקוד גבוה ועצמאי של האדם. לכן קבע, בין היתר, כי נדרשות ראיות מוצקות יותר, כדי לבסס את המסקנה של היעדר יכולתו של האדם לנהל את ענייניו. הבקשה למינוי אפוטרופוס נדחתה, והצדדים הופנו לבחון אפשרות מינוי תומך בקבלת החלטות.[121]

חזרה מבקשה לקטיעת רגל של אדם בן 90

בית החולים הנחה את בתו של האיש, בן 90, להגיש בקשה למינויה כאפוטרופוסית לאישור כפיית קטיעת רגלו, ובית המשפט מינה עורכת עדין לייצגו בהתאם לסעיף 68א לחוק הכשרות המשפטית. עורכת הדין שביקרה את האיש בבית החולים, ראתה שהאיש עומד על דעתו ומבין, בניגוד לחוות הדעת הפסיכיאטרית בענייננו. בנוסף, נוכחה שהמסמך הרפואי מוטעה, ומצוין בו כי עליו לערוך ניתוח ברגל אחת, בעוד הפצע והחשש לנמק היה ברגל האחרת. במעמד הדיון, נציג בית החולים, הרופא המטפל, הבהיר, כי למעשה אין בהילות בפרוצדורה, והקטיעה אינה הפתרון המתאים, בשונה ממה שנמסר לפני כן. במסגרת הדיון עמדה עורכת הדין על דחיית הבקשה, עמדתה התקבלה ולבסוף הבת מחקה את בקשתה לכפיית הטיפול על אביה. [122]

אחריות של משרד הביטחון להתנהלות פוגענית של מטפלים ביחס לנכה צה"ל, עם מוגבלות פיזית ומתמודד נפש

זוג מטפלים מטעם חברה שמועסקת על-ידי משרד הביטחון לקחו במשך שנים עשרות אלפי שקלים מהאדם המטופל על-ידם, שיכנו בביתו בת משפחה שלהם, כשהאיש עצמו התגורר במרתף ביתו של אחד המטפלים, ועל כך אף גבו ממנו "דמי שכירות חודשיים". בית המשפט עמד על כך שהאיש יעבור לביתו בתנאים מיטיבים, ולחידוש הקשר שנותק בין האיש ובין בני משפחתו, בית המשפט הורה על ביקורי פתע של משרד הביטחון אצל האיש, וכן בקש שמשרד הביטחון יבחן לעדכן את חוזי ההעסקה של מטפלים מטעמו על מנת למנוע הישנות מקרים דומים.[123]

דחיית בקשה אפוטרופוס חיצוני (תאגיד) להשתחרר ממינוי מטעמי חשש מבני משפחה

לאדם מונה אפוטרופוס חיצוני לגוף ולרכוש, אולם האפוטרופוס עתר להשתחרר בשל חשש מאיומיו של אחיו של אותו אדם. עורך הדין ייצג את עמדתו של האדם ובקש בשמו לדחות את הבקשה ולהותיר את המינוי, באין אדם אחר מטעמו לסייע. בית המשפט קבע, כי הדיון שונה מבקשה לשחרור מייצוג של אפוטרופוס פרטי, באין אפוטרופוס חלופי לתפקיד, ומשהאיום לא חזר על עצמו.[124]

יש לפרש את חוק החוסים בצמצום על רקע ההגנות בחוק הכשרות המשפטית

האישה בת 73, מתמודדת עם סכיזופרניה, עיוורון ותת משקל ונטען כלפיה כי אינה משתפת פעולה עם הטיפול בה והיא מצויה באי שקט ועל כן עליה לעבור לבית אבות מבית החולים בו אושפזה. עורכת הדין ייצגה את עמדתה הברורה של האישה לשוב מבית החולים לביתה, ולא לעבור לבית אבות. עורכת הדין טענה כי את הסמכות בחוק

121 אפ 4268-08-20 **פלוני** נ' **אלמוני** בבמ"ש לענ"מ בקריות, בפני כב' השופט ניר זיתוני, מיום 14.9.21. ייצוג על-ידי **עו"ד אירנה צ'רניאק** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז חיפה.

122 אפ 9323-10-21 **פלונית** נ' **ב"כ היועץ המשפטי לממשלה** בבמ"ש לענ"מ בבאר שבע, בפני כב' הנשיא השופט אלון גביזון, מיום 10.10.21. ייצוג על-ידי **עו"ד אורה תמנו** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז דרום.

123 (אפ 18975-05-21 **ב"כ היועץ המשפטי לממשלה** נ' **אלמוני** בבית המשפט לענייני משפחה בבאר שבע, מיום 30.5.21. ייצוג על-ידי **עו"ד קלריס דביר** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז דרום.

124 (אפ 26926-06-20 **האפוטרופוס לרכוש** נ' **יועמ"ש רווחה**, בבמ"ש לענ"מ ת"א-יפו, בפני כב' השופטת קרן גיל, מיום 27.1.21. ייצוג על ידי **עו"ד יפתח עצמון** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז תל אביב.

ההגנה על חוסים, תשכ"ו - 1966 יש לפרש בצמצום רב ואת הסעד מכוח החוק יש להעניק במקרים נדירים בלבד, תוך העדפת חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות המאפשר בחינת חלופות, ושימוש בהגנות רחבות יותר. בכל מקרה יש למצות תחילה חלופות לפני הוצאה כפויה מהבית. העברה למוסד בניגוד לרצון היא "מהלך קריטי ומשנה חיים שעלול לפגוע בבריאותה הנפשית", בקשת רשויות הרווחה להעברתה לבית אבות נדחתה, ובית המשפט הורה לתגבר את המעטפת הטיפולית לשתי מטפלות[125].

9.7 ייצוג נפגעי עבירות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות

משנת 2004 ניתן סיוע משפטי לנפגעי עבירות החזקה בתנאי עבדות (לפי סעיף 375א לחוק העונשין, התשל"ז - 1977), סחר בבני אדם לידי מעשה זנות ולמטרות נוספות: הבאה לידי עבדות, הבאה לידי עבודת כפיה, נטילת איבר מאיברי הגוף, הולדת ילד ונטילתו, ביצוע עבירת מין והבאה לידי השתתפות בפרסום תועבה (לפי סעיף 377א(א) לחוק העונשין, התשל"ז 1997-) ועבירות הנלוות לעבירות הנ"ל. הסיוע המשפטי לנפגעי עבירות אלה ניתן בהליכים אזרחיים הנובעים מביצוע העבירות, כגון תביעות כספיות נגד מבצעי העבירות, ובהליכים מנהליים לפי חוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952, כגון בקשה לרישיון ישיבה בישראל לשנה למטרת שיקום, בקשה להסדרת מעמד חוקי בישראל מטעמים הומניטריים ובקשה להורות על שחרור ממתקן משמורת. נפגעי העבירות פטורים מהחובה לעמוד במבחנים הקבועים בחוק הסיוע המשפטי, תשל"ב- 1972, להוכחת זכאות כלכלית לקבלת סיוע משפטי. יצוין כי ביוני 2022, אישרה מליאת הכנסת הצעת החוק בקריאה ראשונה להרחבת הסיוע המשפטי לנפגעי עבירות סחר בבני אדם גם בהליכים פליליים[126].

תופעת ה"עבדות המודרנית", היא תופעה קשה במסגרתה נעשה שימוש בבני אדם והיחס אליהם הוא כאל חפצים ומכשירי עבודה העוברים מיד ליד תוך פגיעה בכבודם, ביטול רצונם החופשי ושלילת האנושיות שלהם. קורבנות עבדות ועבודת כפיה באים לרוב מאוכלוסייה פגיעה בכלל, ומקהילת הזרים בפרט. זאת בשל יחסי הכוחות הלא שווים המאפיינים מגזר זה ופגיעותם המוגברת הנובעת מחוסר היכרות עם השפה ועם התרבות המקומית. התחומים המועדים לפורענות הם תחומים בהם קיים בידוד טבעי של העובדים כמו בחוות חקלאיות ובעבודות משק בית או סיעוד.

סחר בבני אדם יכול שיהיה למטרות שונות. הצורה המוכרת ביותר בעשורים האחרונים היא למטרת העסקה בזנות ומתאפיינת בהבאת נשים לישראל למטרה זו. רבות מהנשים הנסחרות בזנות מגיעות ממדינות שהמצב הכלכלי בהן קשה למדינות מפותחות, תוך הבטחה שיוכלו להרוויח שם סכום כסף רב תוך זמן קצר. היחס אליהן הוא כאל מכשיר לייצור רווחים, לעיתים תוך שליטה, אלימות ואיומים.

בהתאם לנוסחו של חוק הסיוע המשפטי נתונה לסיוע המשפטי הסמכות להחליט אם אדם יוכר כנפגע העבירות לצורך קבלת סיוע משפטי. החלטה זו אינה כפופה להחלטת רשויות האכיפה, ויתרה מכך, רף הראיות הנדרש בהליכים אזרחיים ומינהליים נמוך משמעותית מרף הראיות הנדרש בהליך הפלילי ולפיכך שיקול הדעת המקצועי שמפעיל הסיוע המשפטי עצמאי ושונה משיקול הדעת של רשויות האכיפה אם להעמיד לדין פלילי את מבצעי העבירות. הזכות לקבלת סיוע משפטי גם אינה מותנית בשיתוף פעולה של הקורבן עם רשויות האכיפה.

125 (תא 18985-03-21) **רווחה צפת** נ' **פלוני** בבמ"ש השלום בצפת, בפני סגנית הנשיא השופטת אביבית נחמיאס, מיום 15.3.21. ייצוג על-**ידי עו"ד זיו יאיר** מטעם מערך הייצוג המשפטי החיצוני של זיקנה וכשרות משפטית, מחוז צפון.

126 הצ"ח 1505 התשס"ג.

נתונים ופעילות בתחום הסחר בבני אדם 2021

בשנת 2021 התקבלו בסיוע המשפטי 135 פניות של מבקשי סיוע לפי העבירות, זאת לעומת 76 פניות בשנת 2020, 86 פניות בשנת 2019 ו- 109 פניות בשנת 2018. מכלל הפניות 33 היו של נפגעי עבירת הסחר למעשה זנות או עבירות נלוות, 41 פניות של נפגעי עבירת החזקה בתנאי עבדות לצורך עבודה בישראל, 6 מקרים של סחר בבני אדם לכפיית מעשים מיניים במסגרת נישואין, פנייה אחת בעניינה של קטינה נסחרת, שתי פניות של נפגעות החזקה בתנאי עבדות בגדה המערבית ו- 24 פניות של נפגעים שהיו בעבר חלק מכת פוגענית. שאר הפניות היו של 28 מבקשי מקלט מאפריקה, אשר בטרם הגיעו לישראל הוחזקו בחצי האי סיני בתנאים קשים שהוכרו כעולים כדי עבדות לצורך מתן שירותים.

פסיקה והחלטות נבחרות בתחום הסחר בבני אדם לשנת 2021

סיוע בהליכים משפטיים לאישור כניסה לישראל לצורך מימוש שנת שיקום

ק.ר. אזרחית אוקראינה, הובאה לישראל בחודש 3/19 על-ידי סוחרי אדם למטרות זנות והוחזקה בדירה ששימשה כבית בושת. בכתב האישום שהוגש נגד הסוחרים צויין כי מדובר בשירותי מין ליותר מעשרה גברים מידי יום ללא הפוגה, וכי ק.ר. נאלצה לישון באותו מקום בו עבדה כך שהוחזקה תחת פיקוח הדוק של סוחריה. לאחר שמשטרת ישראל פשטה על הדירה בה הוחזקה ק.ר. היא הועברה למקלט "מעגן" לקורבנות סחר. על אף חששה הגדול מסוחריה והקושי הרב בחשיפת מה שקרה לה, העידה ק.ר. במשטרה ובבית המשפט והסוחרים שסחרו בה הורשעו בעבירות חמורות .

בחודש מרץ 2020 יצאה ק.ר. מישראל לאוקראינה לצורך סיום המבחנים שהיו דרושים עבורה ללימודי העיתונות אותם החלה, ובסמוך לאחר מכן הסתיימו ההליכים הפליליים נגד הסוחרים. זהו למעשה השלב שבו הייתה אמורה להיות מוגשת עבורה בקשה לשנת שיקום לתקופה של שנה, בסוף ההליך הפלילי. יציאתה מישראל תואמה מול רשות האוכלוסין וניתנה לה אשרת חוזר למען תוכל לשוב לישראל. עם זאת, לאחר יציאתה מישראל פרץ משבר הקורונה ובתאריך שהיה קבוע לשיבתה לישראל היה סגר, וטיסתה בוטלה. לאחר שממשלת ישראל הודיעה על פתיחת השמיים הוגשה עבור ק.ר. בקשה לשנת שיקום בה התבקש גם אישור כניסתה לישראל. רשות האוכלוסין דחתה את הבקשה ועל כן הגיש הסיוע המשפטי ערר לבית הדין לעררים בצירוף בקשה לקיום דיון דחוף. בכתב הערר נטענו טענות הנוגעות לזכות של ק.ר לשנת שיקום ולמחויבות של מדינת ישראל לשיקומם של קורבנות סחר בבני אדם. עוד נטען כי ההליך השיקומי של ק.ר. במקלט נקטע באיבו לא באשמתה אלא בשל הקורונה. בסמוך לאחר הגשת הערר התקבלה החלטתו המתוקנת של מנכ"ל רשות האוכלוסין לפיה הוחלט לאשר לק.ר. שנת שיקום לאור היותה קורבן סחר בבני אדם, והותרה כניסתה לישראל.

כ.ס. אזרחית מולדובה, גדלה כל חייה אצל סבתה לאחר שננטשה על ידי הוריה. בזמן ששהתה במקלט "מעגן" לקורבנות סחר והעידה בתיק הפלילי נגד בני זוג שכפו עליה מתן שירותי מין בישראל נפטרה סבתה. כ.ס יצאה מישראל לחלוק כבוד אחרון לסבתה בתיאום עם רשות האוכלוסין והונפקה לה אשרת חוזר. כ.ס. לא הצליחה לחזור לישראל במועד המתוכנן בשל הנחיות הממשלה על סגירת השמיים. חודש לאחר מכן, בעת שעדיין הייתה במולדובה, הוכרע התיק הפלילי בהרשעת בני הזוג. אחרי שנפתחה אפשרות עבור כ.ס. לשוב לישראל, פנו נציגי הסיוע המשפטי ומקלט "מעגן" לרשות האוכלוסין להתרת כניסתה לישראל לצורך שנת שיקום והם הודרכו על ידי רשות האוכלוסין להגיש בקשה לשנת שיקום, ובקשה כאמור הוגשה. שלושה חודשים לאחר מכן התקבלה החלטת רשות האוכלוסין, בה נקבע כי כניסתה של כ.ס. תאושר בכפוף להפקדת ערבות בסך 30,000 ₪. בהחלטה אין כל

פירוט באשר לייעודה של הערבות או מה הגורם להטלתה. מדובר בהחלטה חריגה ובלתי מידתית באופן קיצוני וחמור ועל כן הגיש הסיוע המשפטי ערר על ההחלטה בבית הדין לעררים. 4 ימים לאחר הגשת הערר התקבלה החלטת רשות האוכלוסין המאשרת לכ.ס.ל לחזור לישראל לשנת שיקום ללא תנאי של הפקדת ערבות. רשות האוכלוסין חויבה בהוצאות משפט בסך 1,500 ₪.

סחר בבני אדם וכפיית מעשים מיניים במסגרת נישואין

ט.א קיבלה בשנת 2021 סיוע משפטי בערר על החלטת רשות האוכלוסין לפיה ניתן לה רישיון ישיבה בישראל מסוג ב/1 חלף מעמד של תושבות ארעית שהתבקש. האישה מאתיופיה, הגיעה לישראל כבת זוג של ישראלי ממוצא אתיופי המבוגר ממנה בשנים רבות, שחיפש כלה. האופן בה נהג בה בן זוגה לשעבר (השניים התגרשו) הביא לכך שהיא הוכרה ע"י משטרת ישראל כקרבן של עבירת החזקה בתנאי עבדות. בעקבות האלימות, הגבלת החירות והניצול שהופעלו כלפיה בקשר הזוגי לרבות אלימות מינית וסממנים של החפצה נאלצה להימלט ממערכת היחסים. אזרח ישראלי הציע לאישה בעת שהייתה במנוסה קורת גג תמורת יחסי מין, כתוצאה מהם נכנסה להריון בעודה נשואה לבעל, ונולדה לה בת קטינה.

עד חודש אוגוסט 2019 התגוררה האישה במקלט "מעגן" לקורבנות סחר ועם עזיבתה את המקלט הגיש עבורה הסיוע המשפטי בקשה להסדרת מעמד מטעמים הומניטריים. לטענתה אין לה אפשרות מעשית לשוב לאתיופיה בלי שהדבר יפגע בה ובבתה הישראלית באופן מהותי. היא חששה מתגובת משפחתה ותגובת החברה לחזרתה כאם לבת שנולדה מחוץ לנישואין. כמו כן, עזיבה לאתיופיה עם בתה הקטנה תפגע בטובת הילדה, שמשולבת בישראל בה נולדה וחיה כל חייה, ותביא לניתוק לקשר של הבת עם אביה הישראלי המקיים עמה קשר הורי אוהב. הבקשה נדחתה ובעקבות ערר שהוגש ע"י הסיוע המשפטי לבית הדין לעררים הודיעה ב"כ רשות האוכלוסין על החזרת העניין שוב לוועדה הבינמשרדית.

בשנת 2021 התקבלה החלטת הועדה, המאשרת לאשה רישיון ישיבה מסוג ב/1 (המאפשר עבודה ושהיה), אולם דוחה את הבקשה לתושבות ארעית (מעמד א/5) המעניקה זכויות סוציאליות ורפואיות.

לטענת הסיוע המשפטי, מצב בו רשות האוכלוסין מסרבת להסדיר ברישיון ישיבה ארעי את מעמדה של האם ותחת זו מעניקה לה מעין ויזת עבודה, שאינה מקנה זכויות סוציאליות ויציבות, פוגע בטובתה של הילדה, ואינו מהווה מענה הולם לקורבן סחר שהייתה חשופה לאלימות ותלות בבן זוג מתעלל, ושקשרה את גורלה בישראל, בה היא מגדלת את בתה, אזרחית ישראל קטינה, מאז שנולדה. על כן ניתן סיוע משפטי בערר על ההחלטה לבית הדין לעררים, להורות על מתן מעמד של תושבות ארעית.

הסדרת מעמד מטעמים הומניטריים לילידת הרפובליקה המרכז אפריקאית שהגיעה קטינה

א.ב. נכנסה לישראל דרך נתב"ג בשנת 2018 כשהיא בת 17 בדרכון של הרפובליקה המרכז אפריקאית. לדבריה בהיותה נערה צעירה הוריה נרצחו לנגד עיניה ובשל המצב הכלכלי הקשה נשלחה על ידי בני משפחתה לסין, שם הובטח לה שתוכל ללמוד ולזכות בחיים בטוחים. בפועל התברר לה עם הגעתה כי בני משפחתה שלחו אותה לשרת כשפחה לדיפלומט זה. היא הוחזקה בביתו של אותו דיפלומט יחד עם קטינים נוספים, שם נאלצו לבצע עבודות בית ולהשתתף אתו ב"מסיבות מין" בלילות. כשלא יכלה לסבול עוד מעשים אלה, הצליחה לאתר את הדרכון שלה שהוחבא בבית ולברוח לרחוב. לבסוף הוחזרה על ידי גבר אפריקאי אל הדיפלומט, אשר סיכם עם אותו גבר שהיא ושני הקטינים הנוספים שהיו איתה יוטסו באמצעות דרכונים דיפלומטיים לישראל, שם יחכו להם אנשים "שיטפלו בהם". עם הגעתה לישראל, כאמור, בדרכון דיפלומטי המצוי עדיין ברשותה, התברר לה שהיא נדרשת לעבוד בזנות ובניקיון.

כתוצאה מהטראומות הקשות שחוותה סובלת א.ב. מתסמונת פוסט טראומטית מורכבת, היא נוטה לפגוע בעצמה, מביעה כוונות אובדניות ועברה בשנים האחרונות שני אשפוזים פסיכיאטריים ממושכים. יכולתה לתפקד ולחיות חיים עצמאיים מוגבלת.

בשנת 2021 הגיש הסיוע המשפטי עבור האישה בקשה למעמד מטעמים הומניטריים. הוועדה החליטה על הענקת רישיון ישיבה מסוג ב/1 לשנה, וכי בתום תקופה זו יבחן המשך מעמדה בישראל בהתאם לנסיבות. הוחלט על ידי הסיוע המשפטי להגיש ערר לבית הדין לעררים בגין אי מתן אשרת תושבות ארעית מסוג א/5 שכן מהבקשה עולה הצורך הברור בטיפולים רפואיים וסל שיקום מקיף אותו יכול לקבל רק מי שמחזיק במעמד תושבות ארעית מסוג א/5.

9.8 סיוע משפטי למשפחות שיקיריהן נרצחו ולמשפחות שכולות

סיוע לנפגעי עבירת המתה במסגרת תוכנית סנ"ה

בשנת 2009 אומץ דוח הועדה הבין-משרדית ובין-ארגונית לגיבוש תכנית כוללת בנושא זכויות נפגעי עבירה. בעקבות הדוח התקבלה החלטת ממשלה המאמצת את המלצות הדוח למתן סיוע למשפחות נפגעי עבירות המתה - רצח בנסיבות מחמירות, רצח, המתה בנסיבות של אחריות מופחתת והמתה בקלות דעת[127] (להלן: "תוכנית סנ"ה").

במסגרת תכנית סנ"ה הוקמו על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי (באמצעות מרכז "אלה" ועמותת "בשביל החיים") שמונה מרכזי סיוע לבני משפחות נפגעי עבירות המתה שנועדו לסייע למשפחות באמצעות מתן סל שירותים כספיים, טיפוליים ותמיכתיים. הייצוג המשפטי למשפחות ניתן באמצעות הסיוע המשפטי, תוך שיתוף פעולה מלא בין שני המשרדים.

מערך ייצוג נפגעי עבירות המתה כולל ממונה ארצית, צוות פנימי במחוזות הסיוע המשפטי וצוות חיצוני הכולל כ-50 עורכי דין. הן הצוות הפנימי והן הצוות החיצוני עברו הכשרה ייחודית לייצוג המשפחות ומקיימים באופן שוטף ימי עיון שנתיים והדרכות מקצועיות. כמו כן עורכי הדין מלווים על ידי עובדים סוציאליים לצורך התמודדות עם הייצוג המורכב והכלת המשפחות והמקרים הקשים, תוך היכרות עם נושא הטראומה המשנית וחיזוק עורכי הדין בהיבט זה.

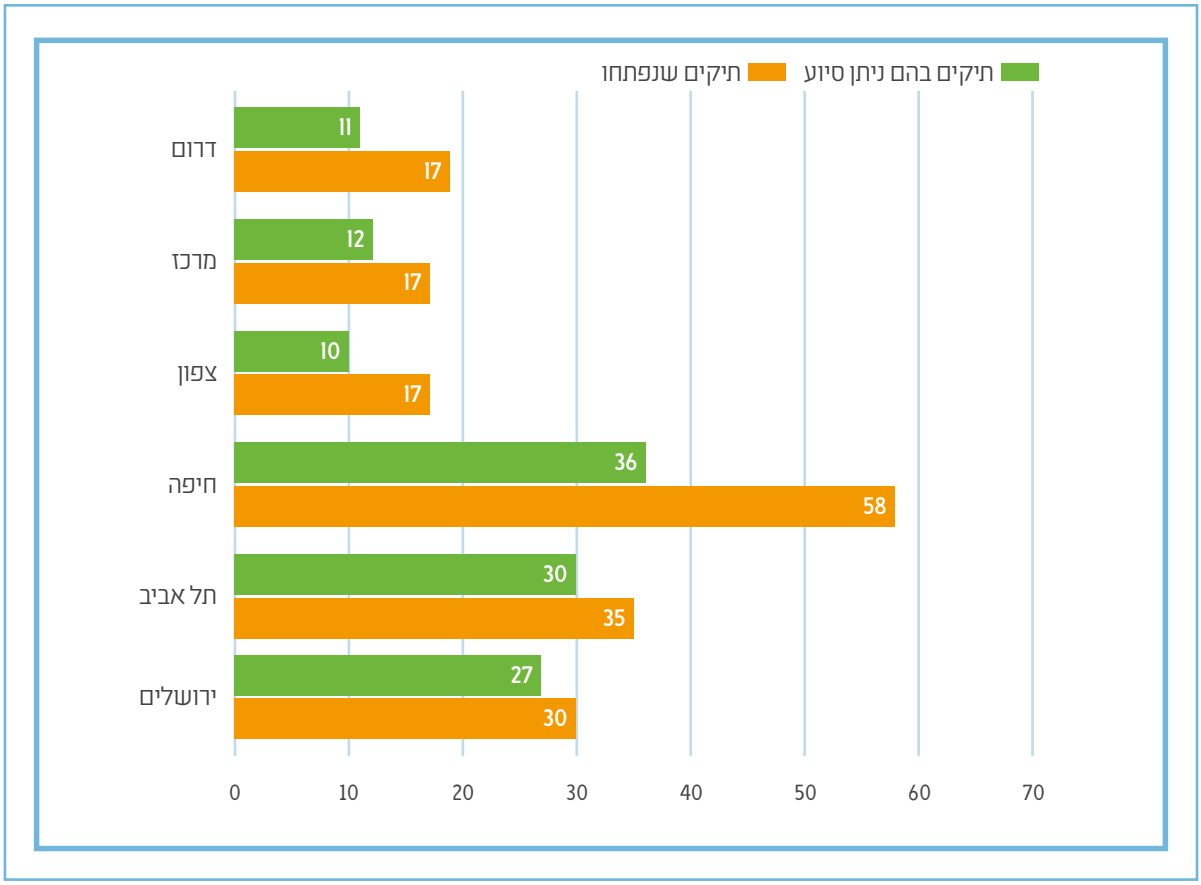
במהלך המשפט הפלילי המתנהל נגד הפוגע, מייצג עורך דין מטעם הסיוע המשפטי את משפחת הקורבן מול המשטרה והפרקליטות. כמו כן, ניתן למשפחת הקורבן ייצוג משפטי במישור האזרחי על מנת למצות את הזכויות המשפטיות מול הגורמים השונים, כגון המוסד לביטוח לאומי, ההוצאה לפועל, חברות ביטוח, עיריות ועוד. כן, ניתן ייצוג בהגשת תביעות אזרחיות הנובעות מהרצח כגון תביעת נזיקין נגד הפוגע.

הסיוע המשפטי ניתן ללא בדיקת הקריטריונים של זכאות הקבועים בחוק הסיוע המשפטי. כן נדרשת בדיקתה של ועדת זכאות מטעם התכנית הבוחנת את נסיבות המקרה ומחליטה אם משפחה זכאית לסיוע באמצעות תכנית סנ"ה.

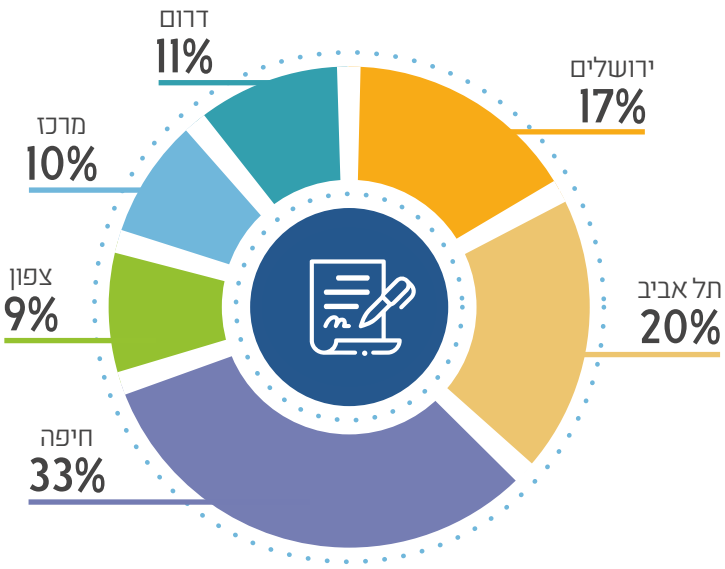
127 בחודש יולי 2019 נכנסה לתוקף הרפורמה בעבירות המתה בהתאם לחוק העונשין (תיקון 137), התשע"ט-2019. עד מועד זה, ניתן היה ליחס לנאשם שגרם במודע למותו של אדם, עבירת רצח (הכוללת גם רצח בכוונת תחילה שעונשה מאסר עולם חובה) או עבירת הריגה, שעונשה עד עשרים שנות מאסר. תיקון 137 הרחיב את מנעד העבירות שניתן לייחס לנאשם תוך הלימה בין חומרת העונש לבין התיוג שלה והעונש בצידה. בהתאם לכך, עבירת ההריגה בוטלה ונקבע מדרג חדש לעבירות המתה: רצח בנסיבות מחמירות (מאסר עולם כעונש חובה), רצח (עונש מרבי מאסר עולם), המתה בנסיבות של אחריות מפוחתת (עד 15 שנות מאסר) והמתה בקלות דעת (עד 12 שנות מאסר).

נתונים ופעילות בתחום עבירות המתה לשנת 2021

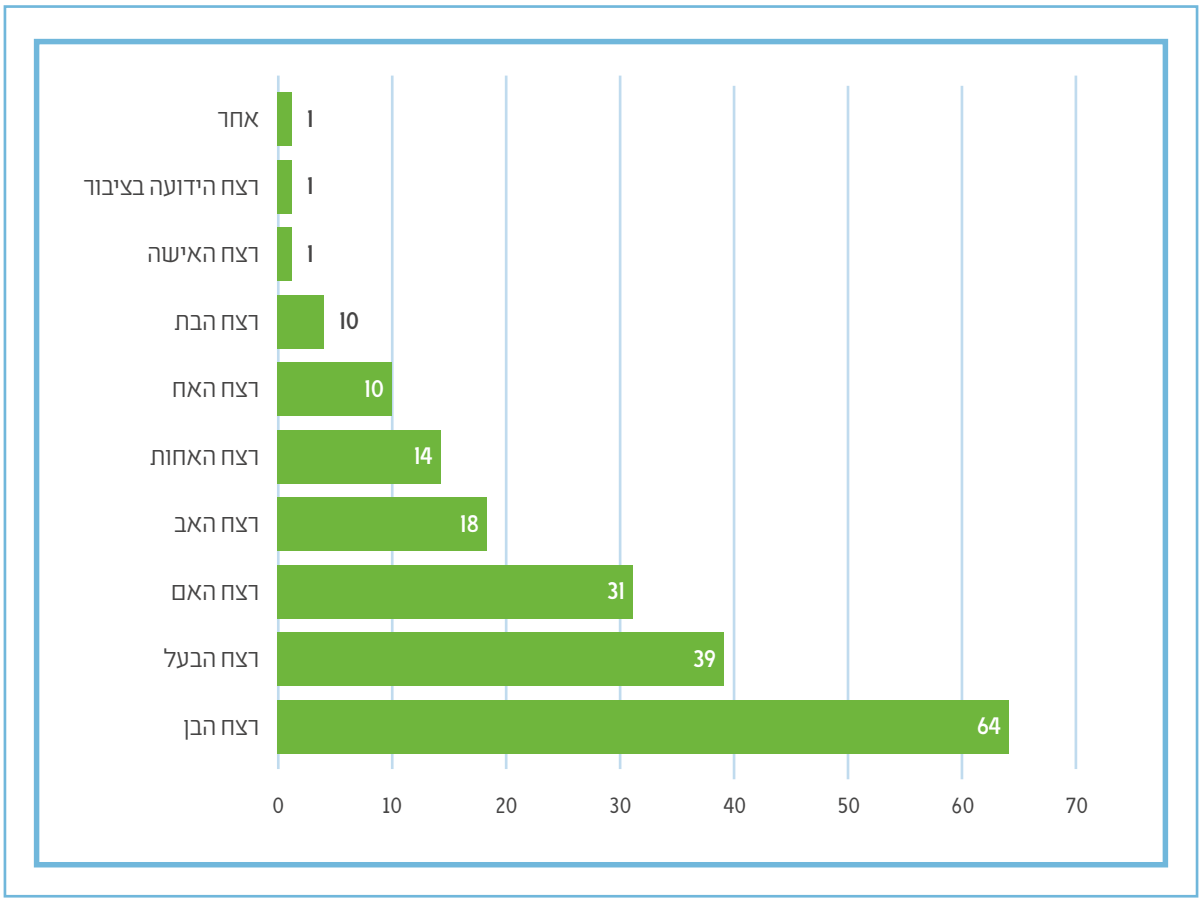
בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי 176 תיקים חדשים במסגרת תכנית סנ"ה. בכ70% מהם הוענק סיוע משפטי למשפחות הן בהליכים האזרחיים והן בהליכים הפליליים הנובעים מאירוע ההמתה. במסגרת זו, ניתן סיוע למשפחות ב- 71 תיקים של ייצוג בהליכים פליליים ו-56 תיקים של ייצוג בהליכים אזרחיים. ב-13 תיקים ניתן ייצוג אף בהליכי הערעור.

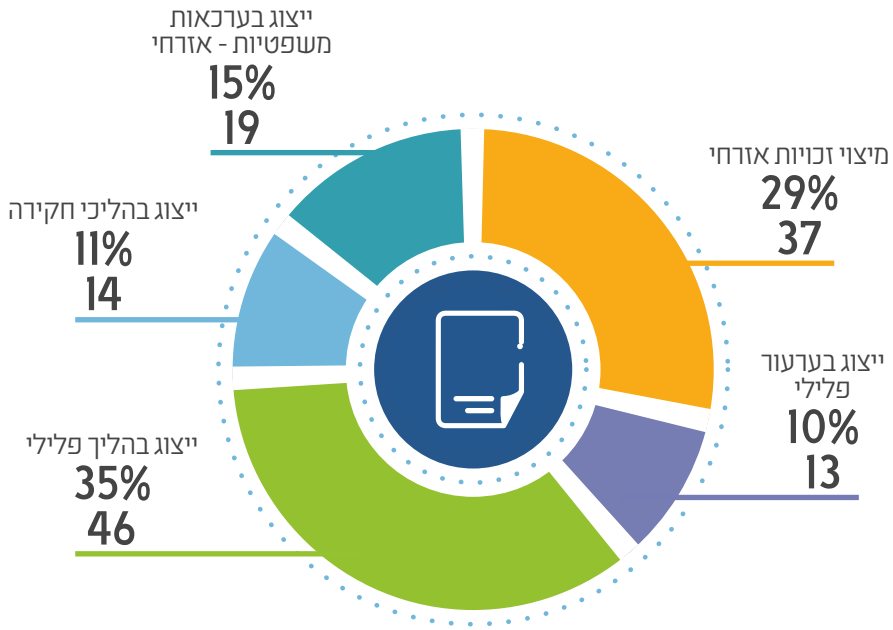
פתיחת תיקים לפי מחוזות

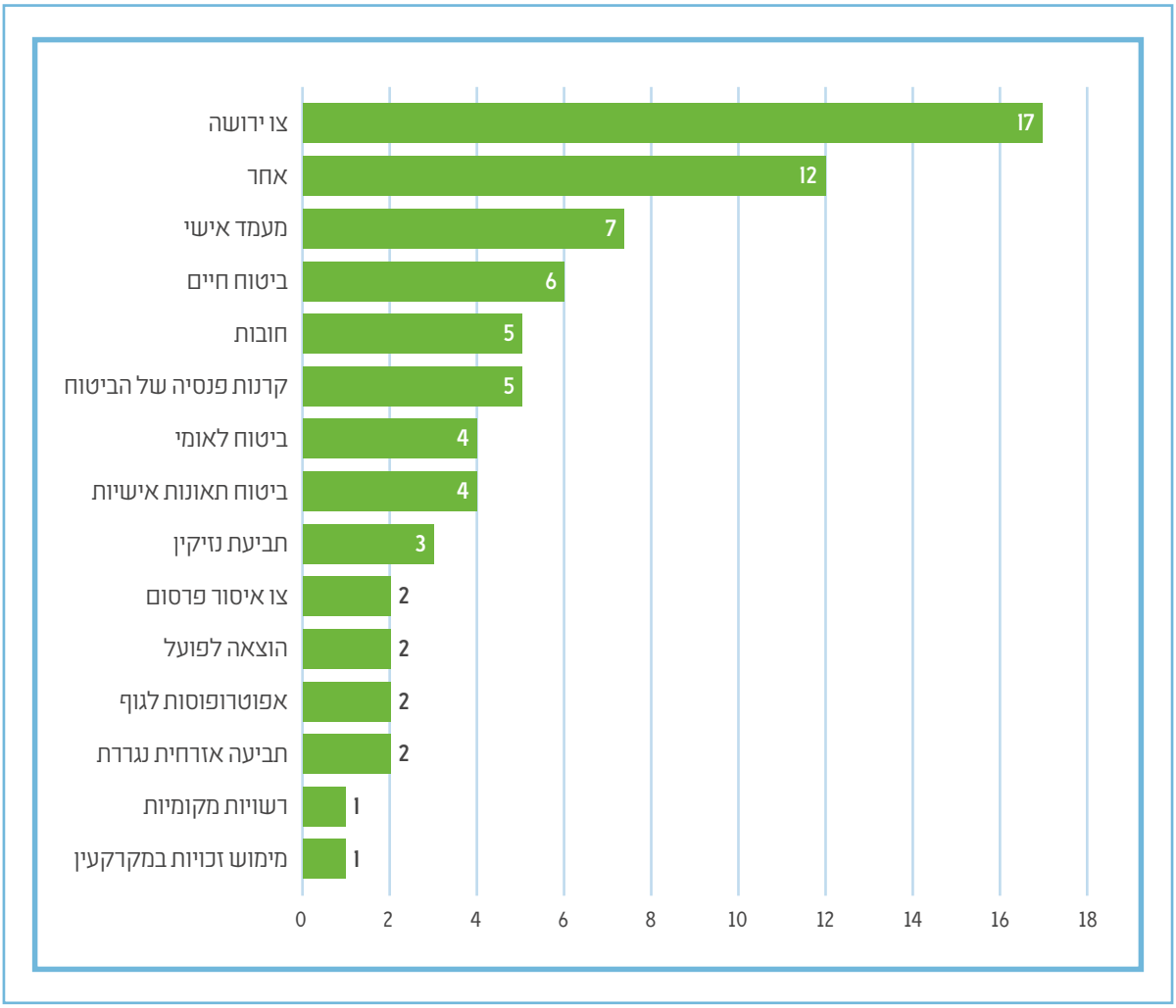
הקשר של הנפגע לנרצח

סיוע משפטי לפי חלוקה לתחומים

נושאים שטופלו בתחום האזרחי

בתחום האזרחי ניתן סיוע משפטי בעשרות הליכים אזרחיים, כגון: טיפול חובות כתוצאה מהרצח, הוצאת צווי ירושה, קצבאות מול המוסד לביטוח לאומי, מימוש ביטוחים וקרנות פנסיה של המנוח, תביעות נזיקין נגד הפוגע ועוד.

סיוע משפטי למשפחות שכולות

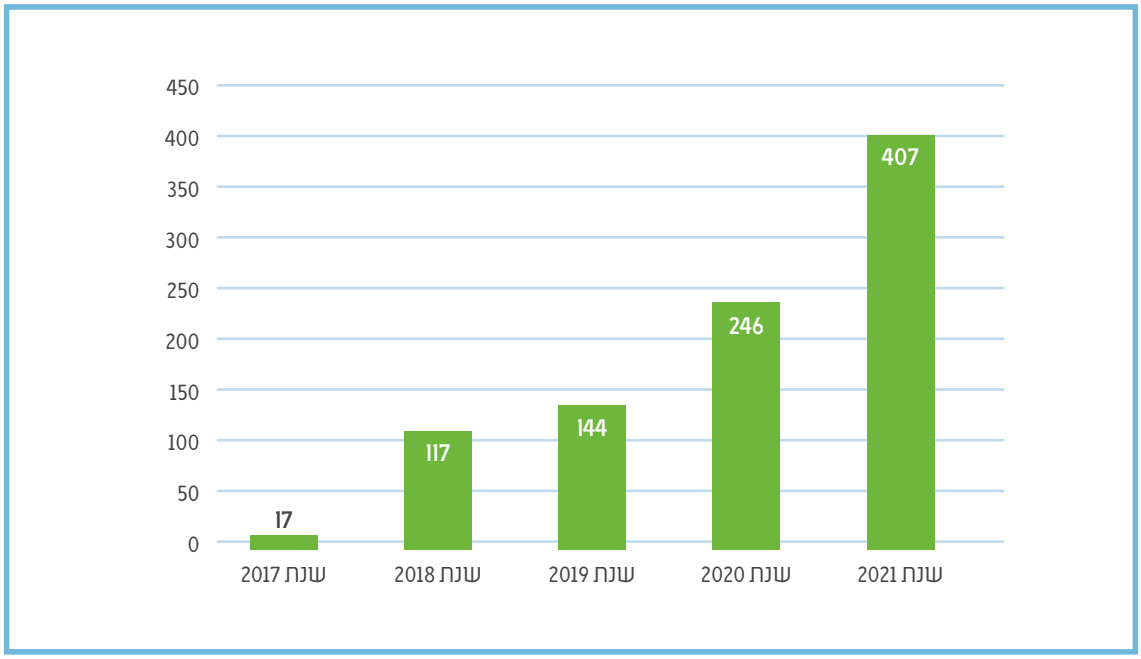
בשנת 2017 התקבלה החלטת ממשלה שעניינה הרחבת הסיוע המשפטי לנפגעי עבירות המתה גם למשפחות שכולות של משרד הביטחון (כהגדרתן בחוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התש"י- 1950) ומשפחות שיקיריהן נרצחו כתוצאה מפעולות איבה (כהגדרתן בחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התשל"ב-1970), וזאת ללא צורך בבחינת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי, במסגרת הליכים אזרחיים ופליליים.

בשנת 2021 נפתחו בסיוע המשפטי 402 תיקים בעניינן של משפחות שכולות של משרד הביטחון ו-6 תיקי נפגעי המתה כתוצאה מפעולות איבה. לעומת 255 תיקים בשנת 2020 (246 תיקי משפחות שכולות של משרד הביטחון ו-9 תיקי פעולות איבה).

הסיוע המשפטי ייצג את המשפחות בקשת תחומי המשפט האזרחי, כגון: הגשת צווי ירושה, ניסוח צוואות, ייפוי כוח מתמשך, דיני עבודה וכיו"ב.

מספר התיקים שנפתחו במהלך השנים בחלוקה למחוזות - משפחות שכולות של משרד הביטחון						
מחוז	2017	2018	2019	2020	2021	סה"כ
ירושלים	6	7	7	10	5	35
תל אביב	0	38	50	117	166	371
חיפה	7	52	51	42	150	302
צפון	1	3	10	27	32	73
מרכז	0	11	21	27	36	95
דרום	3	6	5	23	13	50
סה"כ תיקים	**17**	**117**	**144**	**246**	**402**	**926**

מספר תיקי משפחות שכולות של משרד הביטחון שנפתחו בין השנים 2017 - 2021

פסיקה נבחרת בתחום סיוע משפטי למשפחות שיקיריהן נרצחו בשנת 2021

רצח חריג בחומרתו

בשנת 2020, נרצחה פעוטה על ידי אביה, לאחר שזה האחרון פגע אף באחותה ובאימה וניסה לגרום למותם. נוסף לחלל שהותיר הרצח, הנפגעות נדרשו להתמודד עם צרכים משפטיים רבים, כגון "הפשרת" חשבון בנק (שנסגר מאפשרות למשוך כספים כיוון שהחשבון היה רשום על שני הצדדים), גירושין, תביעת מזונות ועיקולים, טיפול במיטלטלין, טיפול מול חברות ביטוח, שינוי שם ועוד. עו"ד מטעם מערך הייצוג המשפטי של תוכנית סנ"ה ייצגה את האם ובתה הן בהליכים האזרחיים הנובעים מאירוע ההמתה כאמור והן לאורך כל ההליך הפלילי.

בחודש דצמבר 2021, בית המשפט גזר את עונשו של הנאשם למאסר עולם בגין עבירת הרצח ועוד 20 שנה בכלא על ניסיון הרצח של אשתו ובתו. כן נקבע, כי הנאשם יפצה הנפגעות ב-658 אלף שקל, הן בגין עבירת הרצח והן בגין עבירת ניסיון הרצח תוך שנקבע

כי מדובר ב"רצח חריג בחומרתו", החלטה שמשמעותה שניתן יהיה לקצוב את עונשו של הנאשם רק לאחר 15 שנות מאסר, והוא ייקצב ל-40 שנות מאסר לכל הפחות. אסירים שעונשם לא נקצב, יש לציין, לא רשאים לצאת לחופשות[128].

ערעור הנאשם על חומרת העונש לאור תיקון 137 לחוק העונשין

נאשם שדקר למוות בסכין מטבח את בת זוגתו לעיני ילדיהם, הורשע ברצח ונדון למאסר עולם[129]. הנאשם הגיש ערעור לבית המשפט העליון בו טען כי לאור הרפורמה יש להרשיעו בעבירת הרצח הבסיסית, ולא רצח בנסיבות מחמירות, או לחילופין להרשיעו ברצח באחריות מופחתת - כך שניתן יהיה לגזור עליו עונש קל יותר ממאסר עולם במידה ויתקבל הערעור. עו"ד מטעם תוכנית סנ"ה אשר ייצגה את המשפחה טענה בדיון[130], כי משפחת המנוחה, ובעיקר בנותיה אשר היו עדות לרצח, מתקשות להבין איך ניתן לטעון שהרצח של אמם לנגד עיניהם אינו עבירה שעונשה הוא מאסר עולם, בעוד הן מתקשות לשקם את חייהן. כן ציינה, כי הנאשם מבקש לנצל את המעבר בין החוקים לטובתו כדי לצמצם את עונשו. בתה של המנוחה, בת 17 במועד הרצח, ביקשה להקריא מכתב שכתבה בדיון בבית המשפט ולא להקל בעונש אביה[131]:

"העצב והאובדן משפיע מאוד על המשפחה שלי-סבתא שלי במיוחד- היא ממשיכה יום יום לתחזק את הבית ולטפל בכולנו בכוחות עצמה ובמיוחד באחיותיי הקטנות שהטיפול בהן הוא מאוד קשה פיזית ונפשית....אותו היום לא יוצא לי מהראש, אין יום שעובר ואני לא חושבת על האסון, לקחו לי את אמא שלי שהייתה עמוד התווך שלי בדרך הכי נוראית שאפשר, אני מצולקת נפשית, הוא רצח לי אותה מול העיניים באכזריות בלי טיפה של אנושיות, תתחשבו בי ובמשפחה שלי, הסבל לא מניח לנו תתנו לו את מה שמגיע לו. המחשבות הבלתי פוסקות על הסיכוי שאולי יקלו עליו רודפות אותי ולא נותנות לי מנוחה, זה מחזיר אותי לאותו יום נורא שוב ושוב..."

128 תפ"ח (מרכז) 20-04-489 **מדינת ישראל** נ' **ברק בן עמי** (מיום 29.12.21, פורסם בנבו). ייצוג על-ידי **עו"ד רותי אלדר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של תוכנית סנ"ה, מחוז תל אביב-מרכז.

129 ע"פ 3168/19 **אדלאו איילון** נ' **מדינת ישראל** (ניתן ביום 26.1.22, פורסם בנבו).

130 ייצוג המשפחה על ידי **עו"ד תמי קלנברג-לוי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של תוכנית סנ"ה, מחוז תל אביב-מרכז.

131 ראו לעניין זה ע"פ 3168/19 **פלוני** נ' **מדינת ישראל** (פורסם בנבו, ביום 26.1.22).

ביום 26.1.22 ניתנה החלטת בית המשפט העליון בה נקבע, בין היתר, כי מעשיו של הנאשם, מגבשים עבירה של רצח בנסיבות מחמירות ויש להותיר על כנו את עונש מאסר עולם שהוטל עליו. בית המשפט העליון קבע, כי בנסיבות של רצח בת זוג לעיני הילדים, יש להרשיע ככלל, בעבירה של רצח בנסיבות מחמירות מבלי להותיר לבית המשפט שיקול דעת בעניין[132].

עיון בנימוקי הערעור

במקרה בו אישה נדקרה למוות על ידי בן זוגה[133], הורשע הנאשם במסגרת הסדר טיעון ונדון ל-29 שנות מאסר וכן נפסקו לטובת ילדיהם המשותפים של הנאשם והמנוחה פיצוי בסך 258,000 ₪. על גזר הדין הגיש הנאשם ערעור לבית המשפט העליון. עורך דין מטעם תוכנית סנ"ה שייצגה את המשפחה הגישה בקשה לבית המשפט העליון בבקשה לעיין בנימוקי הערעור של הנאשם, תוך שציינה בבקשתה כי חוק זכויות נפגעי עבירה מקנה לנפגע זכויות שונות בהליך הפלילי, לרבות זכות עיון בכתב האישום[134]. כן ציינה, כי הפסיקה[135] פירשה את זכות העיון בכתב האישום, כאינו שולל זכויות נוספות, לרבות עיון בכתב הערעור. בית המשפט נעתר לבקשה ואפשר למשפחה לקבל עותק מהודעת הערעור ונימוקי הערעור.

אי העברת חומרי חקירה לנאשם והעברת חלקים מחוות דעת למשפחת נפגעת עבירת ההמתה לפני חשיפתם באמצעי התקשורת

עורך דין מטעם תוכנית סנ"ה[136] ייצג את הוריה של המנוחה, אשר נחנקה למוות על ידי בן זוגה וצולמה על ידו לאחר מכן. בית המשפט המחוזי דחה את בקשת הנאשם לקבל ולהעתיק "חומרי חקירה" לפי סעיף 74 לחוק סדר הדין הפלילי שכללו העתק הסרטון (להבדיל מהעיון בסרטון), בשל החשש לפגיעה בצנעת הפרט וברגשות משפחת המנוחה, חומרים מתוך מכשירי הטלפון שנתפסו, לרבות תוכן הודעות הווטסאפ שצולמו ממכשירי הניידים של עדי התביעה ללא השחרת חלקים מהם וכיו"ב. הנאשם הגיש ערר על ההחלטה לבית המשפט העליון אשר אף הוא דחה את בקשתו לקבל לידיו את החומרים. בית המשפט אפשר לעורכת הדין שייצגה את המשפחה להביע את עמדתה בדיון ואף התייחס לכך בהחלטתו: **"באת כוחה של משפחת המנוחה הדגישה כי המשפחה, שאיבדה את היקר לה מכל, אינה יכולה לשאת את המחשבה שהסרטון המבזה את יקירתם יעבור מיד אל יד, והחשש כי ידלוף בדרך לא דרך אל המרשתת מדיר שינה מעיניהם. ניתן להבין לרגשות המשפחה באשר הסרטון מכאיב ודוקר את העין ואת הלב"**.

בנוסף במקרה זה, פנתה המשפחה, באמצעות עורכת הדין המייצגת מטעם תוכנית סנ"ה, לבית המשפט המחוזי, בבקשה לקבל לידה את חוות הדעת הפסיכיאטרית שעניינה כשרותו של הנאשם לעמוד לדין. זאת, לאור רצונם שלא להיחשף לנושא באמצעי התקשורת. ב"כ הנאשם התנגד לבקשה זו מהטעם שמדובר במסמך רפואי חסוי על מסקנותיו המשפטיות ואין המדובר בנושאים שניתן להוציא אותם בשלב כה מוקדם של ההליך, בשלב הליכי המעצר. ואולם, לאחר שבית המשפט שמע את ב"כ משפחת המנוחה, אפשר בית המשפט לפרט חלקים נרחבים מחוות הדעת.

132 לעיל, הערה 121.

133 ע"פ 3734-21 **יצחק שפק** נ' **מדינת ישראל** (פורסם בנבו, ביום 8.6.21).

134 סעיף 9 לחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001.

135 **ראו לדו': רע"ב 10349-08 מדינת ישראל** נ' **סמיר גנאמה** (פורסם בנבו, 20.7.09); ע"פ 3636-12 **אוסאמה שוויקי** נ' **מדינת ישראל** (פורסם בנבו, 20.10.13).

136 בש"פ 1286/21 **מדינת ישראל** נ' **עמית אלמוג** (פורסם בנבו, ביום 25.3.21). ייצוג המשפחה על-ידי **עו"ד מיכל פומרנץ-לין**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של תוכנית סנ"ה, מחוז תל אביב-מרכז.

9.9 סיוע משפטי לנפגעות ולנפגעי עבירות מין

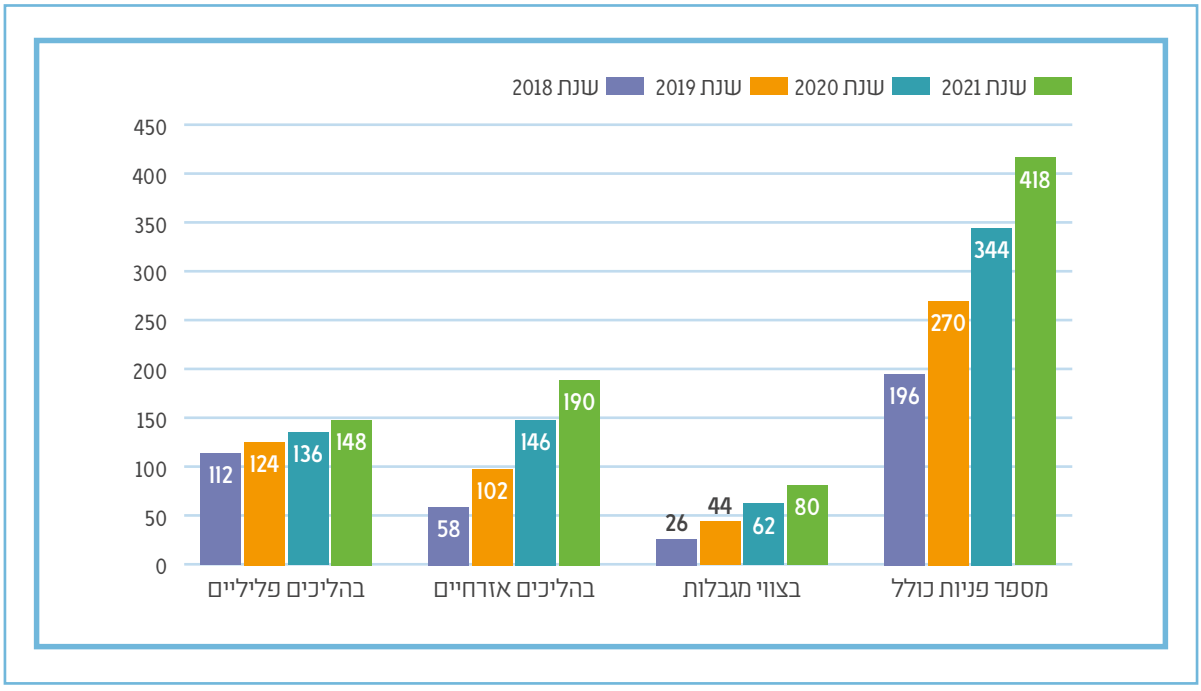
מערך ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות המין פועל בסיוע המשפטי משנת 2017, עת תוקן חוק הסיוע המשפטי והוכרה זכותם של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבל סיוע משפטי **גם במסגרת ההליכים הפליליים** המתנהלים נגד הפוגע וכן בהליכים הקשורים לבקשות הפוגע להקלות בנשיאת עונשו. ייצוג זה נוסף על סוגי הליכים משפטיים אחרים שבהם ניתן סיוע משפטי לנפגעות ולנפגעי עבירות המין עוד קודם לכן: בקבלת **צו מגבלות** - להרחקת הפוגע מקרבת הנפגע/ת לאחר שחרורו מהמאסר, **בהגשת תביעת נזיקין נגד הפוגע ובהליכים אזרחיים שונים**.

עם מערכי הסיוע המשפטי לייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין נמנים כמה עשרות עורכות ועורכי דין חיצוניים, בעלי ניסיון בייצוג נפגעי עבירה, הפועלים בכלל מחוזות הסיוע המשפטי. עורכי הדין משתתפים בהכשרות ובהשתלמויות ייעודיות העוסקות הן בתכנים משפטיים רלוונטיים, הן במאפיינים הייחודיים לאופן ייצוגו של מי שנפגע מעבירת מין. ייצוגם של נפגעי עבירה קטינים נעשה בידי עורכי דין ממערך ייצוג הקטינים בסיוע המשפטי, אשר מלבד ההכשרה בתחום עבירות המין כאמור, הוכשרו במיוחד לייצוג ילדים ובני נוער.

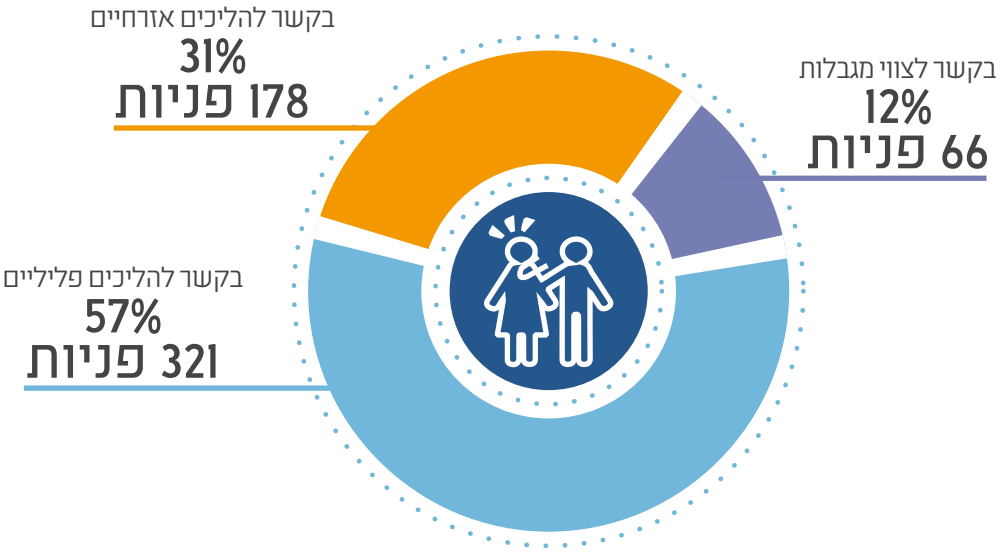
מאז תיקון החוק והקמת מערך ייצוג נפגעי עבירות המין ועד לסוף שנת 2021, התקבלו בסיוע המשפטי למעלה מ-1500 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי.

מאז החל מערך ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין בסיוע המשפטי את פעילותו ובכל שנה ושנה, קיימת מגמה נמשכת של עלייה במספר הפניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי. כך, בשנת 2018 התקבלו 196 פניות; בשנת 2019 התקבלו 270 פניות (עליה של 38%); בשנת 2020 התקבלו 451 פניות (עליה של 67%); ובשנת 2021 התקבלו 565 פניות – עליה של 27% ביחס לנתוני 2020. למעשה, בין 2019-2021, היקף פעילותו של מערך ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות המין בסיוע המשפטי הוכפל ואף למעלה מכך.

פניות נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי - פעילות מערך הייצוג בין השנים 2018 - 2021

פניות נפגעי עבירות מין אל הסיוע המשפטי בשנת 2021, בחלוקה לתחומים

ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין במסגרת ההליכים הפליליים נגד הפוגע ובמסגרת בקשות של הפוגע להקלה בנשיאת עונשו

לנפגע מביצוע עבירה פלילית מעמד ייחודי במסגרת ההליכים הפליליים שמנהלת המדינה נגד הנאשם בביצוע הפגיעה בו. מעמד ייחודי זה מתבטא בזכויות מהותיות שקיימות לנפגע במסגרת ההליכים הפליליים, המעוגנות בחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001 ובפסיקת בתי המשפט, כגון: זכות להיות מלווה במהלך חקירת המשטרה; זכות לקבל מידע על ההליך הפלילי; זכות לקבל עותק מכתב האישום שהוגש נגד הפוגע; זכות להיות נוכח בדיונים - אף אלה המתקיימים "בדלתיים סגורות"; זכות להבעת עמדה בצמתים שונים של ההליך, למשל: כשהתביעה שוקלת לחתום על הסדר טיעון עם הפוגע; כשהפוגע מבקש לקבל לידיו או לעיין במסמכים אישיים של הנפגע; כשהפוגע מבקש להשתחרר בשחרור מוקדם מהמאסר או לקבל חנינה ועוד. היקף זכויותיו של נפגע העבירה נגזר מסוג העבירה שבוצעה בו, באופן שלנפגעי עבירות מין ואלימות חמורה עומדות זכויות בהיקף רחב יותר מזה שניתן לנפגעי עבירות אחרות.

על אף המעמד הייחודי והזכויות הקשורות בו כאמור, שיטת המשפט בישראל אינה מכירה בנפגע העבירה כצד רשמי להליך הפלילי, וזה מתנהל באופן פורמלי בין הרשות התובעת מן הצד האחד לבין הנאשם בביצוע העבירה מן הצד השני. בעוד שעורך דינו של הנאשם מייצג את האינטרס של הנאשם ואותו בלבד, הרי שהתביעה מייצגת את האינטרס הציבורי הכולל, שהוא רחב יותר מהאינטרס של נפגע העבירה. מתוך כך, מחויבת התביעה לשקול גם שיקולים שאינם בהכרח בטובתו או מעניינו של הנפגע, כמו צרכי ומשאבי מערכות האכיפה וכן את זכויותיו של הנאשם עצמו. פועל יוצא, הוא שהתביעה אינה יכולה ואף בפועל אין היא מייצגת את האינטרס הייחודי של נפגע העבירה. מעבר לכך, המציאות מלמדת כי בשל קשיים שונים ומרובים, נפגעי עבירה רבים אינם מודעים לזכויותיהם בהליך הפלילי או שהם נתקלים בקשיים גדולים לממש אותן בכוחות עצמם.

על רקע זה, כאמור, תוקן חוק הסיוע המשפטי והוכרה זכותם של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבל מהמדינה סיוע משפטי במסגרת ההליכים הפליליים - בהליך העיקרי (המשפט נגד הפוגע) וכן בהליכי המעצר הנלווים לו; בהליך ערעור על תוצאת המשפט, ככל שהוגש; וכן במסגרת בקשות של מורשע בעבירה להקלות בנשיאת העונש שנגזר עליו - בקשה להשתחרר שחרור מוקדם, הנדונה בפני ועדת שחרורים ("בקשה לקיצור שליש") או בקשת חנינה לנשיא המדינה.

עיגון המחוקק את זכויותיהם של נפגעות ונפגעי עבירות המין לקבלת סיוע משפטי בהליכים הפליליים מבטא הכרה של המדינה בקשיים הניצבים בפני הנפגעים במסגרת הליכים אלה ונושא עמו אמירה ערכית, כי על אף שמעמדם של נפגעי העבירה בהליכים הפליליים אינו כשל צד פורמלי, הרי שכדי להבטיח שזכויותיהם ימומשו וימוצו ושקולם ועמדותיהם יישמעו, יש לאפשר להם ייצוג עצמאי.

עורכי הדין מטעם הסיוע המשפטי מייצגים את הנפגעות ואת הנפגעים בפני רשויות התביעה ובבתי המשפט, נוכחים בדיונים המשפטיים, מתווכים לנפגעים את ההליך הפלילי המורכב ומסייעים להם לממש את זכויותיהם. פעמים רבות, לייצוג של עורך הדין ולתמיכתו הבלתי מתפשרת בנפגע העבירה, יש חלק רב, לעתים קריטי, בכך שהנפגע מצליח להתגבר על הקשיים הניצבים בפניו ומחליט להעיד בבית המשפט ולאפשר את מיצוי הדין עם הפוגע. במקרים רבים אחרים, תורם הייצוג למיצוי מיטבי של זכויות שונות של הנפגע במסגרת ההליך, לדוגמה: במניעת חשיפת מידע ומסמכים אישיים רגישים אודות הנפגע בפני הפוגע; בהבעת עמדה מושכלת ומפורטת בקשר לפרטי הסדר טיעון שעשוי להיחתם בין התביעה לבין הפוגע; בהבאת ראיות לנזקים שנגרמו לנפגע כתוצאה מהפגיעה ומתוך כך בהשפעה על מידת העונש שיושת על הפוגע ועל סכום הפיצוי שיהיה עליו לשלם לנפגע.

הייצוג במסגרת הליכים אלה ניתן לנפגע העבירה ללא עלות וללא תלות במצבו הכלכלי, וזכאי לו מי שנפגע מאחת או יותר מעבירות המין שלהלן: אינוס; בעילה אסורה בהסכמה; מעשה סדום; עבירת מין שבוצעה בקטין בידי בן משפחה או שבוצעה באדם חסר ישע בידי אחראי עליו,[137] ולאחר שהפרקליטות הגישה נגד הפוגע כתב אישום. בשנת 2021, גיבש משרד המשפטים הצעת חוק לתיקון נוסף בחוק הסיוע המשפטי, שבין היתר משקף הרחבה משמעותית מאוד של היקף זכאותם של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי במסגרת ההליך הפלילי. על פי ההצעה, יהיו זכאים לקבלת הסיוע המשפטי בהליך הפלילי גם נפגעות ונפגעי עבירות מין נוספות על אלו שצוינו לעיל, והם יוכלו לקבל אותו כבר בשלב חקירת המשטרה. ביוני 2022, אישרה מליאת הכנסת את הצעת החוק בקריאה ראשונה[138].

בשנת 2021, התקבלו בסיוע המשפטי 321 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי במסגרת הליכים פליליים המתנהלים נגד הפוגע - עלייה של 39% ביחס לנתוני שנת 2020. ל-57% מהפונים מונה עורך דין מייצג ולאחרים ניתנו ייעוץ והכוונה, בין היתר על דרך הפנייה לגורמים מסייעים אחרים.[139]

ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין בקבלת צווי מגבלות

הסיוע המשפטי מייצג נפגעות ונפגעי עבירות מין בהליכים לפי "חוק מגבלות על חזרתו של עבריין מין לסביבת נפגע העבירה, התשס"ה-2004". חוק זה ייחודי לתחום עבירות המין והוא נועד להגן על נפגע העבירה מפני נזק נפשי שעלול להיגרם לו אם ישוב הפוגע, לאחר שחרורו מהמאסר,[140] לנהל את חייו בסביבת חייו של הנפגע.

העיקרון העומד בבסיס החוק הוא שמירה על שלוות נפשו של נפגע העבירה ועל הליכי שיקומו מהפגיעה, וזאת גם במחיר פגיעה בזכותו של הפוגע, לאחר שריצה את עונשו, לקיים ולנהל את חייו היכן שיחפוץ. עיקרון זה קיבל ביטוי

137 לפי סעיפים 345, 346(א), 347(א) או (ב) ו-351 לחוק העונשין התשל"ז-1977, בהתאמה. הסיוע בעבירות אלה ניתן גם כשההליך הפלילי מתנהל בבית דין צבאי.

138 הצ"ח 1505 התשס"ג.

139 לפונים אלה לא ניתן היה למנות עורך-דין, על פי רוב משום שהתברר כי עניינם אינו בגדר תחולת הזכאות שבחוק הסיוע המשפטי, לדוגמה: במקרים שבהם הפרקליטות טרם החליטה האם להגיש כתב אישום, או שהחליטה לסגור את התיק מבלי להגיש כתב אישום, או שהגישה כתב אישום שאינו כולל מה מעבירות המין שצוינו לעיל.

140 ניתן להטיל צו מגבלות גם על מי שפגע מינית אך לא נדון למאסר בפועל. במקרה כזה, יינתן הצו בסמוך לאחר גזר הדין.

בהחלטת בית המשפט העליון בתיק בש"פ 8887/17[141], בהליך שבו ייצג הסיוע המשפטי נפגעת עבירת מין, בעתירה למתן צו מגבלות נגד אביה, שפגע בה מינית בילדותה, ושלאחר שחרורו מהמאסר ביקש לשוב ולהתגורר בבֵיתו משכבר הימים, באותו יישוב שבו גם היא ובני משפחתה בנו את ביתם:

"לא נעלם מעיניי כי המגבלות המבוקשות ישליכו הן על מקום מגוריו של (הפוגע) הן על מקום עבודתו, וכי מדובר בפגיעה לא מבוטלת... (אך) שוכנעתי כי מתן אפשרות (לפוגע) להתגורר או לעבוד ביישוב, לא רק שיערער את מצבה הנפשי (של הנפגעת), אלא שלא מן הנמנע שאם הבקשה לא תיענה, תיאלץ (הנפגעת), שגרה ביישוב מילדותה ומגדלת שם את ילדיה, לעקור מן המקום, ואביה (הפוגע), ששב ליישוב אך לאחרונה, יזכה בהזדמנות לבנות שם את חייו, על הריסות חייה. ... אני מורה כי ייאסר על (הפוגע) להתגורר או לעבוד ביישוב."

היות ששלוות נפשו של נפגע העבירה ושיקומו הם שעומדים במוקד שיקולי בית המשפט במתן צו מגבלות, הרי שמתן הצו אינו תלוי במידת המסוכנות של הפוגע בעת שחרורו מהמאסר. כך, גם במקרים שבהם הפוגע השתקם במהלך תקופת המאסר והוא אינו מסוכן עוד לחברה בכלל ולנפגע בפרט, ככל ששובו להשתקע ולבנות את חייו בסביבתו של נפגע העבירה עלול להסב לנפגע נזק נפשי, יש בידי בית המשפט הסמכות לאסור עליו לעשות כן באמצעות צו מגבלות. לסיוע משפטי בקבלת צו מגבלות זכאים נפגעות ונפגעי כל עבירות המין, ללא עלות וללא תלות במצבם הכלכלי.

בשנת 2021, התקבלו בסיוע המשפטי 66 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי בקבלת צווי מגבלות - עלייה של 20% ביחס לנתוני שנת 2020. ל-86% מהפונים מונה עורך דין מייצג.[142]

ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין בתביעות נזיקין ובהליכים אזרחיים שונים

נוסף על הייצוג בהליכים הפליליים ובחוק המגבלות כאמור, זכאים נפגעי כל עבירות המין לקבל סיוע משפטי בקשת רחבה של הליכים אזרחיים, כגון: הגשת תביעה נזיקית נגד הפוגע; התגוננות מפני תביעת דיבה; בקשה לקבלת צו הגנה או צו למניעת הטרדה מאיימת; ענייני מעמד אישי ועוד. סיוע משפטי זה ניתן בכפוף לעמידה בתנאי זכאות כלכלית.

בשנת 2021, התקבלו בסיוע המשפטי 178 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי בהליכים אזרחיים שונים - עלייה של 11% ביחס לנתוני שנת 2020, וניתן ייצוג בכ-27% מהפניות.[143]

141 בש"פ 8887/17 **פלונית** נ' **פלוני** (פורסם בנבו, 27.3.2018). הנפגעת יוצגה על ידי **עו"ד טלי אייזינברג**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

142 לאחרים לא/טרם מונה עורך דין מייצג, על פי רוב לאחר שנמצא כי מועד השחרור של הפוגע ממאסרו רחוק ולפיכך טרם הגיעה העת להגשת הבקשה לקבלת צו המגבלות.

143 נכון לשנת 2021, כפוף מתן הסיוע המשפטי בהליכים אזרחיים לקיומם של זכאות כלכלית ושל סיכוי משפטי.

פסיקה והישגים נבחרים בתחום ייצוג נפגעי עבירות מין בשנת 2021

מניעת חשיפתם של מסמכים ומידע אישי רגיש אודות נפגעת עבירת מין בהליך פלילי

בתיקי עבירות מין רבים, במסגרת ההליך הפלילי, מבקש הנאשם בביצוע הפגיעה לקבל לידיו מסמכים או מידע אישי של נפגע העבירה או אודותיו, בטענה שיהיה בכך כדי לסייע להגנתו. אלא, שמול זכותו של הנאשם להליך הוגן עומדות זכויות נפגע העבירה לחיסיון ולפרטיות וכן האינטרס הציבורי בעידוד נפגעות ונפגעי עבירה לעבור הליכים טיפוליים ושיקומיים ולפתוח בפני המטפלים את סגור לבם, מבלי לחשוש כי הדברים שהם מוסרים במהלך הטיפול ייחשפו בפני גורם אחר, ודאי לא בפני מי שפגע בהם. לפיכך, כשמבקש נאשם לקבל מידע אישי ורגיש כאמור אודות נפגע העבירה, על בית המשפט להכריע האם ומה מהמידע המבוקש אכן יימסר לנאשם. על פי הפסיקה, יעשה זאת בית המשפט לאחר שייתן לנפגע העבירה הזדמנות לטעון בעניין, וזאת באופן עצמאי ולא באמצעות התובע בתיק.[144]

בתפ"ח 67664-12-19,[145] ביקש נאשם בביצוע עבירת מין חמורה לקבל לידיו מסמכים רבים מאוד הקשורים בנפגעת העבירה, שבהם מידע אישי ורגיש אודותיה, ובכלל זאת דוחות מתיקה האישי במסגרת שבה שהתה, מסמכים ממשרד הרווחה, מסמכים רפואיים ומסמכים הנוגעים למצבה הכלכלי. בית המשפט נעתר לבקשת עורכת דינה של הנפגעת מטעם הסיוע המשפטי והורה על העברת כל המסמכים שביקש הנאשם לידיה תחילה, כדי שתוכל לבחון אותם ולהביע את עמדת הנפגעת בשאלת מסירתם. מתוך כך ובסופו של יום, נמנעה מסירתם לנאשם של מסמכים רבים שכללו מידע אישי ורגיש אודות נפגעת העבירה וצומצמה עד מאוד מידת הפגיעה בפרטיותה.

ועדות שחרורים - נוכחות נפגעת עבירת מין בדיון והשמעת עמדתה בעל-פה בפני הוועדה

זכותו של נפגע העבירה להיות נוכח בדיון המתקיים בעניין העבירה שממנה נפגע, מעוגנת בחוק ביחס לדיונים המתקיימים בבית המשפט במסגרת ההליך הפלילי, אך לא ביחס לדיוני ועדת השחרורים, שההליך המתקיים בפניה הוא מנהלי. בהליך זה, מאפשר החוק לנפגע העבירה להעלות את עמדתו ואת נימוקיו (ביחס לבקשת הפוגע לשחרור המוקדם מהמאסר) על הכתב בלבד, ועמדה זו נמסרת לעיון הוועדה בעקיפין ומבלי שלנפגע זכות להיות נוכח בדיון.

על אף האמור ובמקרים המתאימים, פועלים עורכי הדין המייצגים את נפגעי עבירות המין מטעם הסיוע המשפטי לקבלת היתר לנפגעים להיות נוכחים בדיון ולאפשר להם להביע את עמדתם בפני הוועדה בעל-פה ובאופן בלתי אמצעי.

כך למשל, בתיק וש"ר 17449-09-21,[146] נדונה בקשתו של אסיר שהורשע בביצוע עבירות מין, להשתחרר מוקדם ממאסרו בשל נסיבות רפואיות חריגות,[147] בקשה שנתמכה בחוות דעת רפואית. אמנם, ועדת השחרורים אינה מחויבת להורות על שחרורו המוקדם של האסיר החולה, אך סביר שהיא תיתן משקל משמעותי לחוות הדעת הרפואית אודותיו. בנסיבות אלה, סברה עורכת הדין שייצגה את נפגעת העבירה מטעם הסיוע המשפטי שקיימת חשיבות רבה לכך שעמדת הנפגעת ביחס לשחרורו של הפוגע, תישמע בפני הוועדה אף היא במישרין ובעל פה. בקשה מנומקת

144 לדוגמה, **בתפ"ח 31824-11-19** שבו יוצגה נפגעת העבירה ע"י הסיוע המשפטי, קבע בית המשפט: "זכות הטיעון, כמו גם הנמקותיה, מובילות ללא ספק למסקנה כי הנפגע - בעל החיסיון או מי שפרטיותו עלולה להיפגע - רשאי, אם רצונו בכך, להביא את דבריו בפני בית המשפט ישירות ולא באמצעות הפרקליטות, באופן שישקף נאמנה את תחושותיו ורגשותיו ביחס לחשיפתו של החומר. בעניין זה, אין סיבה שלא לקבל את עמדת המתלונן באמצעות בא כוחו אם הוא מיוצג".

145 הנפגעת יוצגה על ידי **עו"ד ורד אנוך**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של נפגעי עבירות מין, מחוז תל-אביב..

146 הנפגעת יוצגה על ידי **עו"ד הילה יסקין**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של נפגעי עבירות מין, מחוז צפון.

147 לפי סעיף 7 לחוק שחרור על תנאי ממאסר, תשס"א-2001.

שהגישה עורכת הדין המייצגת התקבלה, והנפגעת הורשתה להגיע לדיון ולומר לוועדה, בקולה, מדוע היא מתנגדת לכך שהפוגע ישוחרר. נוסף על כך, בעקבות פניית עורכת הדין, נערכה בחינה מחודשת לחוות הדעת הרפואית אודות הפוגע, שבסופה החליטה הפרקליטות להתנגד לשחרורו המוקדם. בסופו של יום, קיבלה ועדת השחרורים את עמדת הנפגעת והמדינה ודחתה את בקשת הפוגע להשתחרר מהמאסר.

צווי מגבלות - איסור על פוגע, חרף גילו המבוגר ומצבו הרפואי המורכב, לגור ביישוב שבו גר טרם המאסר ושבו גרים כעת בני משפחתו

העיקרון העומד בבסיס האפשרות למתן צו מגבלות נגד הפוגע, הוא שזכותו של נפגע עבירת המין להמשיך לנהל את חייו בשלווה אף לאחר שחרור הפוגע מהמאסר, עדיפה על זכותו של הפוגע לבחור את המקום שבו ישוב לנהל את חייו לאחר השחרור. בצד זאת, נקבע בחוק כי ההגנה על נפגע עבירת המין כאמור צריכה להיעשות מבלי לפגוע בזכויותיו של עבריין המין במידה העולה על הנדרש.[148] לפיכך, נדרש בית המשפט למלאכת האיזון, בנסיבותיו הפרטניות של כל מקרה. בתיק מח"ע 52498-03-21,[149] קיבל בית המשפט את בקשתן של שתי אחיות נפגעות עבירה והורה על הרחקתו של אביהן, שפגע בהן קשות בילדותן וסיים לרצות תקופת מאסר ממושכת, מלשוב לגור בתחומי היישוב שבו גר עם המשפחה טרם המאסר, וזאת משום שבאותו יישוב מתגוררות כעת גם הנפגעות. בית המשפט הורה כאמור, חרף העובדה שמדובר היה בפוגע שהשתחרר מהמאסר כשהוא כבן 70 ועם בעיות רפואיות קשות, ועל אף שאחיו, שהיו עשויים לתמוך בו ולסייע לו, מתגוררים אף הם באותו מקום. נוסף על כך, הרחיק בית המשפט את הפוגע מלנהל את שגרת חייו באזורים נוספים בארץ, שבהם הנפגעות עובדות או לומדות.

הליך אזרחי - פיצוי ע"ס 250,000 ש"ח לנפגע עבירת מין, על אף חלוף לכאורה של תקופת ההתיישנות להגשת תביעת נזיקין

בשנת 2021, התקבלה בסיוע המשפטי פנייתו של נפגע עבירת מין כבן 40, לקבלת סיוע משפטי וייצוג בהגשת תביעת נזיקין נגד אדם שפגע בו מינית כ-11 שנים קודם לכן. על פניו, נראה היה שכבר חלפה תקופת ההתיישנות הקבועה בחוק להגשת התביעה, אולם משיחות עם הנפגע ומעיון במסמכים אודותיו, עלה כי במשך שנים לאחר הפגיעה היה הנפגע במצב נפשי מורכב, שבעטיו לא היה יכול לדאוג לענייניו. לאחר שפעלה לקבל חוות דעת של מומחה רפואי התומכת בכך, סברה עורכת הדין הממונה על התיק, כי יש מקום לטעון שהתקופה שבה התמודד הנפגע נפשית, כאמור, אינה צריכה לבוא בחשבון תקופת ההתיישנות להגשת התביעה,[150] באופן שעדיין ניתן להגישה. לפיכך, מינתה לנפגע עורכת דין מייצגת ממערך הסיוע לנפגעי עבירות מין בסיוע המשפטי, שפנתה לצד השני במכתב דרישת תשלום לפני הגשת תביעה. לאחר משא ומתן, נחתם בין הצדדים הסכם פשרה שבמסגרתו שולם לנפגע סך של 250,000 ₪ ונמסרה לו התנצלות כתובה על הצער שנגרם לו מאירוע הפגיעה.[151]

148 סעיף 1 לחוק מגבלות על חזרתו של עבריין מין לסביבת נפגע העבירה, תשס"ה-2004.

149 הנפגעת יוצגה על ידי **עו"ד גלית לובצקי**, ממערך ייצוג נפגעי עבירות מין, בתיק של מחוז מרכז בסיוע המשפטי.

150 לפי סעיף 11 לחוק ההתיישנות, תשי"ח 1958.

151 הנפגע יוצג על ידי **עו"ד תמי קלנברג-לוי**, ממערך ייצוג נפגעי עבירות מין ועל ידי **עו"ד סיגלית זהר**, הממונה על סיוע משפטי לנפגעי עבירות מין במחוז תל-אביב בסיוע המשפטי.

עריכת הדוח:
עו"ד הדס גבריאל זני, עו"ד אביטל בגין ומר יוסי אלבז
הנהלת הסיוע המשפטי.

עיצוב גרפי: דודו הרוש ארטקריאייטיב
דפוס:

ירושלים ו תשפ"ג 2023

הסיוע המשפטי
חברה • אדם • משפט
משרד המשפטים

משרד המשפטים

وزارة العدل | MINISTRY OF JUSTICE

הסיוע המשפטי

LEGAL AID

المساعدة القضائية